

ALTERNATIEF VOOR TOESLAGEN

EEN HOGE HEFFINGSKORTING VERDER UITGEWERKT

RAPPORT

seo • economisch onderzoek

AUTEURS

KIM VAN BERKEL, JELLIEN KNOL, DANIËL VAN VUUREN
MET MEDEWERKING VAN MIRIAM GIELEN

IN OPDRACHT VAN

STICHTING ICTU

Hoge Heffingskorting doorgererekend

Een eenvoudiger alternatief voor de toeslagen

Het huidige toeslagenstelsel is complex. Dit leidt tot hoge uitvoeringskosten, onoverzichtelijkheid, niet-gebruik, onzekerheid, een onvoorspelbare marginale druk, terugvorderingen en nabetalingen.

Hoge Heffingskorting (HH) als alternatief

Een Hoge Heffingskorting (HH) kan drie toeslagen en de meeste heffingskortingen vervangen. Dit is een aanzienlijke vereenvoudiging, met beperkte inkomenseffecten.

Microsimulatiemodel

We simuleren de effecten van de HH met een microsimulatiemodel en administratieve data. Hiermee brengen we voor alle huishoudens in kaart wat hun inkomen zou zijn onder de HH, op basis van hun daadwerkelijke situatie in 2023.

HOGHE HEFFINGS KORTING

KINDEROPVANG TOESLAG
KIND GEBONDEN BUDGET

Flankerend beleid

Verhoging van:
> minimumloon met $\uparrow 8\%$
> kinderbijslag met $\uparrow 50\%$

1 Afhankelijk van type huishouden:

- > alleenstaanden
- > eenverdieners
- > tweeverdieners
- > alleenstaande AOW'ers
- > AOW-paren

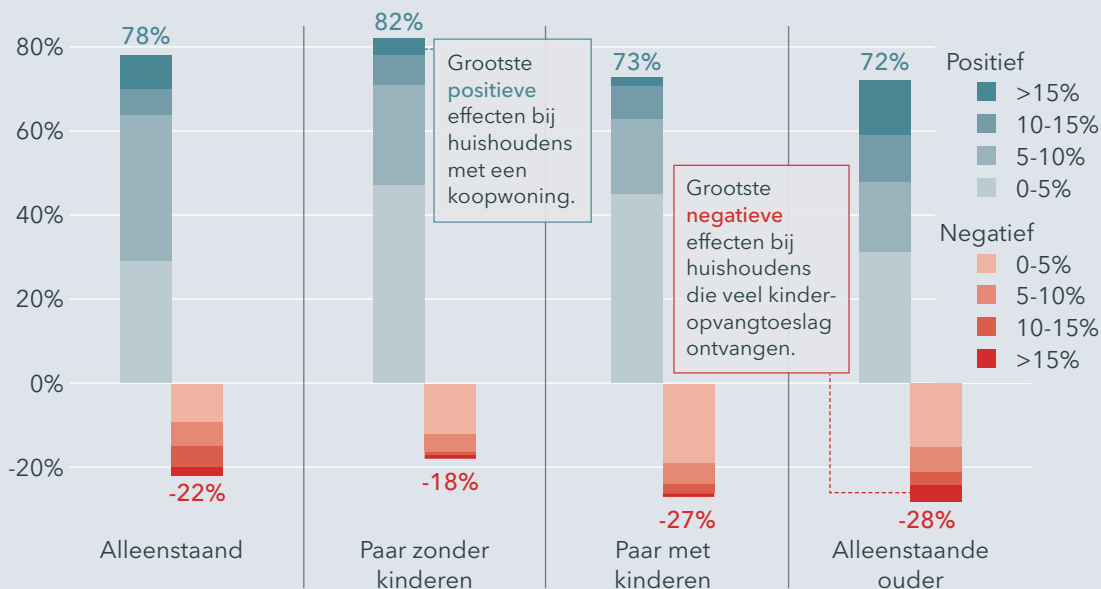
2 Onafhankelijk van:

- > woonsituatie (koop/huur)
- > het hebben van betaald werk

3 Bouwt af met inkomen

4 Niet verzilverbaar

Effect op huishoudinkomen

Effect op overheidsuitgaven

+ €1 miljard per jaar

Effect op werkgeverslasten

+ €2 miljard per jaar

In combinatie met de HH is het goed mogelijk om de hypotheekrenteaftrek te beperken of helemaal af te schaffen. Dit leidt tot vergelijkbare procentuele inkomenseffecten als in de figuur hierboven, doordat huishoudens met een koopwoning in eerste instantie juist profiteren van de HH. Het beperken of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek vermindert dit relatieve voordeel weer. De hierbij vrijkomende middelen zetten we gedeeltelijk in voor een verhoging van het kindgebonden budget.

Bij elkaar genomen is de combinatie met het beperken of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek positiever voor de overheidsuitgaven en levert volledige afschaffing € 3 miljard per jaar op.

Samenvatting

Een Hoge Heffingskorting (HH) kan toeslagen vervangen. Dit is een aanzienlijke vereenvoudiging, die voor de meeste huishoudens neutrale of positieve inkomenseffecten heeft. Door de HH te combineren met beperkingen van de hypotheekrenteaftrek en verhogingen van het kindgebonden budget worden de inkomenseffecten iets verder geneutraliseerd.

Het huidige toeslagenstelsel is complex. Het verschil tussen bruto en netto inkomen hangt af van vier inkomensafhankelijke toeslagen (zorgtoeslag, huurtoeslag, kindgebonden budget en kinderopvangtoeslag), de algemene heffingskorting, de arbeidskorting en de inkomensafhankelijke combinatiekorting. AOW'ers kunnen daarnaast ook gebruikmaken van de ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting. Deze systematiek leidt tot hoge uitvoeringskosten, onoverzichtelijkheid, niet-gebruik, onzekerheid, een onvoorspelbare marginale druk, terugvorderingen en nabetalings. In de afgelopen jaren zijn daarom verschillende alternatieven voor de toeslagen ontwikkeld, waaronder een Hoge Heffingskorting.

In het rapport "Alternatief voor toeslagen: Een Hoge Heffingskorting" (Van Berkel & Van Vuuren, 2024) is verkend hoe een Hoge Heffingskorting (HH) een alternatief kan zijn voor toeslagen en heffingskortingen. Hierbij zijn twee opties voor de HH in kaart gebracht: met en zonder afschaffen van de kinderopvangtoeslag. In het huidige rapport hebben we de inkomenseffecten van de HH-variant waarbij ook de kinderopvangtoeslag wordt afgeschaft verder uitgewerkt. Waar Van Berkel en Van Vuuren (2024) de inkomenseffecten voor een set standaardhuishoudens simuleerden, brengen we de inkomenseffecten in dit rapport integraal in kaart. Dit geeft een vollediger beeld van de inkomenseffecten, omdat ook de huishoudens die buiten de standaardcategorieën vallen worden meegenomen. Voorts hebben we de rol van de hypotheekrenteaftrek als mitigerend instrument onderzocht, omdat eerder is gebleken dat vooral huishoudens met een koopwoning profiteren van de HH (Van Berkel & Van Vuuren, 2024). Het beperken van de hypotheekrenteaftrek kan dit relatieve voordeel weer verminderen.

Om de effecten van de HH in kaart te brengen, maken we gebruik van een microsimulatiemodel in combinatie met administratieve data van het CBS. We berekenen daarbij wat het inkomen van alle huishoudens in 2023 zou zijn geweest als in dat jaar de HH had gegolden, in plaats van het bestaande toeslagensysteem. De berekening houdt geen rekening met eventuele gedragseffecten van huishoudens, zoals veranderingen in arbeidsparticipatie, veranderingen in het gebruik van kinderopvang of schuiven van aftrekposten tussen fiscale partners.

De HH vervangt de huurtoeslag, zorgtoeslag, algemene heffingskorting, arbeidskorting, ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting door één hoge heffingskorting. Daarnaast wordt de kinderopvangtoeslag budgetneutraal geïntegreerd in het kindgebonden budget. Integratie van het kindgebonden budget in de HH lijkt niet plausibel, omdat dit voor veel huishoudens met kinderen zou leiden tot fors negatieve inkomenseffecten.

De hoogte van de HH is afhankelijk van (i) het hebben van een partner, (ii) de vraag of het inkomen van de partner groter is dan nul en (iii) het reeds hebben bereikt van de AOW-leeftijd. Op deze manier wordt de HH gedifferentieerd naar vijf verschillende huishoudenstypen: alleenstaanden (niet-AOW), eenverdieners (niet-AOW), tweeverdieners (niet-AOW), alleenstaande AOW'ers en AOW-paren. De HH is per persoon het hoogst voor eenverdieners en het laagst voor tweeverdieners. Per huishouden is de HH voor tweeverdieners echter hoger dan

voor alleenstaanden en eenverdieners. De HH is niet afhankelijk van de woonsituatie. Voor huurders en huizenbezitters met eenzelfde huishoudenssamenstelling en gelijk inkomen is de HH dus even hoog. Aangezien voor huurders de huurtoeslag wordt afgeschaft, leidt de HH zonder wijzigingen in de hypotheekrenteaftrek dus tot een relatieve inkomensstijging van kopers. De HH is ook niet afhankelijk van het hebben van betaald werk. Hierdoor verdwijnt het onderscheid tussen arbeidsinkomen en het overige inkomen in Box 1, wat nu ontstaat door de arbeidskorting en inkomensafhankelijke combinatiekorting.

De HH bouwt af met inkomen. Door de HH inkomensafhankelijk te maken, blijven de inkomenseffecten van de HH dicht bij die van het huidige stelsel – de huidige toeslagen en heffingskortingen bouwen immers ook af met inkomen. Bovendien zou er bij een inkomensafhankelijke HH veel geld naar hogere inkomens gaan, die deze inkomensondersteuning naar verwachting minder nodig hebben. Een HH die niet afbouwt is hierdoor minder efficiënt.

De HH is niet verzilverbaar, wat betekent dat wanneer iemand niet genoeg inkomen verdient om volledig gebruik te maken van de HH, dit verschil dan niet alsnog wordt uitgekeerd. Er is bewust gekozen voor een niet-verzilverbare heffingskorting, om de uitvoeringslast te beperken. Waar bij een verzilverbare heffingskorting het aantal personen dat belastingaangifte moet doen enorm toeneemt, is dit bij de HH niet het geval. Hierdoor is de HH voor de laagste inkomens echter niet toereikend om het afschaffen van de toeslagen te compenseren, omdat zij niet voldoende inkomstenbelasting betalen om de HH volledig te kunnen gebruiken. Om hen te compenseren, worden het bruto WML en de kinderbijslag verhoogd met respectievelijk 8 en 50 procent. Het netto WML en de uitkeringen stijgen mee met het bruto WML. Doordat de HH hoger is dan de maximale algemene heffingskorting en de arbeidskorting, stijgen het netto WML en de uitkeringen vaak sterker dan de bruto bedragen.

De HH heeft voor de meeste huishoudens neutrale of positieve inkomenseffecten (Tabel S.1). Van de alleenstaanden zonder kinderen gaat 78 procent er in inkomen op vooruit in de basisvariant. Van de paren zonder kinderen gaat 82 procent er in inkomen op vooruit. 72 procent van de paren met kinderen en de alleenstaande ouders gaat erop vooruit. De groep huishoudens wier inkomen door de HH daalt, bestaat vooral uit huishoudens die op dit moment veel kinderopvangtoeslag ontvangen. Dit zijn voor een groot deel alleenstaande ouders met weinig primair inkomen. Zij kunnen de HH niet volledig verzilveren, waardoor de inkomensdaling door het afschaffen van de toeslagen voor hen niet volledig wordt gecompenseerd. Onder alleenstaanden met een sterke inkomensdaling zijn relatief veel studenten en huurders. Daarentegen gaan huishoudens met een koopwoning er in inkomen op vooruit. Doordat de HH geen onderscheid maakt tussen kopers en huurders, gaan kopers er relatief vaker in inkomen op vooruit dan huurders. Dergelijke inkomenseffecten zijn onvermijdelijk wanneer de toeslagen worden vervangen door generiekere inkomensondersteuning. Hiertegenover staat echter een aanzienlijke vereenvoudiging van stelsel, voor zowel huishoudens als uitvoerders. Daarnaast vermindert de HH het niet-gebruik en verlaagt het de marginale belastingdruk.

Tabel S.1 De meeste huishoudens ervaren geen extreme inkomenseffecten bij het invoeren van de HH

	Alleenstaanden	Paar zonder kinderen	Paar met kinderen	Alleenstaande ouder
Meer dan 15% achteruit	2%	1%	1%	4%
Tussen de 10% en 15% achteruit	5%	1%	2%	3%
Tussen de 5% en 10% achteruit	6%	4%	5%	6%
Tussen de 0% en 5% achteruit	9%	12%	19%	15%
Tussen de 0% en 5% vooruitgang	29%	47%	44%	31%
Tussen de 5% en 10% vooruitgang	35%	24%	18%	17%
Tussen de 10% en 15% vooruitgang	6%	7%	8%	11%
Meer dan 15% vooruitgang	8%	4%	2%	13%
Totaal aantal huishoudens	2.807.500	2.290.500	2.027.200	594.100

Bron: SEO Economisch Onderzoek o.b.v. CBS Microdata

Noot: De tabel toont voor verschillende huishoudtypes het relatieve inkomenseffect van de basisvariant van de HH ten opzichte van de situatie in 2023. De kolommen tellen ieder op tot 100 procent en laten dus zien welk aandeel van alle huishoudens van een bepaald huishoudtype een bepaalde inkomensachteruit- of -vooruitgang ervaren door de HH.

De HH heeft een licht negatief effect op de overheidsuitgaven. De HH, inclusief verhoging van het WML en de kinderbijslag, is iets duurder dan de zorg- en huurtoeslag en de AHK, arbeidskorting, ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting. Het integreren van de kinderopvangtoeslag in het kindgebonden budget is daarentegen budgetneutraal. Bij elkaar is het ex ante budgettaire effect daardoor licht negatief met -1,0 miljard euro per jaar.

De HH kan de arbeidsparticipatie zowel verhogen als verlagen. Voor mensen in de bijstand blijft de financiële prikkel om te werken grotendeels gelijk, omdat de verhouding tussen de bijstand en het WML ongeveer gelijk blijft. Voor andere huishoudens kan de verhoging van het WML op de korte termijn het arbeidsaanbod verhogen, omdat werken meer loont. Tegelijkertijd vervalt door de HH het onderscheid tussen arbeidsinkomen en overige inkomensbronnen, waardoor de prikkel om te werken afneemt. Het hogere WML brengt daarnaast circa 2 miljard euro extra werkgeverslasten per jaar met zich mee, wat op de langere termijn waarschijnlijk een negatief effect heeft op de arbeidsvraag. De integratie van de kinderopvangtoeslag in het kindgebonden budget beïnvloedt de participatieprikkel verschillend per groep. Voor ouders die gebruikmaken van formele kinderopvang kan de prikkel om meer te werken afnemen, omdat het ontvangen bedrag niet meegroeit met extra gewerkte uren, terwijl de opvangkosten wel volledig voor eigen rekening komen. Ouders die geen gebruikmaken van formele opvang ervaren daarentegen een sterkere prikkel, omdat zij de kop op het kindgebonden budget ontvangen zodra zij gaan werken, ook zonder gebruik te maken van formele opvang. Tot slot verlaagt de HH de marginale belastingdruk voor middeninkomens. Hierdoor houden huishoudens met een middeninkomen meer over van elke extra verdiende euro, wat een positief effect heeft op het aantal gewerkte uren.

In combinatie met de HH is het mogelijk om de hypotheekrenteaftrek te beperken of helemaal af te schaffen. Dit leidt niet tot wezenlijk andere inkomenseffecten dan wanneer alleen de HH zou worden ingevoerd. Dit komt doordat huishoudens met een koopwoning juist profiteren van de HH. Het beperken of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek vermindert dit relatieve voordeel weer. De middelen die vrijkomen uit de hypotheekrenteaftrek zetten we gedeeltelijk in voor een verhoging van het kindgebonden budget (KGB). Dit leidt, in vergelijking met alleen de HH, tot iets minder alleenstaande ouders met zeer negatieve inkomenseffecten. Er blijft

echter een groep alleenstaande ouders over met zeer negatieve inkomenseffecten. Zij ontvangen in het huidige stelsel heel veel kinderopvangtoeslag. Bij andere huishoudtypen blijven de zeer negatieve effecten vrijwel gelijk. Tegelijkertijd neemt bij alle huishoudtypen het aandeel met lichte positieve inkomenseffecten af en het aandeel met licht negatieve effecten toe. De combinatie van de HH met halvering van de HRA is budgettair neutraal; de combinatie van de HH met volledig afschaffen van de HRA heeft een positief effect op de overheidsfinanciën van 3 miljard euro per jaar. Het effect op de werkgeverslasten is hetzelfde als in de basisvariant, omdat het verlagen van de hypotheekrenteaftrek en verhogen van het KGB geen invloed hebben op de werkgeverslasten. Het resterende overheidsbudget kan mogelijk worden benut voor het verlagen van werkgeverslasten of het bieden van gerichte inkomensondersteuning via gemeenten. Het beperken van de hypotheekrenteaftrek maakt eigenwoningbezit bovendien fiscaal minder voordelig, wat kan bijdragen aan een beter functionerende woningmarkt.

Bij elkaar genomen, hebben de resultaten in dit rapport de eerdere bevinding van Van Berkel en Van Vuuren (2024) bevestigd dat een Hoge Heffingskorting een mogelijk alternatief is voor toeslagen. Zoals met iedere grote vereenvoudiging het geval is, gaat dit wel gepaard met inkomenseffecten, maar gezien de omvang van de vereenvoudiging lijken deze relatief beperkt. Voor zover de negatieve effecten (politiek) onwenselijk zijn kan er sprake zijn van flankerend beleid om bijvoorbeeld inkomenseffecten te mitigeren en werkgeverslasten te beperken. De resultaten laten zien dat hier een rol is voor het beperken van de hypotheekrenteaftrek. In combinatie met de HH is het mogelijk om de hypotheekrenteaftrek te beperken of helemaal af te schaffen. Dit leidt niet tot wezenlijk andere inkomenseffecten dan wanneer alleen de HH zou worden ingevoerd. Er blijven echter groepen die grote positieve of negatieve inkomenseffecten zullen ervaren van de HH. Ingeval de HH wordt gecombineerd met het verlagen of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek blijft er wel budgettaire ruimte over, om desgewenst in te zetten voor flankerend beleid.

Inhoudsopgave

Samenvatting		2
1	Introductie	8
2	Basisvariant HH	11
2.1	Vormgeving basisvariant HH	11
2.2	Overheidsfinanciën en werkgeverslasten	13
2.3	Inkomenseffecten	14
2.4	Overige effecten	20
3	Combinatie HH en beperken hypotheekrenteaftrek	23
3.1	Vormgeving van combinaties met hypotheekrenteaftrek	23
3.2	Overheidsfinanciën en werkgeverslasten	25
3.3	Inkomenseffecten	25
3.4	Overige effecten	35
4	Conclusie	37
Referenties		40
Bijlage A Parametrisatie HH		41
Bijlage A.1	Basisvariant	41
Bijlage A.2	Combinatie met beperken HRA	42
Bijlage B Gebruik huurtoeslag		43
Bijlage C Gebruik van kinderopvang		44
Bijlage D Aanvullende informatie		48
Bijlage E Aanvullende decompositie-effecten		50
Bijlage E.1	Basisvariant HH	50
Bijlage E.2	HH in combinatie met halveren HRA	55
Bijlage E.3	HH in combinatie met afschaffen HRA	60
Bijlage F Methodologische verantwoording		65
Bijlage F.1	Gebruikte databestanden	65
Bijlage F.2	Constructie van het analysebestand	67

1 Introductie

In dit rapport werken we de effecten van de Hoge Heffingskorting (HH) uit Van Berkel en Van Vuuren (2024) verder uit. De HH is een eenvoudiger en transparanter alternatief voor toeslagen, minimaliseert niet-gebruik, heeft gemiddeld beperkte inkomenseffecten en verlaagt de marginale belastingdruk voor middeninkomens. Bovendien is de HH relatief eenvoudig in de uitvoering.

Het huidige toeslagenstelsel is complex. Het verschil tussen bruto en netto inkomen hangt af van vier inkomensafhankelijke toeslagen (zorgtoeslag, huurtoeslag, kindgebonden budget en kinderopvangtoeslag), de algemene heffingskorting, de arbeidskorting en de inkomensafhankelijke combinatiekorting. Deze systematiek leidt tot hoge uitvoeringskosten, onoverzichtelijkheid, niet-gebruik, onzekerheid, een onvoorspelbare marginale druk, terugvorderingen en nabetalingen.

In het rapport “Alternatief voor toeslagen: Een Hoge Heffingskorting” (Van Berkel & Van Vuuren, 2024) is verkend hoe een Hoge Heffingskorting (HH) een alternatief kan zijn voor toeslagen en heffingskortingen. De HH maakt inkomensondersteuning eenvoudiger en transparanter, minimaliseert niet-gebruik, heeft gemiddeld beperkte inkomenseffecten en verlaagt de marginale belastingdruk voor middeninkomens. Bovendien is de HH relatief eenvoudig in de uitvoering.

In dit rapport worden de inkomenseffecten van de HH verder uitgewerkt.¹ Waar Van Berkel en Van Vuuren (2024) de inkomenseffecten voor een set standaardhuishoudens simuleerden, brengen we de inkomenseffecten in dit rapport integraal in kaart. Dit geeft een vollediger beeld van de inkomenseffecten, omdat ook de huishoudens die buiten de standaardcategorieën vallen worden meegenomen. Dit geeft bovendien meer inzicht in de spreiding van de inkomenseffecten en maakt het mogelijk om de karakteristieken in kaart te brengen van de groepen die flink profiteren of juist veel nadeel ondervinden van de HH. Dit geeft weer richting aan eventueel flankerend beleid dat samen met de HH ingevoerd zou kunnen worden. Daarnaast onderzoeken we de rol van de hypotheekrenteaftrek als mitigerend instrument, omdat eerder is gebleken dat vooral huishoudens met een koopwoning profiteren van de HH (Van Berkel & Van Vuuren, 2024). Het beperken van de hypotheekrenteaftrek kan dit relatieve voordeel weer verminderen.

Algemene vormgeving HH

In de HH worden meerdere bestaande inkomensondersteunende regelingen, zoals de huurtoeslag, zorgtoeslag, algemene heffingskorting, arbeidskorting, ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting vervangen door één uniforme en hoge heffingskorting. Daarnaast wordt de kinderopvangtoeslag budgetneutraal geïntegreerd in het kindgebonden budget. Integratie van het kindgebonden budget in de HH lijkt niet plausibel, omdat dit voor veel huishoudens met kinderen zou leiden tot fors negatieve inkomenseffecten.

De hoogte van de HH is afhankelijk van (i) het hebben van een partner, (ii) de vraag of het inkomen van de partner groter is dan nul en (iii) het reeds hebben bereikt van de AOW-leeftijd. Op deze manier wordt de HH gedifferentieerd naar vijf verschillende huishoudenstypen: alleenstaanden (niet-AOW), eenverdieners (niet-AOW),

¹ We diepen in dit rapport de inkomenseffecten uit van de variant HH+ uit het eerdere rapport van Van Berkel en Van Vuuren (2024).

tweeverdieners (niet-AOW), alleenstaande AOW'ers en AOW-paren. De HH is per persoon het hoogst voor eenverdieners en het laagst voor tweeverdieners. Per huishouden is de HH voor tweeverdieners echter hoger dan voor alleenstaanden en eenverdieners.² De HH is niet afhankelijk van de woonsituatie, waardoor de regeling inlevert op gerichtheid. Huurders en huizenbezitters met eenzelfde huishoudenssamenstelling en gelijk inkomen ontvangen een even hoge HH. Zonder wijzigingen in de hypotheekrenteaftrek leidt de HH dus tot een relatieve inkomensstijging van kopers en huurders zonder huurtoeslag. Huurders die momenteel (veel) huurtoeslag ontvangen, ondervinden daarentegen negatieve inkomenseffecten. Slechts een beperkte groep huishoudens ontvangt een substantieel bedrag aan huurtoeslag (zie Bijlage B), waardoor het aantal huishoudens dat door de afschaffing van de huurtoeslag zeer grote inkomenseffecten ondervindt relatief beperkt is. De HH is ook niet afhankelijk van het hebben van betaald werk. Hierdoor verdwijnt het onderscheid tussen arbeidsinkomen en het overige inkomen in Box 1, wat nu ontstaat door de arbeidskorting en de inkomensafhankelijke combinatiekorting.

De HH bouwt af met inkomen. Door de HH inkomensafhankelijk te maken, blijven de inkomenseffecten van de HH dicht bij die van het huidige stelsel – de huidige toeslagen en heffingskortingen bouwen immers ook af met inkomen. Bovendien zou er bij een inkomensafhankelijke HH veel geld naar hogere inkomens gaan, die deze inkomensondersteuning naar verwachting minder nodig hebben. Een HH die niet afbouwt is hierdoor minder efficiënt.

De HH is niet verzilverbaar. Dit betekent dat wanneer iemand niet genoeg inkomen verdient om volledig gebruik te maken van de HH, dit verschil dan niet alsnog wordt uitgekeerd. Hierdoor is de HH voor de laagste inkomens niet voldoende om het afschaffen van de toeslagen te compenseren, omdat zij niet voldoende inkomstenbelasting betalen om de HH volledig te kunnen gebruiken. Te grote absolute inkomenseffecten voor lage inkomens minimaliseren we daarom met een verhoging van het wettelijk minimumloon (WML), de bijstand, de AOW en de kinderbijslag.

De kinderopvangtoeslag wordt budgetneutraal geïntegreerd in het kindgebonden budget. Deze geïntegreerde kindertoeslag is niet meer afhankelijk van het daadwerkelijke gebruik van kinderopvang, maar wel nog van of (beide) ouders in een huishouden werkzaam zijn of een opleiding volgen. Het is onontkoombaar dat wordt ingeleverd op de gerichtheid van de toeslagen: sommige huishoudens met kinderen gaan er financieel op vooruit en andere gaan erop achteruit. Grote negatieve inkomenseffecten zijn onvermijdelijk voor huishoudens die veel gebruikmaken van kinderopvang (zie Bijlage C). Huishoudens die geen gebruikmaken van kinderopvang worden juist overgecompenseerd. De resultaten laten echter zien dat er relatief weinig huishoudens zijn die zeer grote inkomenseffecten ervaren door het integreren van de kinderopvangtoeslag in het kindgebonden budget. Tegenover deze verminderde gerichtheid staat bovendien een (aanzienlijke) vereenvoudiging in de uitvoering en meer inkomenszekerheid voor huishoudens.

Methode

Om de optimale hoogte, de afbouwtrajecten van de HH, het WML en de kinderbijslag te bepalen, hebben wij gebruikgemaakt van het simulatiemodel ontwikkeld door Van Berkel en Van Vuuren (2024). In dit model worden de parameters van de HH zo bepaald dat deze de inkomenseffecten voor standaardhuishoudens minimaliseren.³ Net als in Van Berkel en Van Vuuren (2024), hebben we hierbij aangehouden dat het alternatief de ex ante overheidslasten maximaal met een miljard euro per jaar mocht verhogen.

² Meer informatie over de parametrisatie van de HH is beschikbaar in Paragraaf 2.1 en Bijlage A.

³ Meer informatie over het gebruikte simulatiemodel is beschikbaar in Paragraaf 4.1 en Bijlage C van Van Berkel en Van Vuuren (2024).

Vervolgens hebben wij, met behulp van de CBS Microdata, de inkomenseffecten van deze HH gesimuleerd in een microsimulatiemodel voor alle Nederlandse huishoudens. We berekenen daarbij wat het inkomen van huishoudens in 2023 zou zijn geweest als in dat jaar de HH had gegolden, in plaats van het bestaande toeslagensysteem. Hierbij zijn we uitgegaan van het daadwerkelijke inkomen van een huishouden in 2023. Als een huishouden niet-gebruiker was van een toeslag, is het inkomen exclusief die toeslag als uitgangspunt genomen. Verdere details over de gehanteerde methodologie zijn beschreven in Bijlage C. De berekening van inkomenseffecten houdt geen rekening met eventuele gedragseffecten van huishoudens, zoals veranderingen in arbeidsparticipatie, veranderingen in het gebruik van kinderopvang of schuiven van aftrekposten tussen fiscale partners.

2 Basisvariant HH

De HH heeft voor de meeste huishoudens neutrale of positieve inkomenseffecten. Daarnaast vermindert het niet-gebruik en verlaagt het de marginale belastingdruk. Hiertegenover staat een licht negatief effect op de overheidsuitgaven en een stijging van de werkgeverslasten, wat nadelig kan zijn voor de werkgelegenheid.

2.1 Vormgeving basisvariant HH

Deze paragraaf bespreekt de vormgeving van de basisvariant van de HH. Meer details van de parametrisatie van de HH, het WML, de uitkeringen en de kinderbijslag zijn beschikbaar in Bijlage A.1.

In de basisvariant van de HH worden de huurtoeslag, zorgtoeslag, algemene heffingskorting, arbeidskorting, ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting vervangen door één (niet-verzilverbare) heffingskorting (Tabel 2.1). Daarnaast wordt de kinderopvangtoeslag budgetneutraal geïntegreerd in het kindgebonden budget. In de basisvariant van de HH blijft de hypotheekrenteaftrek ongemoeid.

Tabel 2.1 HH-varianten verschillen in flankerend beleid

Basisvariant HH	
Welke toeslagen worden geïntegreerd in de HH?	
Zorgtoeslag	✓
Huurtoeslag	✓
Kindgebonden budget	
Kinderopvangtoeslag	✓ *
Welke heffingskortingen worden geïntegreerd in de HH?	
Algemene heffingskorting	✓
Arbeidskorting	✓
Inkomensafhankelijke combinatiekorting	
Ouderenkorting	✓
Alleenstaande ouderenkorting	✓
Welk flankerend beleid?	
WML (incl. gekoppelde uitkeringen)	+8%
Kinderbijslag	+50%
Kindgebonden budget	Ongewijzigd*
Hypotheekrenteaftrek	Ongewijzigd

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Noot: Details over de parametrisatie van de HH en het flankerende beleid zijn beschikbaar in Bijlage A.

* De kinderopvangtoeslag wordt geïntegreerd in het kindgebonden budget.

De hoogte van de HH is afhankelijk van (i) het hebben van een partner, (ii) de vraag of het inkomen van de partner groter is dan nul en (iii) het reeds hebben bereikt van de AOW-leeftijd. Op deze manier wordt de HH gedifferentieerd naar vijf verschillende huishoudentypen: alleenstaanden (niet-AOW), eenverdieners (niet-AOW), tweeverdieners (niet-AOW), alleenstaande AOW'ers en AOW-paren. De HH is per persoon het hoogst voor eenverdieners en het laagst voor tweeverdieners. Per huishouden is de HH voor tweeverdieners echter hoger dan voor alleenstaanden en eenverdieners.

Voor de meeste huishoudentypes is de HH op haar hoogste punt hoger dan de maximale som van de algemene heffingskorting, de arbeidskorting, de ouderenkorting (OK) en de alleenstaande ouderenkorting (AOK) (Tabel 2.2). Voor alleenstaande niet-AOW'ers is de maximale hoogte van de HH iets minder dan 10 duizend euro per jaar, voor eenverdieners (niet-AOW) iets meer dan 10 duizend en voor tweeverdieners (niet-AOW) ongeveer 7 duizend. Het verschil in HH tussen een alleenstaande en een eenverdienerhuishouden is het gevolg van de hogere toeslagen die eenverdienerhuishoudens nu gemiddeld krijgen. Voor tweeverdieners wordt de compensatie voor toeslagen en heffingskortingen gelijk verdeeld over beide partners, waardoor de HH per persoon lager uitvalt. Voor alleenstaande AOW'ers is de HH hoger dan de som van de AHK, OK en AOK. Voor AOW-paren, is de HH iets lager dan de som van de AHK, OK en AOK. De HH is bovendien voor AOW'ers lager dan voor de niet-AOW-huishoudens. Dit komt doordat, in het huidige stelsel, AOW'ers ook een lagere AHK en AK ontvangen, omdat zij over de eerste 37 duizend euro minder inkomstenbelasting hoeven te betalen. Daarnaast stijgt de AOW voor alle AOW-gerechtigden. Om de inkomenseffecten van de HH zo neutraal mogelijk te houden, is de HH voor AOW'ers dan ook iets lager.

Tabel 2.2 Hoogte van de HH is hoger dan de huidige heffingskortingen

Huishoudentype (niet-AOW)	Max. AHK + AK* (huidig)	HH
Alleenstaande	€ 7.642	€ 9.602
Eenverdiener	€ 7.642	€ 10.394
Tweeverdiener	€ 7.642	€ 6.637
Huishoudentype (AOW)	Max. AHK + OK + AOK (huidig)	HH
Alleenstaande	€ 3.896	€ 4.567
Paar	€ 3.418	€ 3.157

Bron: SEO Economisch Onderzoek, Belastingdienst

Noot: * Uitgaande van arbeid als enige inkomstenbron.

De HH bouwt af met individueel inkomen. De afbouw- en nulpunten van de HH verschillen tussen de huishoudentypen, omdat de toeslagen en heffingskortingen in de huidige situatie voor paren en AOW'ers ook op andere inkomensniveaus beginnen met afbouwen (zie Bijlage A.1). Voor alleenstaande niet-AOW'ers begint de HH met afbouwen bij een inkomen van 26 duizend euro per jaar en is nul vanaf 83 duizend euro per jaar. Voor een eenverdiener begint de afbouw bij een inkomen van ongeveer 28 duizend euro per jaar en is de HH nul bij een jaarinkomen van 90 duizend euro. Voor tweeverdieners begint de HH met afbouwen vanaf 38 duizend euro per jaar en is deze nul vanaf 83 duizend euro per jaar. Voor alleenstaande AOW'ers begint de HH met afbouwen bij een jaarinkomen van 24 duizend euro en is deze nul bij ongeveer 57 duizend euro. Voor AOW'ers in een paar begint de afbouw iets eerder, bij een inkomen van 19 duizend euro en vanaf een jaarinkomen van 40 duizend euro is de HH nul.

De kinderopvangtoeslag wordt budgetneutraal geïntegreerd in het kindgebonden budget. Hierbij is de geïntegreerde KOT-KGB zo vormgegeven dat deze zo dicht mogelijk bij de huidige kinderopvangtoeslag blijft.⁴ In de KOT-KGB wordt de KOT een kop op het kindgebonden budget voor werkende of studerende ouders. Deze kop is niet afhankelijk van het gebruik van kinderopvang. De KOT-KGB is nog wel afhankelijk van of alle ouders in een huishouden werken of een opleiding volgen. Hierdoor blijft de participatieprikkel van de kinderopvangtoeslag in stand. Op dit moment geldt er geen vermogenstoets in de KOT, maar wel in het KGB. Deze vermogenstoets geldt ook voor de geïntegreerde kop op het kindgebonden budget.

De kop voor werkende of studerende ouders in de KOT-KGB is lager dan de gemiddelde KOT die werkende of studerende ouders in het huidige stelsel ontvangen. De kop bedraagt ongeveer 5.300 euro per jaar voor huishoudens met nul euro inkomen uit werk. Hiermee kunnen de kosten van ruim anderhalve dag kinderopvang per week worden vergoed. De kop is iets lager dan de huidige gemiddelde kinderopvangtoeslag bij lage-inkomenshuishoudens. Zij ontvangen gemiddeld ongeveer 8 duizend euro kinderopvangtoeslag per jaar.⁵ Echter kunnen ook huishoudens die geen gebruikmaken van kinderopvang de kop ontvangen. De kop vermindert met ongeveer 1,74 euro voor iedere honderd euro huishoudensinkomen.⁶

Compensatie van de laagste inkomens vindt plaats door verhoging van de kinderbijslag, het wettelijk minimumloon (WML) en de hieraan gekoppelde uitkeringen (zie Bijlage A.1). Voor lage inkomens verschuiven we feitelijk inkomensondersteuning van toeslagen naar het WML en de hieraan gekoppelde uitkeringen. De HH is voor de laagste inkomens namelijk niet toereikend om het afschaffen van de zorg- en huurtoeslag te compenseren, omdat zij niet voldoende inkomstenbelasting betalen om de HH te kunnen verzilveren. Hierom worden het bruto WML en de kinderbijslag verhoogd met respectievelijk 8 en 50 procent. Het netto WML en de uitkeringen stijgen mee met het bruto WML. Doordat de HH hoger is dan de som van de maximale algemene heffingskorting en de arbeidskorting, stijgen het netto WML en de uitkeringen vaak sterker dan de bruto bedragen. Het netto WML stijgt niet voor alle huishoudens even hard, omdat de HH verschilt tussen alleenstaanden, eenverdieners en tweeverdieners. Het netto WML stijgt voor een alleenstaande met 13 procent; voor een eenverdiener met 16 procent en met 1 procent voor iemand in een tweeverdienerhuishouden. De netto bijstand stijgt met ongeveer een derde. De netto AOW stijgt net als de netto bijstand mee met het netto WML. Daarnaast wordt ook de kinderbijslag verhoogd met 50 procent, om te voorkomen dat huishoudens met kinderen er te veel in inkomen op achteruit gaan.

2.2 Overheidsfinanciën en werkgeverslasten

De HH heeft een licht negatief budgettaire effect van ongeveer één miljard euro per jaar. Uit het afschaffen van de zorg- en huurtoeslag komt ongeveer 13 miljard euro vrij per jaar.⁷ De HH is daarentegen iets duurder dan de som van de AHK, arbeidskorting, ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting. De rest van de uitgaven gaat naar de verhoging van het WML (en de daaraan gekoppelde uitkeringen) en de verhoging van de kinderbijslag. Het integreren van de kinderopvangtoeslag in het kindgebonden budget is budgetneutraal vormgegeven. Bij elkaar is het ex ante budgettaire effect daardoor licht negatief met -1,0 miljard euro per jaar. In werkelijkheid zullen de budgettaire lasten waarschijnlijk iets lager liggen, omdat de lagere uitvoeringskosten van de HH en eventuele hogere belastinginkomsten door verhoogde arbeidsparticipatie niet zijn meegenomen in het budgettaire effect.

⁴ De hoogte van de kinderopvangtoeslag is in het huidige stelsel onder andere afhankelijk van het daadwerkelijke gebruik van kinderopvang. Bovendien kunnen alleen huishoudens waarin alle ouders werken of een opleiding volgen kinderopvangtoeslag ontvangen.

⁵ Zie bijlage B voor meer informatie.

⁶ We stellen voor dat hiervoor dezelfde inkomensdefinitie als in het KGB wordt gehanteerd.

⁷ Op basis van de uitgaven aan zorg- en huurtoeslag in 2023.

Door de verhoging van het WML stijgen de loonkosten voor werkgevers met circa 2 miljard euro per jaar. Hierbij is rekening gehouden met 'overloopeffecten' van de WML-verhoging op de rest van het loongebouw (CPB, 2020b). Hogere werkgeverslasten hebben waarschijnlijk een negatief effect op de arbeidsvraag op langere termijn (CPB, 2020a; CPB, 2020b), doordat werkgevers bijvoorbeeld meer processen gaan automatiseren om de loonkosten te drukken (Aaronson et al., 2018; Lordan & Neumark, 2018; Sorkin, 2015). Hoewel een hoger WML het arbeidsaanbod verhoogt omdat werken meer loont (CPB, 2020a), is het netto effect op de werkgelegenheid op lange termijn waarschijnlijk negatief. Het Centraal Planbureau (2020a) schat dat een WML-verhoging van 8 procent de werkgelegenheid op de lange termijn met ongeveer 0,3 procent zou verminderen. Op korte termijn kan de arbeidsvraag echter toenemen, doordat huishoudens op het WML meer te besteden hebben en daardoor meer gaan consumeren. Om deze hogere consumptie mogelijk te maken, is meer personeel nodig (CPB, 2020b).

2.3 Inkomenseffecten

De invoering van de HH brengt veranderingen met zich mee in zowel de hoogte van het bruto huishoudensinkomen als de te betalen belasting van huishoudens. Deze veranderingen leiden tot inkomenseffecten die voor sommige huishoudens positief zullen uitpakken, terwijl andere huishoudens juist een daling van het netto inkomen zullen ervaren. In deze paragraaf wordt de verdeling van de inkomenseffecten beschreven voor verschillende typen huishoudens en inkomensniveaus. Daarnaast wordt ingegaan op de gevolgen voor inkomensongelijkheid en armoede.

Inkomenseffecten naar type huishouden

De HH heeft voor de meeste huishoudens neutrale of positieve inkomenseffecten (zie 0). Van de alleenstaanden zonder kinderen gaat 78 procent er in inkomen op vooruit. Van de paren zonder kinderen gaat 82 procent er in inkomen op vooruit. Van de paren met kinderen en alleenstaande ouders gaat 72 procent er in inkomen op vooruit.

Alleenstaanden en alleenstaande ouders ondervinden relatief vaak een sterke inkomensdaling. Bij ongeveer 7 procent van deze huishoudens neemt het inkomen met meer dan 10 procent af, terwijl dit bij paren met en zonder kinderen beperkt blijft tot 2 à 3 procent.

Onder alleenstaande ouders is de spreiding in inkomenseffecten het grootst. Ongeveer 7 procent van deze huishoudens ziet het inkomen met meer dan 10 procent dalen, terwijl tegelijkertijd 24 procent een stijging van meer dan 10 procent ervaart. Bij andere typen huishoudens komen dergelijke sterke inkomenseffecten minder vaak voor. Dat alleenstaande ouders zulke sterke inkomenseffecten ondervinden, hangt vooral samen met het afschaffen van de kinderopvangtoeslag. Alleenstaande ouders die momenteel veel kinderopvangtoeslag ontvangen, gaan er aanzienlijk op achteruit, omdat de extra kop op het kindgebonden budget in het nieuwe systeem het afschaffen van de kinderopvangtoeslag voor hen niet volledig compenseert. Voor alleenstaande ouders die momenteel geen of slechts beperkte kinderopvangtoeslag ontvangen, is het effect juist positief. Zij ontvangen in het nieuwe systeem eenzelfde kop op het kindgebonden budget als alleenstaande ouders die momenteel veel kinderopvangtoeslag ontvangen.

Tabel 2.3 De meeste huishoudens ervaren geen extreme inkomenseffecten bij het invoeren van de HH

Inkomenseffect	Alleenstaanden	Paar zonder kinderen	Paar met kinderen	Alleenstaande ouder
Meer dan 15% achteruit	2%	1%	1%	4%
Tussen de 10% en 15% achteruit	5%	1%	2%	3%
Tussen de 5% en 10% achteruit	6%	4%	5%	6%
Tussen de 0% en 5% achteruit	9%	12%	19%	15%
Tussen de 0% en 5% vooruitgang	29%	47%	44%	31%
Tussen de 5% en 10% vooruitgang	35%	24%	18%	17%
Tussen de 10% en 15% vooruitgang	6%	7%	8%	11%
Meer dan 15% vooruitgang	8%	4%	2%	13%
Totaal aantal huishoudens	2.807.500	2.290.500	2.027.200	594.100

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Noot: De tabel toont voor verschillende huishoudtypes het relatieve inkomenseffect van de basisvariant van de HH ten opzichte van de situatie in 2023. De kolommen tellen ieder op tot 100 procent en laten dus zien welk aandeel van alle huishoudens van een bepaald huishoudtype een bepaalde inkomensachteruit- of -vooruitgang zal ervaren door de HH.

Alleenstaande ouders met sterke negatieve inkomenseffecten verschillen daarnaast van alleenstaande ouders met sterke positieve inkomenseffecten in de hoogte van hun primaire inkomen en het beschikken over overige inkomstenbronnen. De huishoudens die erop achteruitgaan hebben vaak een laag primair inkomen en werken in deeltijd. Zij profiteren wel van een hoger WML, maar verzilveren de HH niet volledig, waardoor het verlies aan toeslagen niet volledig wordt gecompenseerd. Daarentegen ontvangen de alleenstaande ouders die er hard op vooruitgaan relatief veel inkomen uit overige uitkeringen, zoals WW-, Ziektewet- of arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. Het inkomen van deze groep stijgt doordat een deel van deze uitkeringen meestijgt met het WML. Daarnaast hoeft een huishouden onder de HH minder belasting te betalen over het inkomen uit uitkeringen, omdat onder de HH geen onderscheid wordt gemaakt tussen inkomen uit arbeid en overige bronnen. In het huidige systeem is de belasting hoger, omdat deze huishoudens alleen algemene heffingskorting ontvangen en geen arbeidskorting. Meer details over de verschillen in alleenstaande ouders met negatieve en positieve inkomenseffecten zijn te vinden in Bijlage C.

Ook eenpersoonshuishoudens met zeer negatieve inkomenseffecten onderscheiden zich op meerdere kenmerken van eenpersoonshuishoudens met zeer positieve inkomenseffecten. De huishoudens die erop achteruitgaan zijn bijna allemaal huurders die huurtoeslag ontvangen, terwijl de positieve inkomenseffecten vooral optreden bij huishoudens met een koopwoning. Daarnaast hebben huishoudens met negatieve inkomenseffecten meestal een laag (primair) inkomen en werken vaak in deeltijd, waardoor zij ondanks de verhoging van het WML de HH niet volledig kunnen verzilveren. Daarentegen hebben de eenpersoonshuishoudens die er juist sterk op vooruitgaan vaker inkomen uit overige uitkeringen en/of uit tweede pijler pensioen. Zij betalen in het nieuwe stelsel minder belasting over dit inkomen, omdat onder de HH geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen inkomen uit arbeid en overige bronnen. Tot slot zijn eenpersoonshuishoudens die er veel op achteruitgaan relatief jong en vaak student. Verdere details zijn te vinden in Bijlage C.

Decompositie inkomenseffect naar inkomensniveau en type huishouden

Figuur 2.1 en Figuur 2.2 tonen hoe de inkomenseffecten voor de basisvariant zijn opgebouwd. Hiervoor splitsen we de inkomenseffecten op in (1) het afschaffen van de zorg-, huur- en kinderopvangtoeslag, (2) het invoeren van de

HH in plaats van de AHK en AK⁸, (3) het verhogen van het WML, inclusief koppeling aan de uitkeringen, (4) de hogere kinderbijslag en (5) een hoger kindgebonden budget door integratie van de kinderopvangtoeslag voor vier huishoudentypes.⁹ Aanvullende huishoudentypes en primaire inkomens boven de 100 duizend euro zijn weergegeven in Bijlage D.1.

Figuur 2.1, Figuur 2.2 en Bijlage D laten zien dat de HH, samen met het flankerend beleid, het wegvallen van de zorg-, huur- en kinderopvangtoeslag ongeveer kan compenseren. Voor vrijwel alle inkomensniveaus en getoonde typen huishoudens heeft de HH gemiddeld positieve inkomenseffecten. Alleen huishoudens zonder kinderen ondervinden lichte negatieve effecten bij een jaarinkomen van tussen de 10 en 30 duizend euro. Voor deze groep bedraagt de inkomensdaling gemiddeld 1 tot 2 procent ten opzichte van het huidige netto inkomen. In de volgende paragrafen wordt toegelicht hoe de verschillende componenten bijdragen aan deze inkomenseffecten.

(1) Afschaffen van de zorg-, huur- en kinderopvangtoeslag

Het afschaffen van de zorgtoeslag, huurtoeslag en kinderopvangtoeslag heeft vooral relatief grote negatieve inkomenseffecten voor huishoudens met een laag of helemaal geen primair inkomen. Deze effecten lopen uiteen van -5 tot -25 procent, afhankelijk van het type huishouden. De meest negatieve effecten doen zich voor aan de onderkant van de inkomensverdeling; naarmate het inkomen stijgt, nemen de negatieve effecten af. Voor eenpersoonshuishoudens en paren zonder kinderen verdwijnen de negatieve effecten rond een bruto huishoudinkomen van 70 duizend euro. Voor alleenstaande ouders en paren met kinderen lopen de negatieve effecten door tot een hoger inkomensniveau, omdat ook huishoudens met (zeer) hoge inkomens nog recht kunnen hebben op de kinderopvangtoeslag.

(2) Invoeren van de HH in plaats van de AH en AK

Het invoeren van de HH in plaats van de AHK en AK heeft voor de meeste inkomensniveaus en typen huishoudens een positief effect op het inkomen. De HH is zo vormgegeven dat het inkomensverlies door het afschaffen van zowel de toeslagen als de heffingskortingen zoveel mogelijk wordt gecompenseerd. Hierdoor vallen de inkomenseffecten overwegend positief uit. De HH is hoger bij lagere inkomens, waardoor aan de onderkant van de inkomensverdeling de positieve effecten het grootst zijn. Voor bijstandshuishoudens varieert het positieve effect tussen de 10 en 20 procent. Bij huishoudens met een laag primair inkomen bedraagt dit effect doorgaans 5 tot 15 procent. Naarmate het inkomen stijgt, neemt het positieve effect geleidelijk af, maar blijft het altijd positief.

Hoger in de inkomensverdeling bedraagt het positieve effect van de HH, vergeleken met de huidige heffingskortingen, voor vrijwel alle typen huishoudens ongeveer 5 procent. Dit komt doordat de HH zowel de heffingskortingen als de toeslagen vervangt en daardoor in de meeste gevallen hoger uitvalt dan de huidige heffingskortingen.

Alleen tweeverdieners zonder kinderen met een gezamenlijk inkomen tussen de 40 en 60 duizend euro ervaren gemiddeld negatieve effecten door de HH. Voor deze groep is de HH net niet voldoende om het wegvallen van de AHK en AK volledig te compenseren. In het huidige systeem betalen zij door de combinatie van de AHK en AK

⁸ De HH vervangt niet alleen de AHK en AK, maar ook de ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting. In Figuur 2.1 en 2.2 tonen we echter de decompositie van het inkomenseffect voor niet-AOW'ers. Zij kunnen geen ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting ontvangen, dus het afschaffen hiervan heeft voor deze groepen geen effect. Voor AOW'ers heeft dit wel effect (zie Bijlage D).

⁹ De decompositie is niet altijd eenduidig. Door verhoging van het WML kan namelijk meer van de HH verzilverd worden. Hier zijn we als volgt mee omgegaan: het deel van het inkomenseffect dat we toeschrijven aan de HH is het effect dat zou hebben plaatsgevonden als er geen WML-verhoging was geweest. De hogere verzilvering van de HH als gevolg van het hogere WML schrijven we toe aan het WML.

nauwelijks belasting, omdat het volledige belastingbedrag wordt verrekend door deze heffingskortingen. Onder de HH ligt hun belasting echter net boven de hoogte van de heffingskorting.

(3) Verhogen van het WML, inclusief koppeling aan de uitkeringen

Een verhoging van WML heeft een positief effect op alle huishoudens waarin ten minste één persoon werkt tegen een uurloon rond het huidige WML of een uitkering heeft die is gekoppeld aan het WML. Ook personen met een arbeidsinkomen net boven het WML profiteren van een verhoging, vanwege overloopeffecten naar de rest van het loongebouw (CPB, 2020b). Voor bijstandshuishoudens is het effect van een hoger WML ongeveer 5 procent, omdat de hoogte van de bijstandsuitkering is gekoppeld aan het netto WML. Huishoudens met een relatief laag inkomen hebben een netto inkomensstijging van circa 2 tot 5 procent door de verhoging van het WML. Voor huishoudens hoger in de inkomensverdeling is het effect van de verhoging van het WML verwaarloosbaar. Binnen deze huishoudens komt het namelijk nauwelijks voor dat iemand een baan heeft met een uurloon rond het WML of een uitkering.

Een verhoging van het WML met 8 procent vertaalt zich niet rechtstreeks in een even grote stijging van het netto huishoudinkomen. Dit komt ten eerste doordat het gaat om een bruto verhoging, die na belastingen en premies resulteert in een kleiner netto effect. Daarnaast wordt het inkomenseffect op huishoudniveau berekend, terwijl niet alle banen binnen een huishouden tegen het WML-uurloon worden betaald. Hierdoor blijft de gemiddelde inkomensstijging per huishouden lager dan de bruto verhoging van het WML.

(4) Hogere kinderbijslag

De verhoging van de kinderbijslag met 50 procent bij het invoeren van de HH heeft een positief effect op het inkomen van alle huishoudens met kinderen. In absolute zin is dit effect even groot voor alle huishoudens met kinderen. Als aandeel van het totale inkomen, is dit effect lager voor hogere inkomens (0 tot 1 procent) dan voor lagere inkomens (rond de 3 procent).

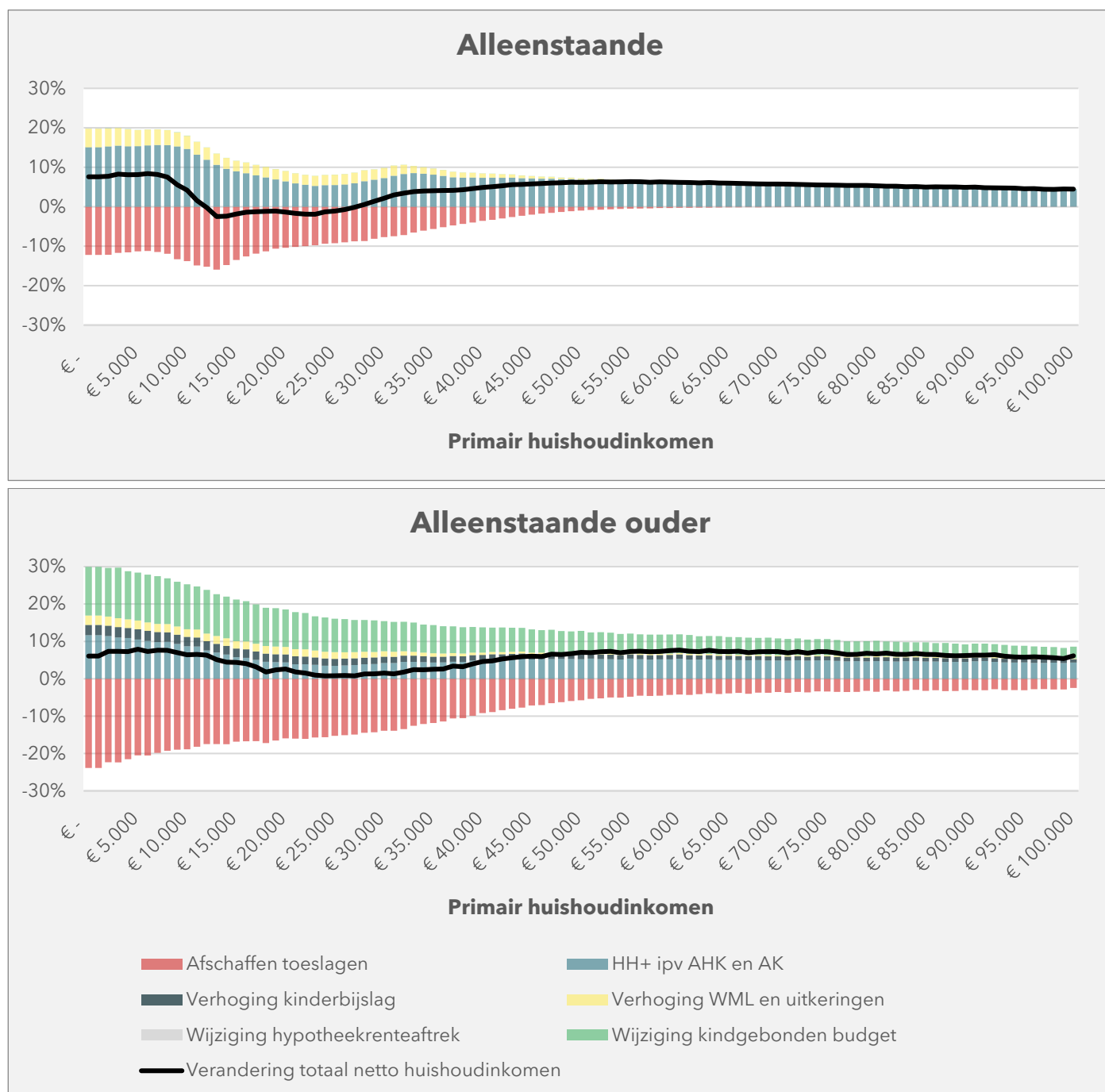
(5) Hoger kindgebonden budget door integratie van de kinderopvangtoeslag

De integratie van de kinderopvangtoeslag in het KGB heeft een positief effect op het inkomen van huishoudens met kinderen waarin beide ouders werken.¹⁰ Het negatieve effect van het afschaffen van de KOT wordt al meegenomen in de component 'afschaffen toeslagen'. Hierdoor treden bij de toevoeging van de KOT-kop aan het KGB alleen neutrale of positieve inkomenseffecten op.

De hoogte van de KOT-kop daalt met het inkomen. Integratie van de KOT in het KGB heeft daardoor voor alleenstaande ouders met een laag primair inkomen zeer positieve inkomenseffecten, van circa 13 procent. Ook alleenstaande ouders met een hoog inkomen profiteren gemiddeld nog met circa 2 procent. Paren met kinderen, die beiden werken, met een relatief laag primair inkomen gaan er gemiddeld 3 procent op vooruit.

¹⁰ Bijstandshuishoudens met kinderen gaan er gemiddeld 3 procent op vooruit. Dit gemiddelde komt tot stand doordat sommige huishoudens recht hebben op de KOT-kop wanneer zij een traject naar werk volgen. Voor deze huishoudens is het inkomenseffect groter, maar het gemiddelde effect wordt gedrukt door huishoudens die geen recht hebben op de kop.

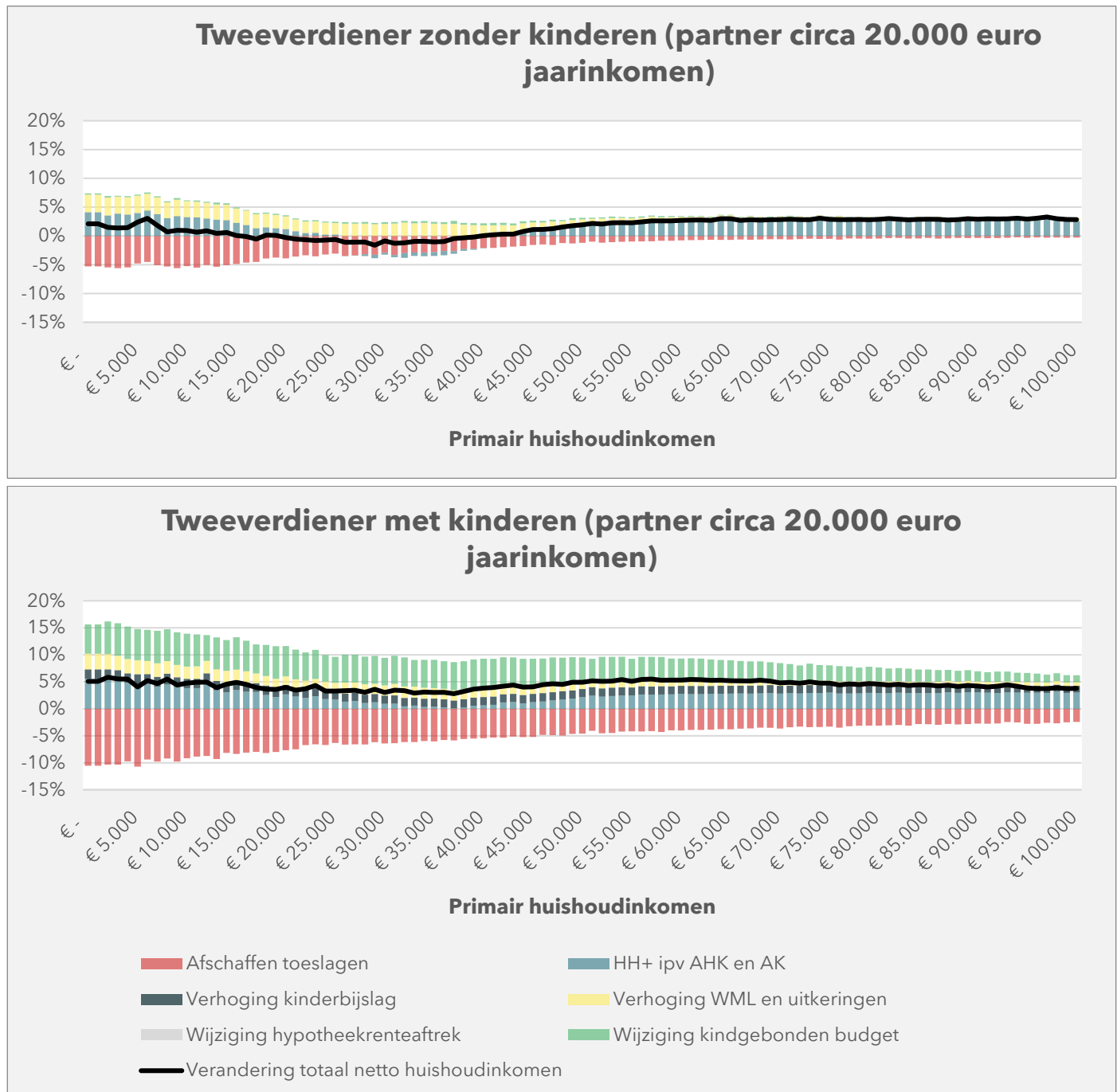
Figuur 2.1 HH, met flankerend beleid compenseert meeste huishoudens voor wegvallen toeslagen

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een alleenstaanden HH. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Figuur 2.2 HH heeft voor tweeverdieners zonder kinderen op sommige inkomensniveaus een licht negatief effect

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het inkomen van de partner is hier tussen de 15.000 en 25.000 euro per jaar. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Het gaat hier dus om tweeverdieners binnen de HH. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Effecten op armoede en ongelijkheid

De invoering van de HH leidt tot een (lichte) daling in inkomensongelijkheid en armoede in vergelijking met het huidige stelsel. Er is een lichte afname in de totale inkomensongelijkheid tussen alle huishoudens: de Gini-coëfficiënt daalt van 0,32 naar 0,31. Deze daling wordt vooral veroorzaakt door een afname van de ongelijkheid onder niet-AOW-huishoudens. Ook het aandeel huishoudens met een inkomen onder het sociaal minimum daalt door de invoering van de HH van 2,0 procent naar 1,7 procent. Voor eenpersoonshuishoudens is er zelfs sprake van een daling met 0,7 procentpunt. Bij alleenstaande ouders treedt zeer beperkte stijging op van 0,1 procentpunt.

Tabel 2.4 Het invoeren van de HH heeft leidt tot minder armoede en ongelijkheid

	Huidige situatie	HH-situatie	Procentuele verschil
Inkomensongelijkheid (Gini-coëfficiënt)			
Alle huishoudens	0,32	0,31	-1%
Armoede (aandeel onder sociaal minimum)			
Alle huishoudens	2,0%	1,7%	-16%
Alleenstaande	2,9%	2,1%	-27%
Paar zonder kinderen	1,4%	1,2%	-13%
Paar met kinderen	0,9%	0,9%	+0%
Alleenstaande ouder	3,6%	3,7%	+3%

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata
Noot: De Gini-coëfficiënt is berekend op basis van alle netto huishoudinkomens. Voor de grenzen van het sociaal minimum zijn de volgende bedragen gehanteerd: 17.784 euro voor alleenstaanden, 24.060 euro voor paren zonder kinderen, 24.756 euro voor alleenstaande ouders en 29.808 euro voor paren met kinderen.

2.4 Overige effecten

Invoering van het HH-stelsel heeft bovendien impact op de marginale belastingdruk, de mate van niet-gebruik van regelingen en de prikkel tot participatie op de arbeidsmarkt. Deze effecten worden in de onderstaande paragrafen verder toegelicht. Daarnaast heeft het HH-stelsel naar verwachting ook een verlagend effect op de uitvoeringskosten, administratieve lasten en inkomensonzekerheid, zoals terugvorderingen en nabetalingen. Deze aspecten worden hier niet verder besproken, maar zijn uitgebreid behandeld in het rapport van Van Berkel en Van Vuuren (2024).

Niet-gebruik

Het niet-gebruik van de HH is naar verwachting ongeveer nul. Dit komt doordat de HH een heffingskorting is die niet apart aangevraagd hoeft te worden. Hierdoor zijn hoge aanvraagkosten niet langer een mogelijke oorzaak voor niet-gebruik. Ook twee andere belangrijke oorzaken, angst voor terugvorderingen (CPB, 2019) en stigma (Hernanz et al., 2004), zijn niet langer relevant onder de HH.

Daarnaast worden de toeslagen met het hoogste niet-gebruik afgeschaft. Volgens de meest recente cijfers bedraagt het niet-gebruik van de zorgtoeslag 11,0 procent en dat van de huurtoeslag 11,8 procent (Panteia, 2025). Het niet-gebruik van de kinderopvangtoeslag ligt op 3,4 procent (Panteia, 2025). Al deze toeslagen verdwijnen in het nieuwe stelsel. Het kindgebonden budget blijft wel bestaan, dit kent momenteel een niet-gebruik van 8,0 procent (Panteia,

2025). Het is a priori onduidelijk of integratie van de kinderopvangtoeslag in het kindgebonden budget effect zal hebben op het niet-gebruik van het kindgebonden budget.

Marginale druk

Het vervangen van de zorgtoeslag, huurtoeslag, kinderopvangtoeslag, algemene heffingskorting (AHK) en arbeidskorting (AK) door de HH leidt tot een substantiële verlaging van de marginale belastingdruk voor lage en lagere middeninkomens (zie voor grafische weergaven Van Berkel en Van Vuuren (2024)). Hierdoor ontstaat een sterkere financiële prikkel om (meer) te gaan werken. Voor lage inkomens loopt de bijstandsuitkering onder het nieuwe stelsel door tot een hoger jaarlijks inkomen, waardoor de marginale druk van 100 procent (elk extra verdiend bedrag wordt volledig gekort op de uitkering) over een groter inkomensbereik geldt. Zodra een huishouden echter de bijstand verlaat, daalt de marginale druk naar nul, omdat de HH pas volledig wordt verzilverd bij een inkomen boven het bijstandsniveau.¹¹ Hierdoor kunnen huishoudens belastingvrij verdienen op het inkomensniveau waarop zij net de bijstand verlaten.

Voor inkomens tussen de 15 en 40 duizend euro per jaar verdwijnt de piek in marginale druk die in het huidige stelsel ontstaat door de samenloop van afbouwtrajecten van de huurtoeslag, zorgtoeslag en heffingskortingen. In het HH-stelsel is er geen sprake meer van deze samenloop, doordat alle toeslagen en kortingen zijn geïntegreerd in één regeling. Dit maakt de marginale druk voor deze groep rond de piek aanzienlijk lager en constanter.

Voor inkomens vanaf circa 40 duizend euro per jaar verandert er weinig. De HH bouwt weliswaar af met het inkomen, maar de marginale druk die dat veroorzaakt is vergelijkbaar met de druk die nu voortkomt uit de afbouw van de AHK en AK. Voor deze groep betekent de HH daarmee vooral een verandering in de wijze waarop de belasting wordt vormgegeven, zonder grote verschillen in belastingdruk.

In bredere zin zorgt de HH ervoor dat de marginale druk over de gehele linie gelijkmatiger wordt verdeeld. Waar in het huidige stelsel scherpe pieken optreden door de opeenstapeling van toeslagen en het afbouwen van verschillende heffingskortingen, worden deze in het nieuwe systeem afgevlakt. Dit maakt de belastingdruk transparanter en beter voorspelbaar voor huishoudens. Voor werkenden kan dit bijdragen aan een beter inzicht in de opbrengst van extra uren werk.

Participatieprikkel

De participatieprikkel verandert met de invoering van het HH-stelsel. Dit hangt samen met vier belangrijke aanpassingen: de verhoging van de bijstandsuitkering, de verhoging van het wettelijk minimumloon (WML), het integreren van de arbeidskorting in de HH en het opnemen van de kinderopvangtoeslagen in de vorm van een kop op het kindgebonden budget (KGB). De effecten van deze vier onderdelen worden hieronder toegelicht.

De HH heeft een beperkt effect op de participatiebelasting voor mensen in de bijstand. De participatiebelasting geeft aan welk percentage van het extra bruto inkomen niet resulteert in een hoger netto inkomen bij het aanvaarden van betaald werk. Een hoge participatiebelasting betekent dat werken financieel weinig oplevert. Omdat zowel de bijstandsuitkering als het netto WML stijgen onder het nieuwe stelsel, blijft het relatieve verschil tussen uitkering en inkomen uit werk, en daarmee de prikkel om te gaan werken, grosso modo vergelijkbaar met de huidige situatie. Zelfs als de participatiebelasting vanuit de bijstand iets hoger wordt hoeft dit niet per se te leiden

¹¹ Het inkomensniveau waarop de HH volledig wordt verzilverd verschilt tussen huishoudentypes, omdat de hoogte van de HH verschilt tussen huishoudentypes. Alleenstaande niet-AOW'ers verzilveren de HH volledig bij circa 26 duizend euro inkomen per jaar. Voor eenverdieners ligt dit punt op 28 duizend euro en voor tweeverdieners bij 18 duizend euro per jaar.

tot minder acceptatie van betaald werk. De verhoogde transparantie en mindere inkomensonzekerheid kunnen namelijk op zichzelf al een positief effect hebben op de arbeidsparticipatie van bijstandsgerechtigden. Tegelijkertijd kan het absoluut hogere bijstandsniveau onder de HH wel leiden tot een lagere participatieprikkel.

De verhoging van het WML heeft op korte termijn een positief, maar op lange termijn een negatief effect op de werkgelegenheid. Op korte termijn zorgt de economische impuls van hogere lonen en uitkeringen voor een toename van de consumptie, waardoor de vraag naar producten stijgt en bedrijven meer arbeiders nodig hebben (CPB, 2020b). Op de lange termijn daarentegen leidt de stijging van het WML tot hogere loonkosten, waardoor de winstgevendheid van bedrijven afneemt en de vraag naar arbeid daalt (CPB, 2020b). Daarnaast zorgt de koppeling van uitkeringen aan het WML voor een iets lagere prikkel om te werken, doordat de participatiebelasting mogelijk licht stijgt en de uitkeringen absoluut hoger worden.

Door de integratie van de arbeidskorting in de HH wordt het stelsel van heffingskortingen minder afhankelijk van arbeidsdeelname, wat de financiële prikkel om betaald werk te verrichten vermindert. Dit leidt tot een verminderde participatieprikkel voor mensen met andere inkomensbronnen dan arbeid, zoals uitkeringen uit de sociale zekerheid, pensioenen of inkomen uit eigen woning. Binnen de sociale zekerheid betekent dit bijvoorbeeld dat de prikkel om vanuit werknemersverzekeringen zoals de WIA en WW door te stromen naar betaald werk afneemt, wat mogelijk leidt tot een lagere uitstroom uit deze regelingen.

Tot slot kan de participatieprikkel voor huishoudens met kinderen zowel positief als negatief veranderen door het integreren van de kinderopvangtoeslag in het kindgebonden budget. De kop op het kindgebonden budget blijft afhankelijk van de voorwaarde dat alle ouders in het huishouden werken of een opleiding volgen, waardoor er een participatieprikkel blijft. Echter, is deze regeling niet langer gekoppeld aan het daadwerkelijke gebruik van formele kinderopvang. Het ontvangen bedrag neemt niet meer toe als ouders meer gaan werken, terwijl de extra kosten van kinderopvang wel volledig voor rekening van de ouders komen. Dit kan leiden tot een negatief effect op het aantal gewerkte uren van ouders die afhankelijk zijn van formele kinderopvang. Daarentegen kan de arbeidsparticipatie juist toenemen onder ouders die gebruik (willen of kunnen) maken van informele opvang. In het oude systeem ontvingen zij pas kinderopvangtoeslag als zij formele opvang gebruikten; in het nieuwe systeem ontvangen zij direct de kop op het kindgebonden budget zodra zij gaan werken.

3 Combinatie HH en beperken hypotheekrenteaf trek

De HH kan worden gecombineerd met beperkingen van de hypotheekrenteaf trek en verhogingen van het KGB om inkomenseffecten te neutraliseren. Dit leidt gemiddeld tot vergelijkbare inkomenseffecten als in de basisvariant en positievere effecten voor alleenstaande ouders. Als de HH wordt gecombineerd met het afschaffen van de hypotheekrenteaf trek, daalt het inkomen van huishoudens met veel aftrekbare hypotheekrente en weinig gebruik van toeslagen, maar blijft er ook budgettaire ruimte over voor extra flankerend beleid.

3.1 Vormgeving van combinaties met hypotheekrenteaf trek

Paragraaf 2.3 laat zien dat alleenstaanden en alleenstaande ouders relatief vaak een inkomensachteruitgang ervaren in de basisvariant van de HH. Huishoudens met een koopwoning gaan er daarentegen juist relatief vaak op vooruit. Om deze inkomenseffecten meer te neutraliseren, verkennen we twee aanvullende beleidsopties, waarin de HH wordt gecombineerd met beperkingen van de hypotheekrenteaf trek (HRA) en verhogingen van het KGB. De verdere vormgeving van de HH blijft ongewijzigd (zie Tabel 3.1).

Tabel 3.1 Twee combinaties van HH met hypotheekrenteaftrek: HRA halveren en HRA afschaffen

	Combinatie met halveren HRA	Combinatie met afschaffen HRA
Welke toeslagen worden geïntegreerd in de HH?		
Zorgtoeslag	✓	✓
Huurtoeslag	✓	✓
Kindgebonden budget		
Kinderopvangtoeslag	✓ *	✓ *
Welke heffingskortingen worden geïntegreerd in de HH?		
Algemene heffingskorting	✓	✓
Arbeidskorting	✓	✓
Inkomensafhankelijke combinatiekorting		
Ouderenkorting	✓	✓
Alleenstaande ouderenkorting	✓	✓
Welk flankerend beleid?		
Verhoging WML (incl. gekoppelde uitkeringen)	+8%	+8%
Verhoging kinderbijslag	+50%	+50%
Verhoging kindgebonden budget	Verhoging basisbedragen, verhoging kop voor werkende ouders, hogere bedragen voor jonge kinderen, hoger afbouw%	Verhoging basisbedragen, verhoging kop voor werkende ouders, verdere verhoging bedragen voor jonge kinderen, hoger afbouw%
Hypotheekrenteaftrek	Halveren	Afschaffen

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Noot: Details over de parametrisatie van de HH en het flankerende beleid zijn beschikbaar in Bijlage A.

* De kinderopvangtoeslag wordt geïntegreerd in het kindgebonden budget.

De eerste variant die we verkennen is het halveren van de hypotheekrenteaftrek. In deze variant komt nog slechts de helft van de betaalde hypotheekrente in aanmerking voor de hypotheekrenteaftrek.¹² De vrijgekomen middelen worden ingezet voor een intensivering van het KGB. Dit gebeurt via verhogingen van de kop in de geïntegreerde KOT-KGB, de algemene KGB-bedragen per kind en de bedragen voor jongere kinderen (zie Tabel A.4). Tegelijkertijd wordt het afbouwpercentage in het KGB wel hoger, hierdoor profiteren hogere inkomens minder van de intensivering dan lagere inkomens.

Vervolgens onderzoeken we of er in combinatie met de HH ruimte is voor het volledig afschaffen van de hypotheekrenteaftrek. De vrijgekomen middelen worden deels ingezet voor een verdere intensivering van het KGB (zie Tabel A.4). We zetten niet alles in voor het KGB, omdat het nóg verder verhogen van het KGB maar beperkt leidt tot minder negatieve inkomenseffecten voor alleenstaande ouders en juist wel tot enorme positieve inkomenseffecten. Dit geeft weer dat het verder verhogen van het KGB geen efficiënte manier meer is om de inkomenseffecten voor alleenstaande ouders te neutraliseren. Daarom wordt niet het volledige bedrag dat vrijkomt uit het afschaffen van de hypotheekrenteaftrek gebruikt om het KGB te verhogen. In deze variant blijft daardoor

¹² In deze uitwerkingen zijn de bijleenregeling en de aflossingseis niet veranderd.

geld over. Dit resterende budget kan mogelijk beter op een andere manier worden benut, zoals voor het verlagen van werkgeverslasten of het bieden van gerichte inkomensondersteuning via gemeenten.

3.2 Overheidsfinanciën en werkgeverslasten

Het ex-ante budgettaire effect van de HH gecombineerd met beperkingen van de HRA is positiever dan dat van de basisvariant. De eerste combinatie, waarin de HH samengaat met een halvering van de HRA, is budgettair neutraal. Dit effect is positiever dan in de basisvariant, omdat er middelen vrijkomen uit het halveren van de HRA, die slechts gedeeltelijk worden ingezet om het KGB te verhogen. De tweede combinatie, waarin de HRA volledig wordt afgeschaft, heeft zelfs een positief effect op de overheidsfinanciën van 3 miljard euro per jaar. Zoals in Paragraaf 3.1 beschreven, wordt niet het volledige bedrag dat vrijkomt uit het afschaffen van de HRA ingezet voor verdere intensivering van het KGB. Hierdoor blijft er geld over.

Het effect op de werkgeverslasten is hetzelfde als in de basisvariant. Het beperken en afschaffen van de HRA en verhogen van het KGB hebben namelijk geen invloed op de werkgeverslasten. De WML-verhoging is hetzelfde als in de basisvariant en leidt tot een stijging in de werkgeverslasten van circa 2 miljard euro per jaar. Hogere werkgeverslasten hebben waarschijnlijk een negatief effect op de werkgelegenheid. Indien de HRA volledig zou worden afgeschaft, blijft er wel budgettaire ruimte over, die eventueel ingezet zou kunnen worden om de werkgeverslasten weer te verlagen.

3.3 Inkomenseffecten

Het invoeren van de HH in combinatie met het halveren of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek (HRA) leidt over het algemeen tot positievere inkomenseffecten en minder armoede dan in de basisvariant. Tegelijkertijd blijkt het niet mogelijk om (efficiënt) negatieve inkomenseffecten voor alle huishoudens volledig te vermijden. In deze paragraaf worden de inkomenseffecten en de effecten op armoede beschreven bij zowel halvering als afschaffing van de HRA.

3.3.1 Halveren hypotheekrenteaftrek

Inkomenseffecten naar type huishouden

Het halveren van de HRA leidt tot relatief kleine verschillen in inkomenseffecten ten opzichte van het invoeren van de basisvariant voor de HH (zie Tabel 3.2). De meeste huishoudens zien hun inkomen nog steeds stijgen ten opzichte van de huidige situatie. Alleenstaanden en paren zonder kinderen ervaren iets vaker lichte negatieve verschuivingen in vergelijking met de basisvariant, terwijl alleenstaande ouders vaker positieve verschuivingen ervaren.

Deze variant is vooral voor alleenstaande ouders positiever dan de basisvariant. Vooral het aandeel met een zeer negatief inkomenseffect van 10 procent of meer neemt af, van 7 naar 4 procent. Bovendien neemt ook het totale aandeel met een negatief inkomenseffect af van 28 naar 25 procent. Deze verbetering is het gevolg van de verhoging van het KGB, waarvan deze groep relatief veel profiteert.

Alleenstaanden en paren zonder kinderen ondervinden daarentegen iets vaker een licht negatief inkomenseffect of een minder sterke inkomensstijging dan in de basisvariant. Zij hebben geen voordeel van de verhoging van het KGB en worden uitsluitend geraakt door het halveren van de HRA. Het aandeel huishoudens met een inkomensdaling van meer dan 5 procent blijft gelijk, maar het aandeel met een daling van 0 tot 5 procent neemt

toe: van 9 naar 11 procent bij alleenstaanden en van 12 naar 18 procent bij paren zonder kinderen. Deze stijging komt voort uit verschuivingen van huishoudens waarvan het inkomen eerder 0 tot 5 procent of 5 tot 10 procent steeg.

Voor paren met kinderen verandert het totale beeld weinig ten opzichte van de basisvariant. Zij hebben enerzijds een negatief effect op hun inkomen door de lagere HRA, maar anderzijds ontvangen zij meer KGB. Welk effect de overhand heeft, verschilt per huishouden, maar gemiddeld heffen de positieve en negatieve effecten elkaar grotendeels op.

Tabel 3.2 Het halveren van de hypotheekrenteaftrek leidt tot positievere effecten voor alleenstaande ouders

Inkomenseffect	Alleenstaanden	Paar zonder kinderen	Paar met kinderen	Alleenstaande ouders
Meer dan 15% achteruit	2%	1%	1%	2%
Tussen de 10% en 15% achteruit	5%	1%	2%	2%
Tussen de 5% en 10% achteruit	6%	4%	6%	5%
Tussen de 0% en 5% achteruit	11%	18%	26%	16%
Tussen de 0% en 5% vooruitgang	36%	43%	38%	22%
Tussen de 5% en 10% vooruitgang	27%	22%	15%	13%
Tussen de 10% en 15% vooruitgang	6%	6%	7%	13%
Meer dan 15% vooruitgang	8%	4%	5%	26%
Totaal aantal huishoudens	2.807.500	2.290.500	2.027.200	594.100

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Noot: De tabel toont voor verschillende huishoudtypes het relatieve inkomenseffect van de HH in combinatie met het halveren van de HRA en het verhogen van het KGB, ten opzichte van de situatie in 2023. De kolommen tellen ieder op tot 100 procent en laten dus zien welk aandeel van alle huishoudens van een bepaald huishoudtype een bepaalde inkomensachteruit- of -vooruitgang ervaren door de HH.

Decompositie inkomenseffect naar inkomensniveau en type huishouden

Figuur 3.1 en Figuur 3.2 tonen hoe de inkomenseffecten voor de variant met halveren hypotheekrenteaftrek zijn opgebouwd. Hiervoor splitsen we de inkomenseffecten op in (1) het afschaffen van de zorg-, huur- en kinderopvangtoeslag, (2) het invoeren van de HH in plaats van de AHK en AK,¹³ (3) het verhogen van het WML, inclusief koppeling aan de uitkeringen, (4) de hogere kinderbijslag, (5) een hoger kindgebonden budget door integratie van de kinderopvangtoeslag en (6) het halveren van de hypotheekrenteaftrek voor vier typen huishoudens.¹⁴ Aanvullende typen huishoudens en primaire inkomens boven de 100 duizend euro zijn weergegeven in Bijlage D.2.

¹³ De HH vervangt niet alleen de AHK en AK, maar ook de ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting. In Figuur 2.1 en 2.2 tonen we echter de decompositie van het inkomenseffect voor niet-AOW'ers. Zij kunnen geen ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting ontvangen, dus het afschaffen hiervan heeft voor deze groepen geen effect. Voor AOW'ers heeft dit wel effect (zie Bijlage D.2).

¹⁴ De decompositie is niet altijd eenduidig. Door verhoging van het WML kan namelijk meer van de HH verzilverd worden. Hier zijn we als volgt mee omgegaan: het deel van het inkomenseffect dat we toeschrijven aan de HH is het effect dat zou hebben plaatsgevonden als er geen WML-verhoging en HRA-wijzigingen waren geweest. Ook het deel van de inkomensverandering wat we toewijzen aan wijzigingen in de HRA is het effect dat zou hebben plaatsgevonden als er geen WML-wijziging zou zijn geweest. De hogere verzilvering van de HH en het hogere fiscale voordeel van de eigen woning als gevolg van het hogere WML schrijven we vervolgens toe aan het WML.

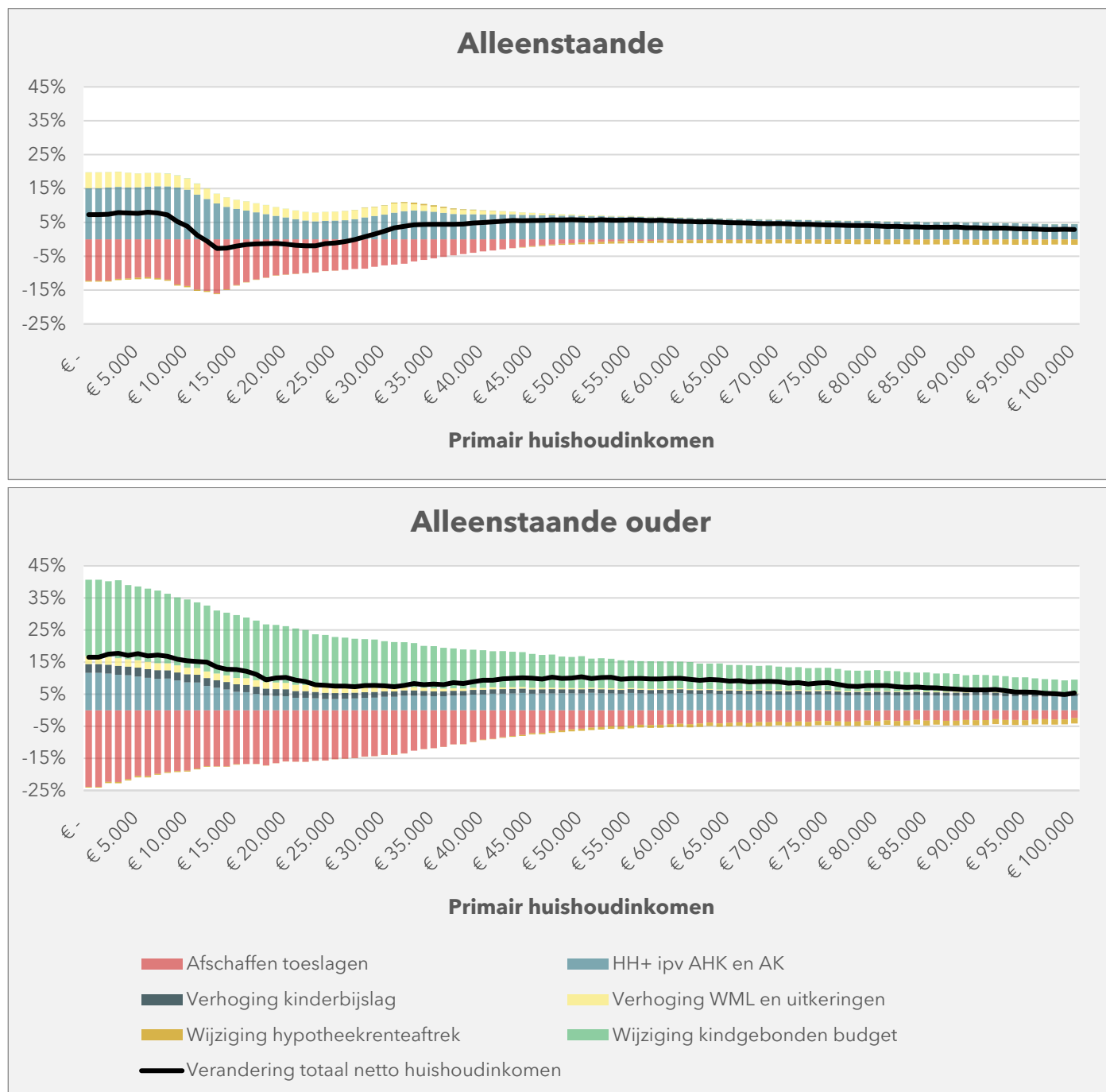
In vergelijking met de basisvariant ondervinden huishoudens zonder kinderen nog steeds lichte negatieve inkomenseffecten bij een jaarinkomen van tussen de 10 en 30 duizend euro. Voor deze groep bedraagt de gemiddelde inkomensdaling 1 tot 2 procent ten opzichte van het huidige netto inkomen. Voor huishoudens hoger in de inkomensverdeling, vanaf circa 100 duizend euro per jaar, liggen de inkomenseffecten nu rond de nul procent (zij blijven wel positief), terwijl dit in de basisvariant nog tussen de +2 en +4 procent was.

De effecten op (1) het afschaffen van de zorg-, huur- en kinderopvangtoeslag, (2) invoeren van de HH in plaats van de AHK en AK, (3) het verhogen van het WML, inclusief koppeling aan de uitkeringen en (4) de hogere kinderbijslag blijven in deze variant gelijk aan die in de basisvariant. Deze worden daarom in dit hoofdstuk niet opnieuw besproken. Voor de onderdelen waar wel veranderingen optreden, wordt toegelicht hoe deze zich verhouden tot de basisvariant.

(5) Hoger kindgebonden budget door integratie van de kinderopvangtoeslag

Ten opzichte van de basisvariant vallen de inkomenseffecten van het KGB voor huishoudens met kinderen en een inkomen tot circa 100 duizend euro per jaar positiever uit. Alleenstaande ouders met een laag primair inkomen zien hun inkomen hierdoor met 24 procent toenemen, terwijl dit effect voor paren met kinderen ongeveer 9 procent bedraagt. Deze positieve inkomenseffecten worden verklaard doordat deze huishoudens profiteren van zowel de hogere KOT-kop als het verhoogde basisbedrag per kind. Daarnaast ontvangen alleenstaande ouders relatief vaak ook het verhoogde bedrag voor jonge kinderen (0 tot 5 jaar).

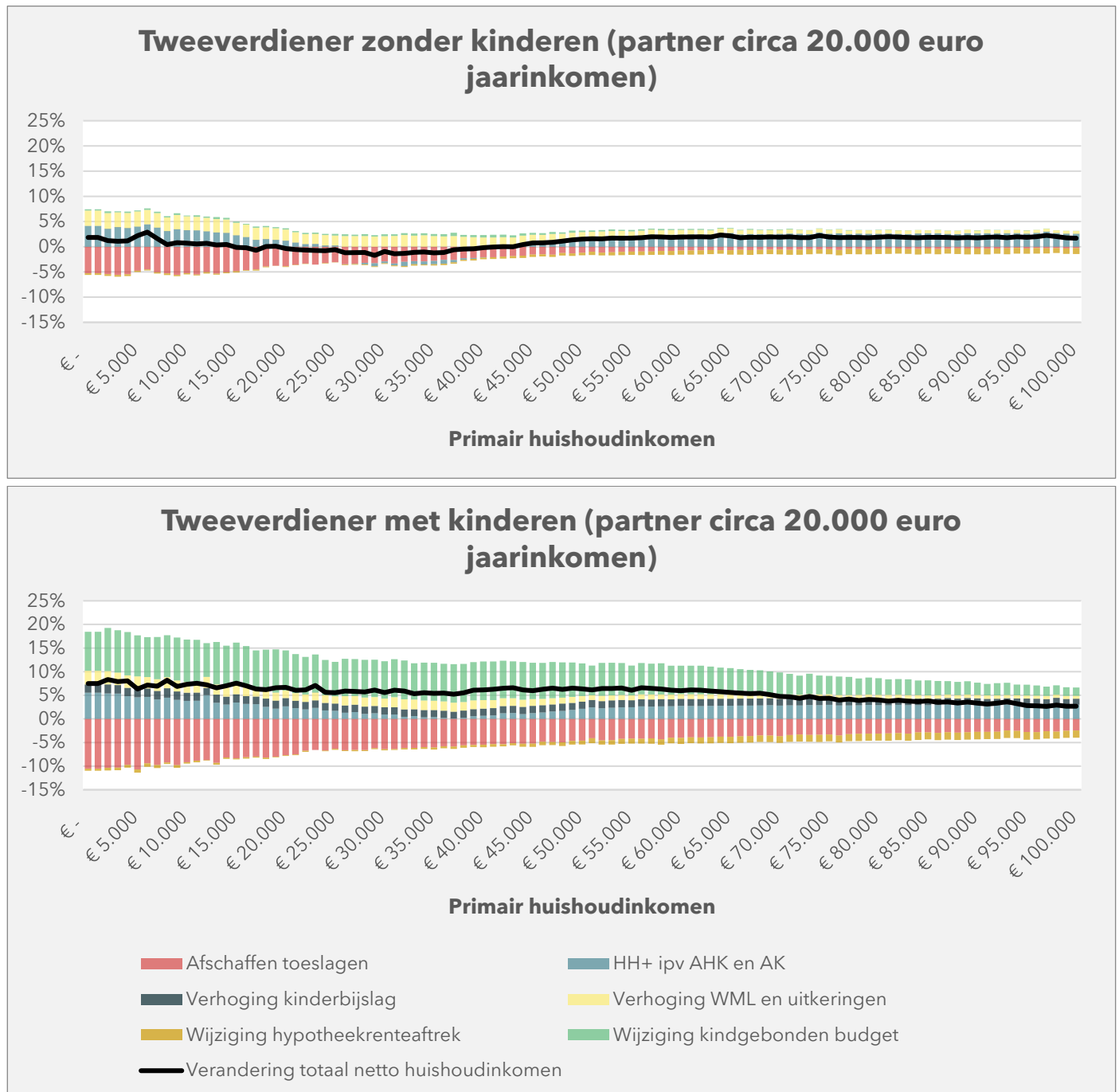
Figuur 3.1 Ook met halveren HRA compenseert HH meeste huishoudens voor wegvallen toeslagen

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een alleenstaanden HH. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Figuur 3.2 Positievare effecten voor tweeverdieners met kinderen door verhogen kindgebonden budget

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Het inkomen van de partner is hier tussen de 15.000 en 25.000 euro per jaar. Het gaat hier dus om tweeverdieners binnen de HH. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Huishoudens met kinderen hoger in de inkomensverdeling (boven de 100 duizend euro per jaar) ervaren nagenoeg gelijke effecten als in de basisvariant. Zij profiteren eveneens van de hogere KOT-KGB, het verhoogde basisbedrag en in sommige gevallen van het extra bedrag voor jonge kinderen. Tegelijkertijd ondervinden zij nadeel van het hogere afbouwpercentage. Voor deze groep heffen de positieve en negatieve effecten elkaar grotendeels op, waardoor hun inkomenseffecten nagenoeg gelijk zijn aan die in de basisvariant.

(6) Halveren van de hypotheekrenteaftrek

Het halveren van de HRA heeft voor alle typen huishoudens en inkomensniveaus negatieve inkomenseffecten. Aan de onderkant van de inkomensverdeling zijn deze effecten beperkt, met een daling van circa 1 procent. Hoger in de inkomensverdeling lopen de negatieve effecten op tot 2 à 3 procent. Dat deze effecten niet verder oplopen komt doordat huishoudens met hogere inkomens weliswaar in absolute zin meer verliezen door het verminderen van de hypotheekrenteaftrek, maar relatief ten opzichte van hun totale inkomen blijft dit beperkt.

Effecten op armoede en ongelijkheid

Het verminderen van de hypotheekrenteaftrek leidt tot een daling van armoede ten opzichte van zowel de huidige situatie als de HH-basisvariant. In de HH-basisvariant nam het aandeel alleenstaande ouders onder het sociaal minimum nog licht toe ten opzichte van de huidige situatie. Door het verminderen van de hypotheekrenteaftrek en het kindgebonden budget verder te verhogen, daalt het aandeel huishoudens onder het sociaal minimum van 3,6 procent in de huidige situatie naar 3,0 procent. Ook paren met kinderen rond het sociaal minimum profiteren van een hoger kindgebonden budget: voor deze groep neemt het aandeel in armoede af van 0,9 procent in zowel de huidige situatie als de HH-basisvariant naar 0,8 procent. Voor eenpersoonshuishoudens en paren zonder kinderen zijn er geen verschillen tussen de HH-basisvariant en de variant met lagere hypotheekrenteaftrek. Ook de Gini-coëfficiënt verandert niet ten opzichte van de basisvariant.

Tabel 3.3 Het invoeren van de HH i.c.m. het halveren van de HRA leidt tot minder ongelijkheid en armoede

	Huidige situatie	HH i.c.m. halveren HRA	Procentuele verschil
Inkomensongelijkheid (Gini-coëfficiënt)			
Alle huishoudens	0,32	0,31	-2%
Armoede (aandeel onder sociaal minimum)			
Alle huishoudens	2,0%	1,6%	-20%
Alleenstaande	2,9%	2,1%	-27%
Paar zonder kinderen	1,4%	1,2%	-13%
Paar met kinderen	0,9%	0,8%	-11%
Alleenstaande ouder	3,6%	3,0%	-16%

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: De Gini-coëfficiënt is berekend op basis van alle netto huishoudinkomens. Voor de grenzen van het sociaal minimum zijn de volgende bedragen gehanteerd: 17.784 euro voor alleenstaanden, 24.060 euro voor paren zonder kinderen, 24.756 euro voor alleenstaande ouders en 29.808 euro voor paren met kinderen.

3.3.2 Afschaffen hypotheekrenteaftrek

Inkomenseffecten naar type huishouden

In vergelijking met het halveren van de hypotheekrenteaftrek leidt het volledig afschaffen hiervan tot grotere negatieve inkomenseffecten bij paren, terwijl alleenstaande ouders juist vooral zeer positieve inkomenseffecten zullen ondervinden (zie Tabel 3.3). Hierdoor komt het minder vaak voor dat huishoudens geen of slechts beperkte inkomensveranderingen ervaren (tussen -5 en +5 procent). In plaats daarvan doen zich juist vaker duidelijke negatieve of positieve effecten voor dan in de variant waarin de hypotheekrenteaftrek wordt gehalveerd.

Het aandeel alleenstaande ouders met een zeer negatief inkomenseffect (meer dan 10 procent) blijft even groot als bij het halveren van de hypotheekrenteaftrek, ondanks dat in deze variant het kindgebonden budget verder wordt verhoogd. De huishoudens die ondanks de verhogingen van het kindgebonden budget een groot negatief inkomenseffect ervaren, ontvangen in het huidige stelsel jaarlijks ruim 14 duizend euro aan kinderopvangtoeslag (vergoeding voor circa 4 dagen per week kinderopvanggebruik). De stijging van het kindgebonden budget kan dit verlies wel verzachten, maar niet volledig compenseren. Voor volledige compensatie zou het kindgebonden budget namelijk met circa 350 procent moeten stijgen ten opzichte van de huidige hoogte. Tegelijkertijd is door het verhogen van het kindgebonden budget de groep alleenstaande ouders met zeer positieve inkomenseffecten al sterk toegenomen. In deze variant gaat namelijk 28 procent van de alleenstaande ouders er meer dan 15 procent op vooruit. Het verder verhogen van het kindgebonden budget leidt daardoor voornamelijk tot zeer positieve inkomenseffecten en niet tot minder huishoudens met zeer negatieve inkomenseffecten.

Vooral paren, zowel met als zonder kinderen, gaan er bij het volledig afschaffen van de hypotheekrenteaftrek sterker op achteruit dan bij het halveren. Bij paren weegt het positieve inkomenseffect van de hogere heffingskortingen en het eventueel ontvangen verhoogde kindgebonden budget dan niet meer op tegen het negatieve inkomenseffect van het volledig wegvallen van de hypotheekrenteaftrek. Dit komt doordat deze huishoudens momenteel relatief veel profiteren van de aftrek.

Tabel 3.4 Bij volledig afschaffen hypotheekrenteaftrek treden vaker zeer positieve en licht negatieve effecten op

Inkomenseffect	Alleenstaanden	Paar zonder kinderen	Paar met kinderen	Alleenstaande ouders
Meer dan 15% achteruit	2%	1%	1%	2%
Tussen de 10% en 15% achteruit	5%	2%	3%	2%
Tussen de 5% en 10% achteruit	7%	6%	9%	6%
Tussen de 0% en 5% achteruit	13%	25%	32%	17%
Tussen de 0% en 5% vooruitgang	33%	36%	30%	20%
Tussen de 5% en 10% vooruitgang	26%	21%	13%	12%
Tussen de 10% en 15% vooruitgang	6%	6%	6%	12%
Meer dan 15% vooruitgang	8%	4%	6%	28%
Totaal aantal huishoudens	2.807.500	2.290.500	2.027.200	594.100

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Noot: De tabel toont voor verschillende huishoudtypes het relatieve inkomenseffect van de HH in combinatie met het afschaffen van de HRA en verhogen van het KGB, ten opzichte van de situatie in 2023. De kolommen tellen ieder op tot 100 procent en laten dus zien welk aandeel van alle huishoudens van een bepaald huishoudtype een bepaalde inkomensachteruit- of -vooruitgang ervaren door de HH.

Decompositie inkomenseffect naar inkomensniveau en type huishouden

Figuur 3.3 en Figuur 3.4 tonen hoe de inkomenseffecten voor de variant met afschaffen hypotheekrenteaftrek zijn opgebouwd. We hanteren hierbij dezelfde splitsing van de inkomenseffecten als in Figuur 3.1 en Figuur 3.2. Aanvullende typen huishoudens en primaire inkomens boven de 100 duizend euro zijn weergegeven in Bijlage D.3.

Net als in de andere varianten ondervinden ook in deze variant huishoudens zonder kinderen licht negatieve inkomenseffecten bij een jaarinkomen van tussen de 10 en 30 duizend euro. Voor deze groep bedraagt de gemiddelde inkomensdaling 1 tot 2 procent ten opzichte van het huidige netto inkomen. Voor huishoudens hoog in de inkomensverdeling, boven de 130.000 euro per jaar, treden eveneens licht negatieve effecten op van circa -0,2 tot -0,3 procent.

De effecten op (1) het afschaffen van de zorg-, huur- en kinderopvangtoeslag, (2) invoeren van de HH in plaats van de AHK, AK, (3) het verhogen van het WML, inclusief koppeling aan de uitkeringen en (4) de hogere kinderbijslag zijn in deze variant gelijk aan de basisvariant en de variant met het halveren van de hypotheekrenteaftrek. Deze onderdelen worden daarom in dit hoofdstuk niet opnieuw besproken. Voor de onderdelen waar wél veranderingen optreden, wordt toegelicht hoe deze zich verhouden tot de basisvariant en/of de variant met het halveren van de hypotheekrenteaftrek.

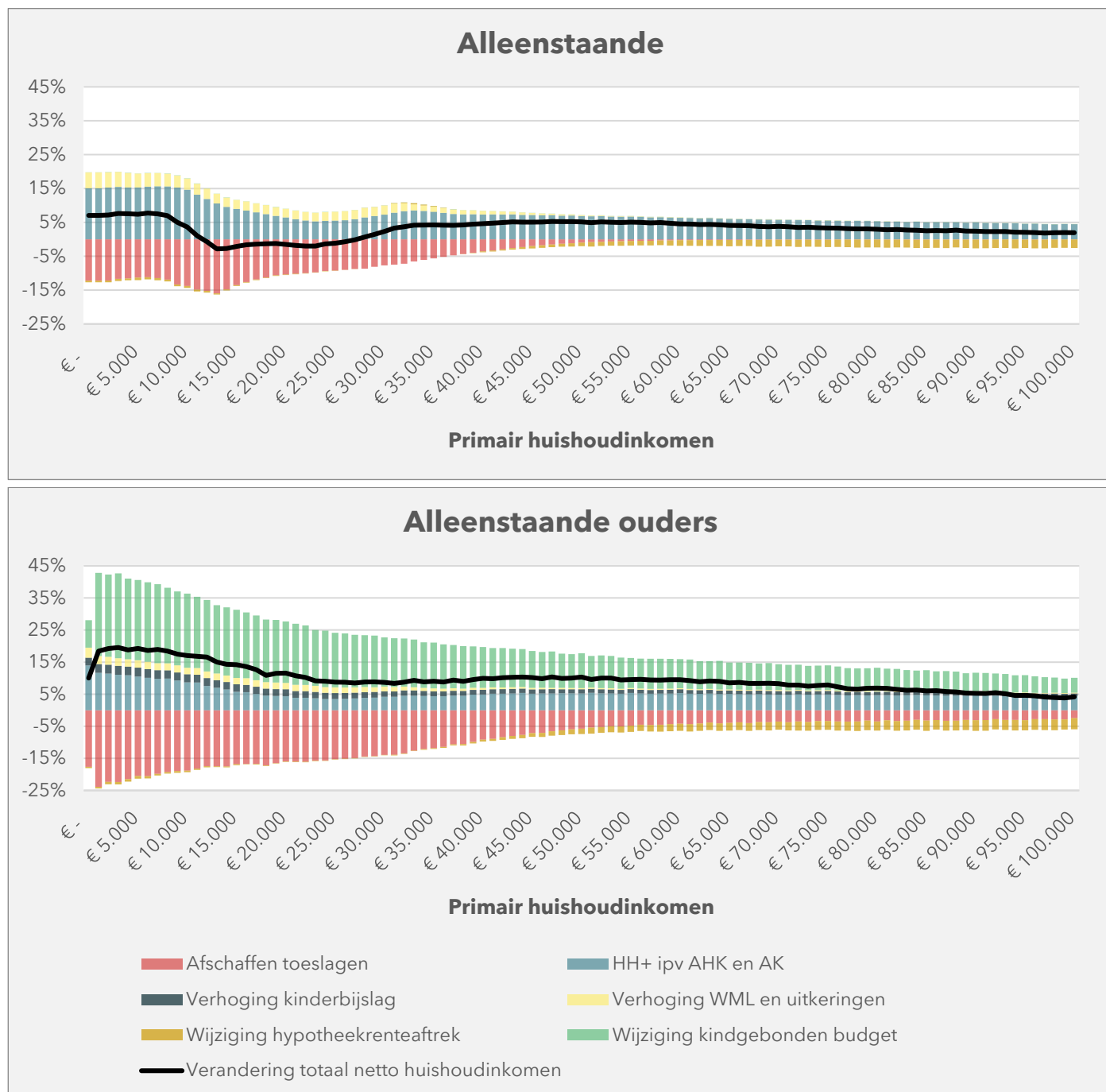
(5) Hoger kindgebonden budget door integratie van de kinderopvangtoeslag

Ten opzichte van zowel de basisvariant als de variant met het halveren van de HRA vallen de inkomenseffecten van het KGB voor alle huishoudens met kinderen nog positiever uit. Alleenstaande ouders met een laag primair inkomen zien hun inkomen hierdoor met bijna 26 procent stijgen, terwijl dit effect voor paren met kinderen ongeveer 11 procent bedraagt. Ook verderop in de inkomensverdeling blijven de effecten gunstiger dan in de variant met halvering van het KGB. Deze positievere inkomenseffecten worden verklaard door de verdere verhoging van de KOT-KGB en het extra bedrag voor jonge kinderen (0 tot 5 jaar), terwijl het afbouwpercentage ongewijzigd blijft.

(6) Afschaffen van de hypotheekrenteaftrek

Het volledig afschaffen van de HRA leidt bij alle typen huishoudens en inkomensniveaus tot negatieve inkomenseffecten. Net als bij het halveren van de HRA zijn deze effecten groter voor huishoudens hoger in de inkomensverdeling dan voor huishoudens lager in de verdeling. Het verschil is echter dat het afschaffen tot ongeveer dubbel zo grote effecten leidt in vergelijking met halvering. Aan de onderkant van de inkomensverdeling bedragen de negatieve inkomenseffecten circa -2 procent, terwijl deze hoger in de inkomensverdeling oplopen tot -3 à -6 procent, afhankelijk van het type huishouden.

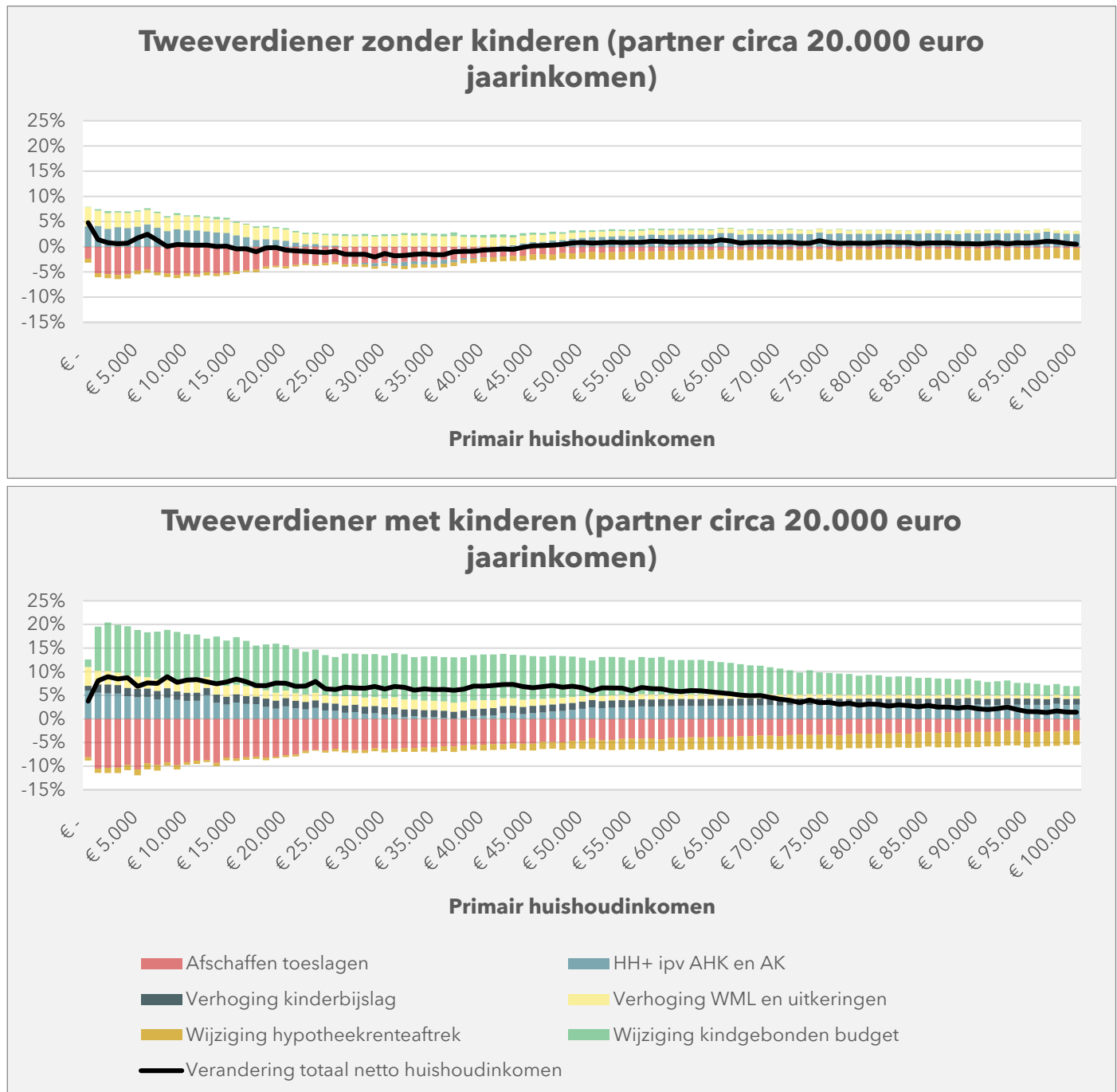
Figuur 3.3 Combinatie met afschaffen HRA heeft zeer positieve effecten voor alleenstaande ouders

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een alleenstaanden HH. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Figuur 3.4 Combinatie met afschaffen HRA heeft vaker negatief effect voor tweeverdieners zonder kinderen

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het inkomen van de partner is hier tussen de 15.000 en 25.000 euro per jaar. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Het gaat hier dus om tweeverdieners binnen de HH. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Effecten op armoede en ongelijkheid

Het volledig afschaffen van de hypotheekrenteaftrek leidt tot dezelfde daling van armoede als het verminderen van de hypotheekrenteaftrek. Voor alle typen huishoudens ligt het aandeel onder het sociaal minimum lager dan in de huidige situatie en gelijk of lager dan in de HH-basisvariant. Het verder verhogen van het KGB in deze variant, ten opzichte van de variant met halvering van de hypotheekrenteaftrek, zorgt er niet voor dat nog meer huishoudens boven de grens van het sociaal minimum uitkomen. De Gini-coëfficiënt blijft ongewijzigd ten opzichte van de HH-basisvariant.

Tabel 3.5 Het invoeren van de HH i.c.m. het afschaffen van de HRA leidt tot minder ongelijkheid en armoede

	Huidige situatie	HH i.c.m. afschaffen HRA	Procentuele verschil
Inkomensongelijkheid (Gini-coëfficiënt)			
Alle huishoudens	0,32	0,31	-3%
Armoede (aandeel onder sociaal minimum)			
Alle huishoudens	2,0%	1,6%	-20%
Alleenstaande	2,9%	2,1%	-27%
Paar zonder kinderen	1,4%	1,2%	-12%
Paar met kinderen	0,9%	0,8%	-13%
Alleenstaande ouder	3,6%	3,0%	-18%

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: De Gini-coëfficiënt is berekend op basis van alle netto-huishoudinkomens. Voor de grenzen van het sociaal minimum zijn de volgende bedragen gehanteerd: 17.784 euro voor alleenstaanden, 24.060 euro voor paren zonder kinderen, 24.756 euro voor alleenstaande ouders en 29.808 euro voor paren met kinderen.

3.4 Overige effecten

Wijziging van de hypotheekrenteaftrek en verhoging van het KGB bij de invoering van de HH brengen ook andere aanvullende effecten met zich mee. Het gaat hierbij onder meer om veranderingen in de marginale druk, de arbeidsprikkel en de woningmarkt. De mate van niet-gebruik is onder de HH en onder de HH-varianten met aanpassingen in de hypotheekrenteaftrek gelijk. De volgende paragrafen lichten deze effecten nader toe.

Marginale belastingdruk

Het beperken of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek heeft voor de meeste huishoudens met een hypotheek slechts een beperkt effect op de marginale druk. Door het verminderen of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek verandert het belastbaar inkomen voor huishoudens die gebruikmaken van de HRA en daarmee de hoogte van de te betalen belasting en HH. Of dit leidt tot een verhoging of verlaging van de marginale druk is echter niet eenduidig, maar hangt af van de positie van het huishouden op de inkomensverdeling. Bevindt een huishouden zich in een inkomenssegment waar de marginale druk relatief constant is, dan zal er waarschijnlijk weinig veranderen. In het algemeen bevinden huishoudens met een koopwoning zich hoger in de inkomensverdeling, waar de marginale druk (na het invoeren van de basisvariant HH) vrij constant is. Zij zullen dus geen verandering in marginale druk ervaren door het beperken of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek. Lager in de inkomensverdeling is onder de HH de marginale druk nog niet constant. Huishoudens met een relatief laag inkomen kunnen hierdoor zowel een toename als afname in marginale druk ervaren.

Het verhogen van het kindgebonden budget heeft daarnaast een minimaal effect op de marginale belastingdruk van huishoudens die gebruikmaken van het kindgebonden budget. Dit komt doordat in deze varianten zowel het bedrag per kind toeneemt als het afbouwpercentage steiler wordt. Hierdoor loopt het afbouwpad iets langer door en stijgt de marginale druk iets zolang huishoudens een inkomen hebben in het afbouwpad.

Participatieprikkels

Het beperken of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek heeft geen direct effect op de prikkel om te werken, maar kan via een daling in het besteedbaar inkomen wel indirect invloed hebben op arbeidsmarktkeuzes. De daling in besteedbaar inkomen is relatief groter bij huishoudens die nog veel hypotheekrente aftrekken. Zij kunnen ervoor kiezen meer te gaan werken om dit inkomensverlies te compenseren.

Niet-gebruik

Het beperken of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek heeft geen extra effect op het niet-gebruik van inkomensondersteuning ten opzichte van de basisvariant van de HH.

Woningmarkt

Wijzigingen in de HRA hebben doorwerking op de woningmarkt. De HRA bevordert eigenwoningbezit, maar heeft ook negatieve neveneffecten, zoals hogere huizenprijzen en meer schuldopbouw (Hers et al., 2019). Het beperken van de HRA maakt eigenwoningbezit fiscaal minder aantrekkelijk. Dit kan bijdragen aan een beter functionerende woningmarkt door lagere huizenprijzen, meer gelijkheid tussen huurders en kopers, financieel gezondere huishoudens door lagere schulden en minder gevoeligheid voor macro-economische schokken (Sahin, 2016). Het zal echter niet alle problemen op de woningmarkt oplossen, omdat de relatieve schaarste aan woningen blijft bestaan en de rentestand hierdoor niet verandert (Bijlsma et al., 2021). Deze beide factoren houden de huizenprijzen hoog, en daarmee ook de schulden die huishoudens aangaan.

4 Conclusie

Een Hoge Heffingskorting (HH) in plaats van toeslagen heeft voor de meeste huishoudens neutrale of positieve inkomenseffecten. Huishoudens met een koopwoning gaan er vaak op vooruit en (groot)gebruikers van kinderopvangtoeslag gaan erop achteruit. In combinatie met de HH, is het mogelijk om de hypotheekrenteaftrek met beperkte additionele inkomenseffecten af te schaffen.

Het huidige toeslagenstelsel is complex. Het verschil tussen bruto en netto inkomen hangt af van vier inkomensafhankelijke toeslagen (zorgtoeslag, huurtoeslag, kindgebonden budget en kinderopvangtoeslag), de algemene heffingskorting, de arbeidskorting en de inkomensafhankelijke combinatiekorting. AOW'ers kunnen daarnaast ook gebruikmaken van de ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting. Deze systematiek leidt tot hoge uitvoeringskosten, onoverzichtelijkheid, niet-gebruik, onzekerheid, terugvorderingen en nabetalingen. In de afgelopen jaren zijn daarom verschillende alternatieven voor de toeslagen ontwikkeld, waaronder een Hoge Heffingskorting.

In het rapport "Alternatief voor toeslagen: Een Hoge Heffingskorting" (Van Berkel & Van Vuuren, 2024) is verkend hoe een Hoge Heffingskorting (HH) een alternatief kan zijn voor toeslagen en heffingskortingen. Hierbij werden twee opties voor de HH in kaart gebracht: met en zonder afschaffen van de kinderopvangtoeslag. In het huidige rapport hebben we de inkomenseffecten van deze HH verder uitgewerkt, specifiek voor de variant waarbij ook de kinderopvangtoeslag wordt afgeschaft. Waar Van Berkel en Van Vuuren (2024) de inkomenseffecten voor een set standaardhuishoudens simuleerden, hebben we in dit rapport de inkomenseffecten integraal in kaart gebracht met behulp van een microsimulatiemodel. Dit geeft een vollediger beeld van de inkomenseffecten, omdat ook de huishoudens die buiten de standaardcategorieën vallen worden meegenomen. Voorts hebben we de rol van de hypotheekrenteaftrek als mitigerend instrument onderzocht, omdat eerder is gebleken dat vooral huishoudens met een koopwoning profiteren van de HH (Van Berkel & Van Vuuren, 2024).

De analyse laat zien dat de HH voor de meeste huishoudens neutrale of positieve inkomenseffecten heeft, ook wanneer deze de kinderopvangtoeslag vervangt. Van de alleenstaanden zonder kinderen gaat 78 procent er in inkomen op vooruit in de basisvariant. Van de paren zonder kinderen gaat 82 procent er in inkomen op vooruit. 72 procent van de paren met kinderen en de alleenstaande ouders gaat erop vooruit. De analyse bevestigt daarnaast de eerdere bevinding van Van Berkel en Van Vuuren (2024) dat de groep huishoudens wier inkomen door de HH daalt, vooral bestaat uit huishoudens die op dit moment veel kinderopvangtoeslag ontvangen. Dit zijn voor een groot deel alleenstaande ouders met weinig primair inkomen. Zij kunnen de HH niet volledig verzilveren, waardoor de inkomensdaling door het afschaffen van de toeslagen voor hen niet volledig wordt gecompenseerd. Daarentegen gaan huishoudens met een koopwoning er in inkomen op vooruit. Doordat de HH geen onderscheid maakt tussen kopers en huurders, gaan kopers er relatief vaker in inkomen op vooruit dan huurders. Dergelijke inkomenseffecten zijn onvermijdelijk wanneer de toeslagen worden vervangen door generiekere inkomensondersteuning. Hiertegenover staat echter een aanzienlijke vereenvoudiging van het stelsel, voor zowel huishoudens als uitvoerders. Daarnaast vermindert de HH het niet-gebruik en verlaagt het de marginale belastingdruk.

De HH heeft een licht negatief effect op de overheidsuitgaven. De HH, inclusief verhoging van het WML en de kinderbijslag, is iets duurder dan de zorg- en huurtoeslag en de AHK, arbeidskorting, ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting. Het integreren van de kinderopvangtoeslag in het kindgebonden budget is daarentegen budgetneutraal. Bij elkaar is het ex ante budgettaire effect daardoor licht negatief met -1,0 miljard euro per jaar.

De HH kan de arbeidsparticipatie zowel verhogen als verlagen. Voor mensen in de bijstand blijft de financiële prikkel om te werken grotendeels gelijk, omdat de verhouding tussen de bijstand en het WML ongeveer gelijk blijft. Voor andere huishoudens kan de verhoging van het WML op de korte termijn het arbeidsaanbod verhogen, omdat werken meer loont. Tegelijkertijd vervalt door de HH het onderscheid tussen arbeidsinkomen en overige inkomensbronnen, waardoor de prikkel om te werken afneemt. Het hogere WML brengt daarnaast circa 2 miljard euro extra werkgeverslasten per jaar met zich mee, wat op de langere termijn waarschijnlijk een negatief effect heeft op de arbeidsvraag. De integratie van de kinderopvangtoeslag in het kindgebonden budget beïnvloedt de participatieprikkel verschillend per groep. Voor ouders die gebruikmaken van formele kinderopvang kan de prikkel om meer te werken afnemen, omdat het ontvangen bedrag niet meegroeit met extra gewerkte uren, terwijl de opvangkosten wel volledig voor eigen rekening komen. Ouders die geen gebruikmaken van formele opvang ervaren daarentegen een sterkere prikkel, omdat zij de kop op het kindgebonden budget ontvangen zodra zij gaan werken, ook zonder gebruik te maken van formele opvang. Tot slot, verlaagt de HH de marginale belastingdruk voor middeninkomens. Hierdoor houden huishoudens met een middeninkomen meer over van elke extra verdiende euro, wat een positief effect heeft op het aantal gewerkte uren.

In combinatie met de HH is het mogelijk om de hypotheekrenteaftrek te beperken of helemaal af te schaffen. Dit leidt niet tot wezenlijk andere inkomenseffecten dan wanneer alleen de HH zou worden ingevoerd. Dit komt doordat huishoudens met een koopwoning juist profiteren van de HH. Het beperken of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek vermindert dit relatieve voordeel weer. De middelen die vrijkomen uit (het beperken of afschaffen van) de hypotheekrenteaftrek zetten we gedeeltelijk in voor een verhoging van het kindgebonden budget (KGB). Dit leidt, in vergelijking met alleen de HH, tot iets minder alleenstaande ouders met zeer negatieve inkomenseffecten. Er blijft echter een groep alleenstaande ouders over met zeer negatieve inkomenseffecten. Zij ontvangen in het huidige stelsel heel veel kinderopvangtoeslag. Bij andere huishoudtypen blijven de zeer negatieve effecten vrijwel gelijk. Tegelijkertijd neemt bij alle huishoudtypen het aandeel met licht positieve inkomenseffecten af en het aandeel met licht negatieve effecten toe. De combinatie van de HH met halvering van de HRA is budgettair neutraal; combinatie van de HH met het volledig afschaffen van de HRA heeft een positief effect op de overheidsfinanciën van 3 miljard euro per jaar. Het effect op de werkgeverslasten is hetzelfde als in de basisvariant, omdat het verlagen van de hypotheekrenteaftrek en verhogen van het KGB geen invloed hebben op de werkgeverslasten. Het resterende overheidsbudget kan mogelijk worden benut voor het verlagen van werkgeverslasten of het bieden van gerichte inkomensondersteuning via gemeente. Het beperken van de hypotheekrenteaftrek maakt eigenwoningbezit bovendien fiscaal minder voordelig, wat kan bijdragen aan een beter functionerende woningmarkt.

Bij elkaar genomen, hebben de resultaten in dit rapport de eerdere bevinding van Van Berkel en Van Vuuren (2024) bevestigd dat een Hoge Heffingskorting een mogelijk alternatief is voor toeslagen. Zoals met iedere grote vereenvoudiging het geval is, gaat dit wel gepaard met inkomenseffecten, maar gezien de omvang van de vereenvoudiging lijken deze relatief beperkt. Voor zover de negatieve effecten (politiek) onwenselijk zijn kan er sprake zijn van flankerend beleid om bijvoorbeeld inkomenseffecten te mitigeren en werkgeverslasten te beperken. De resultaten laten zien dat hier een rol is voor het beperken van de hypotheekrenteaftrek. In combinatie met de HH is het mogelijk om de hypotheekrenteaftrek te beperken of helemaal af te schaffen. Dit leidt niet tot wezenlijk

andere inkomenseffecten dan wanneer alleen de HH zou worden ingevoerd. Er blijven echter groepen die grote positieve of negatieve inkomenseffecten ervaren van de HH. Ingeval de HH wordt gecombineerd met het verlagen of afschaffen van de hypotheekrenteaftrek blijft er wel budgettaire ruimte over, om desgewenst in te zetten voor flankerend beleid.

Referenties

Aaronson, D., French, E., Sorkin, I., & To, T. (2018). Industry Dynamics and the Minimum Wage: a Putty-Clay

Approach. *International Economic Review*, 59(1), 51-84.

Van Berkel, K., & Van Vuuren, D. (2024). Alternatief voor toeslagen: Een hoge heffingskorting. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.

Bijlsma, M., Rougoor, W., Verheувel, N. (2021). Versnelde afbouw hypotheek-renteaftrek mogelijk maar geen wondermiddel. *Economische Statistische Berichten*, 107(4807), 126-129.

CPB (2020a). Kansrijk arbeidsmarktbeleid: Update minimumloonbeleid. Den Haag: Centraal Planbureau.

CPB (2020b). Effecten verhogen minimumloon. Den Haag: Centraal Planbureau.

Hers, J., Hof, B., Rougoor, W., van Benthem, M., Smits, T., Witteman, J., & Verheувel, N. (2019). Evaluatie doeltreffendheid en doelmatigheid eigenwoningregeling. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.

Lordan, G., & Neumark, D. (2018). People versus machines: The impact of minimum wages on automatable jobs. *Labour Economics*, 52, 40-53.

Sahin, C. (2016). *Macroeconomic effects of mortgage interest deduction*.

Sorkin, I. (2015). Are there long-run effects of the minimum wage? *Review of Economic Dynamics*, 18(2), 306-333.

Bijlage A Parametrisatie HH

Bijlage A.1 Basisvariant

Tabel A.1 Afbouw- en nulgrenzen hangen af van het huishoudenstype

Huishoudenstype	HH (basisvariant)		
	Afbouw vanaf	Nul vanaf	Marginale druk door afbouw
<u>Niet-AOW</u>			
Alleenstaande	26.000	83.000	17%
Eenverdiener	28.144	89.844	17%
Meerverdiener	38.000	83.000	15%
<u>AOW</u>			
Alleenstaande	24.000	56.894	14%
Paar	18.746	40.176	15%

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Tabel A.2 Uitkeringen stijgen, maar verhouding tussen netto WML en bijstand is vergelijkbaar

WML/uitkering	Basispad	Basisvariant HH
Bruto WML	25.070 (12,40 €/u)	27.075 (13,39 €/u)
Netto WML (alleenstaande, niet-AOW)	23.397	26.497
Netto WML (eenverdiener, niet-AOW)	23.397	27.075
Netto WML (meerverdiener, niet-AOW)	23.397	23.714
Bijstand (alleenstaande)	14.348	18.928
Bijstand (paar)	20.497	27.040
AOW (alleenstaande)	18.031	20.348
AOW (paar)	24.603	29.096

Bron: SEO Economisch Onderzoek, rijksoverheid

Noot: Bedragen betreffen jaarbedragen, tenzij anders gespecificeerd.

Tabel A.3 Kinderbijslag stijgt met 50 procent

Kinderbijslag	Basispad	Basisvariant HH
Per kind 0-5 jaar	€ 269,76	€ 404,64
Per kind 6-11 jaar	€ 327,56	€ 491,34
Per kind 12-17 jaar	€ 385,37	€ 578,06

Bron: SEO Economisch Onderzoek, rijksoverheid

Noot: Bedragen betreffen kwartaalbedragen.

Bijlage A.2 Combinatie met beperken HRA

Tabel A.4 Overzicht bedragen KOT-kop en KGB in de drie verschillende varianten

	Huidig	HH	Combinatie met halveren HRA	Combinatie met afschaffen HRA
KOT-kop				
Max KOT-kop		5.328	6.394	6.926
Afbouwpercentage KOT-kop		1,736%	1,736%	1,736%
Kindgebonden budget				
Bedrag eerste kind alleenstaande	5501	5501	7701	7701
Bedrag tweede kind alleenstaande	7033	7033	9846	9846
Bedrag derde kind alleenstaande	1532	1532	2145	2145
Bedrag eerste kind paar	1653	1653	1983	1983
Bedrag tweede kind paar	3185	3185	3822	3822
Bedrag derde kind paar	1532	1532	1838	1838
Extra bedrag per kind 0 t/m 5 jaar	0	0	1050	1600
Extra bedrag per kind 6 t/m 11 jaar	0	0	450	500
Extra bedrag per kind 12 t/m 15 jaar	267	267	0	0
Extra bedrag per kind 17 t/m 18 jaar	476	476	0	0
Afbouwpercentage	6,75%	6,75%	10%	10%

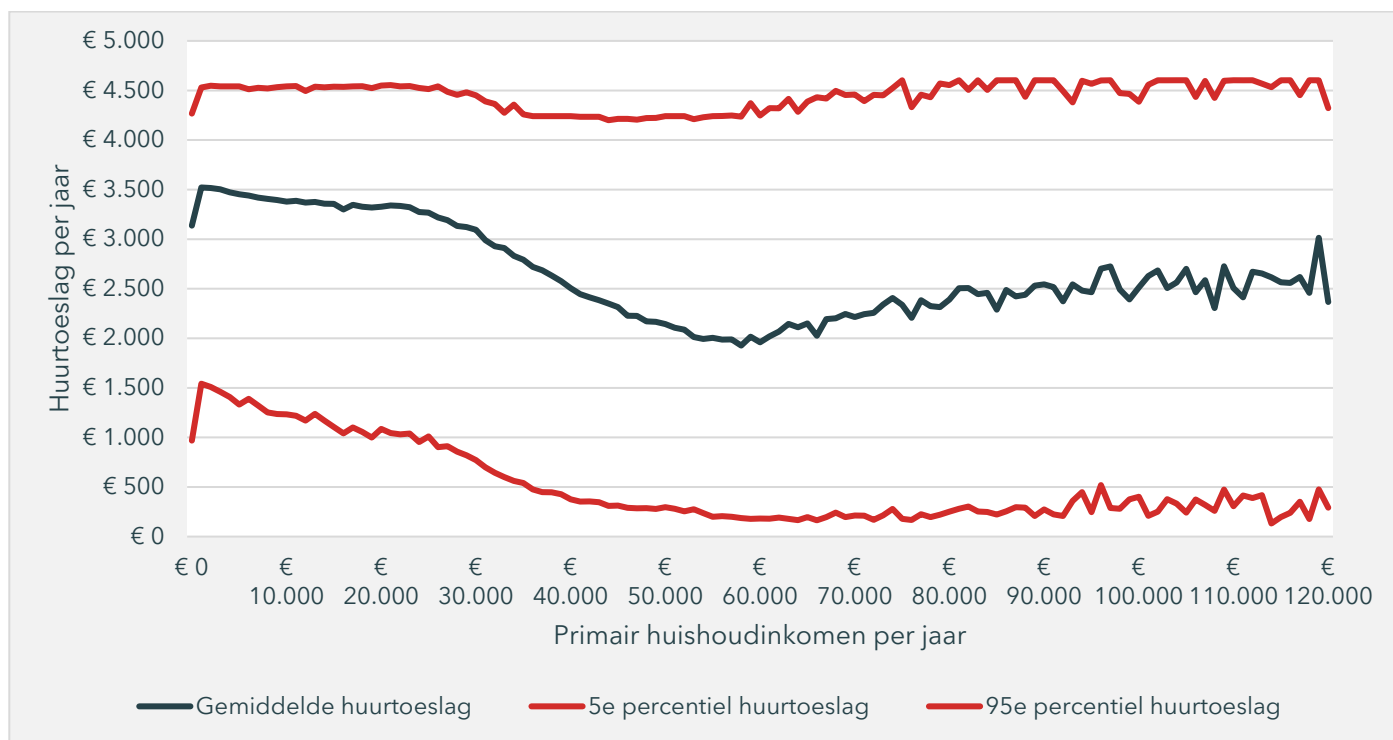
Bron: SEO Economisch Onderzoek

Bijlage B Gebruik huurtoeslag

Ongeveer 40 procent van de Nederlandse huishoudens woont in een huurwoning. Van deze groep ontvangt 17 procentpunt huurtoeslag. Het gemiddelde bedrag aan huurtoeslag bedraagt circa 3.000 euro per jaar. Dit bedrag is het hoogst onder de huishoudens met de laagste inkomens: zij ontvangen gemiddeld tussen de 3.000 en 3.500 euro per jaar. Naarmate het inkomen stijgt, daalt de gemiddelde huurtoeslag geleidelijk tot ongeveer 2.000 euro per jaar.

De spreiding in het totaal ontvangen bedrag per jaar loopt uiteen van circa 250 euro tot maximaal 4.500 euro. In geen enkele inkomenscategorie komt het voor dat huishoudens meer dan 4.500 euro huurtoeslag ontvangen. De bedragen aan huurtoeslag kunnen daardoor (grotendeels) worden gecompenseerd binnen de HH.

Figuur B.1 Ontvangen huurtoeslag voor huishoudens met huurtoeslag

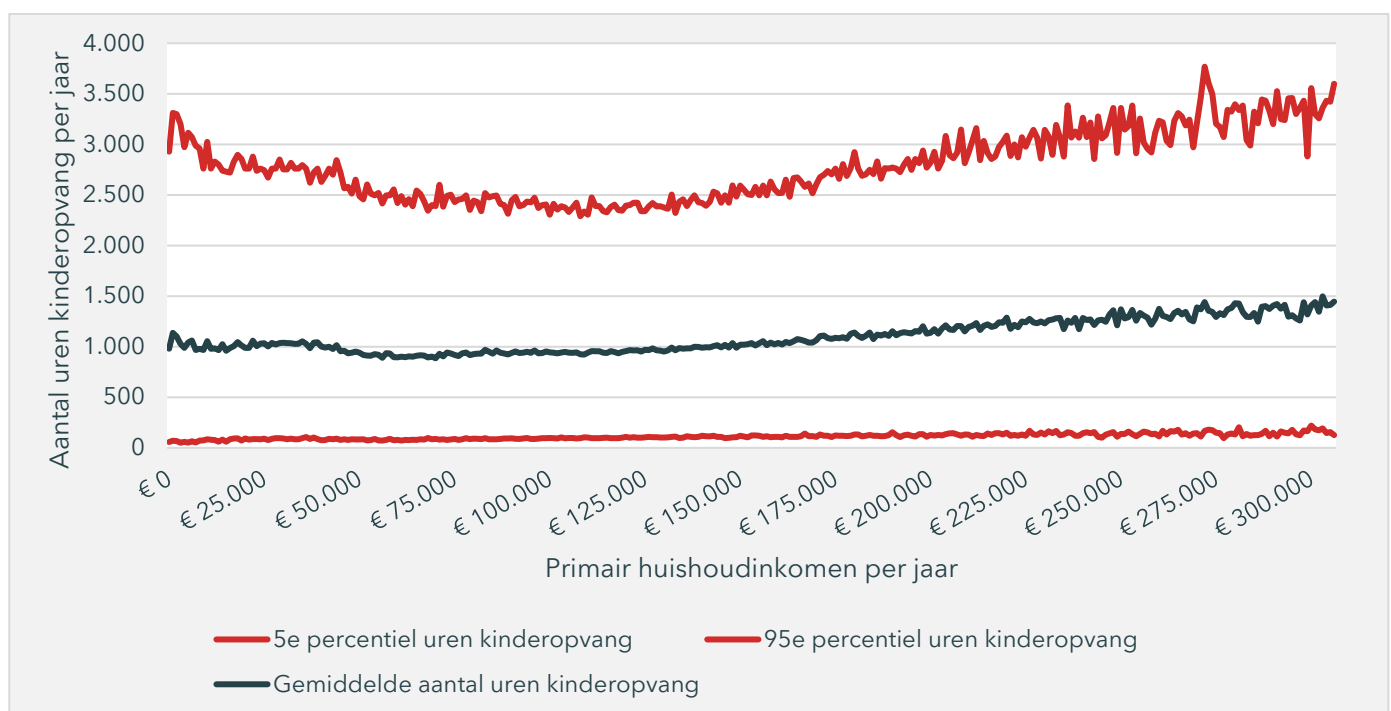
Bron: CBS Microdata, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Noot: Figuur geeft het ontvangen bedrag aan huurtoeslag weer dat huishoudens, binnen de groep huishoudens die huurtoeslag ontvangt. Cijfers van 2023.

Bijlage C Gebruik van kinderopvang

Het gebruik van kinderopvang is gemiddeld hoger onder hoge inkomens dan onder lage (Figuur C.1). Gemiddeld nemen huishoudens met een laag inkomen die gebruikmaken van kinderopvangtoeslag ongeveer 1.000 uren kinderopvang per jaar af. Dit is constant tot een jaarinkomen van ongeveer 150 duizend euro. Voor hogere inkomens neemt het gebruik toe, tot circa 1.500 uren per jaar bij een huishoudinkomen van 300 duizend euro. Omgerekend naar uren per week, maken lagere inkomenshuishoudens ongeveer 19 uur per week gebruik van kinderopvang en de hoogste inkomenshuishoudens zo'n 29 uur per week. Dit aantal uren kan verspreid zijn over meerdere kinderen.

Figuur C.1 Aantal uren kinderopvang naar huishoudinkomen

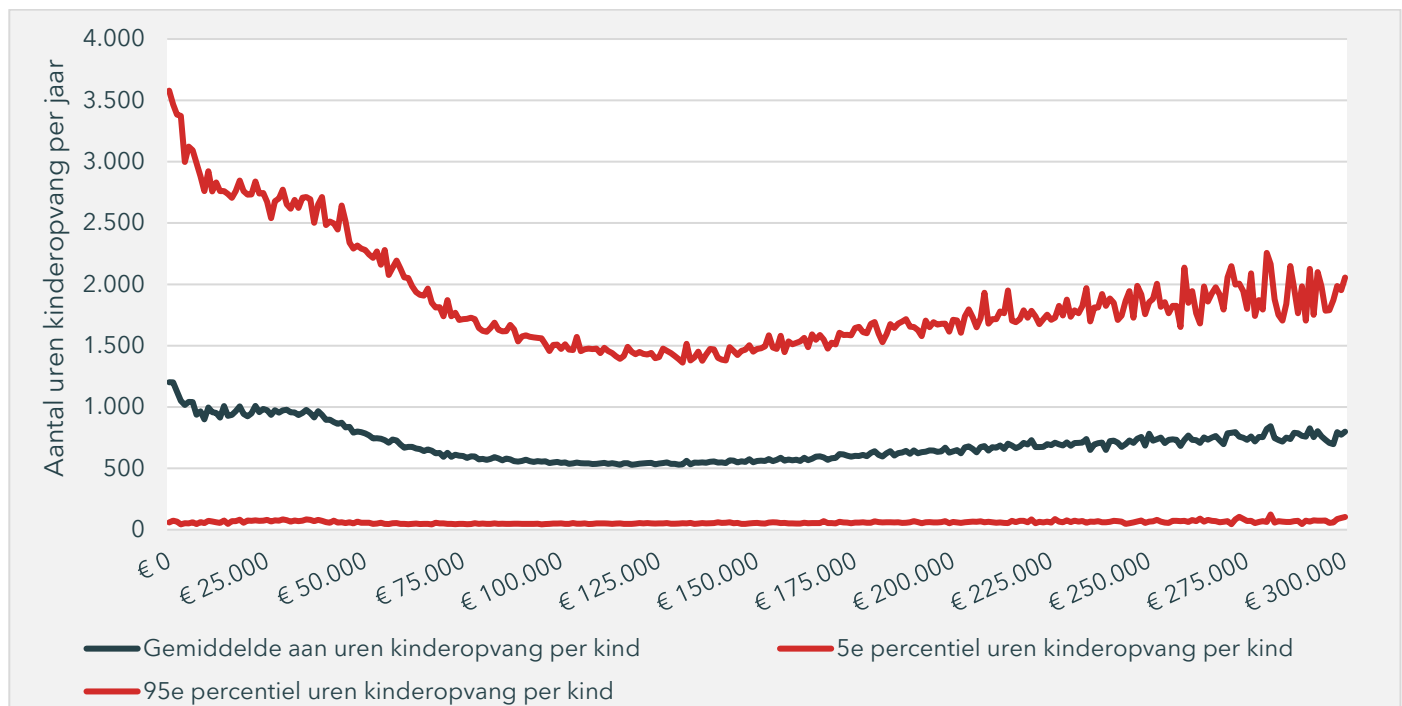

Bron: CBS Microdata, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Noot: Figuur geeft het aantal uren weer dat huishoudens gebruiken aan kinderopvang per jaar, binnen de groep huishoudens die kinderopvangtoeslag ontvangt. Cijfers van 2023.

Het gemiddeld aantal opvanguren per kind is tot een huishoudinkomen van 50.000 euro per jaar vrijwel gelijk aan het gemiddelde totaal aantal afgenomen opvanguren (zie Figuur C.1 en Figuur C.2). Bij huishoudens met een inkomen boven de 50.000 euro per jaar ligt het gemiddeld aantal opvanguren per kind lager dan het gemiddelde totaal. Dit duidt erop dat bij huishoudens met inkomens tot 50.000 euro vaak één kind gebruikmaakt van de opvang (kinderopvang en buitenschoolse opvang), terwijl bij hogere inkomens doorgaans meerdere kinderen naar de opvang gaan.

Figuur C.2 Aantal uren kinderopvang per kind naar huishoudinkomen

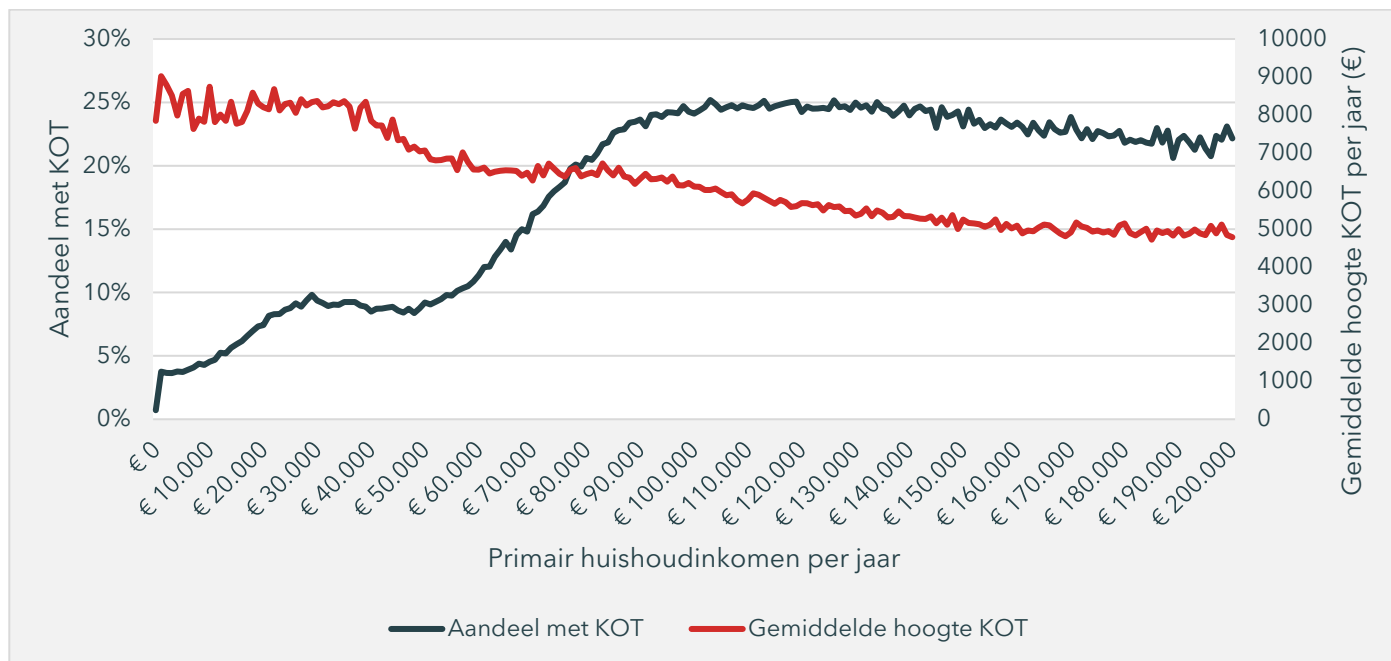
Bron: CBS Microdata, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Noot: Figuur geeft het aantal uren per kind weer dat huishoudens gebruiken aan kinderopvang per jaar, binnen de groep huishoudens die kinderopvangtoeslag ontvangt. Cijfers van 2023.

Huishoudens met relatief hoge inkomens ontvangen gemiddeld vaker kinderopvangtoeslag (Figuur C.3). Tot een jaarinkomen van ongeveer 55 duizend euro ontvangt minder dan 10 procent van de huishoudens kinderopvangtoeslag. Vervolgens neemt dit aandeel sterk toe met inkomen, tot ongeveer 25 procent bij een huishoudinkomen van ruim 100 duizend euro per jaar. Vanaf een jaarinkomen van ongeveer 140 duizend euro, daalt het aandeel huishoudens met kinderopvangtoeslag weer iets.

Het gemiddelde bedrag aan kinderopvangtoeslag is daarentegen hoger onder lage inkomens dan onder hoge inkomens (Figuur C.3). Lage-inkomenshuishoudens die gebruikmaken van kinderopvangtoeslag ontvangen gemiddeld ruim 8 duizend euro kinderopvangtoeslag per jaar. Onder hoge-inkomenshuishoudens is dit een stuk lager met ongeveer 5 duizend euro per jaar.

Figuur C.3 Gebruik en gemiddelde hoogte van kinderopvangtoeslag

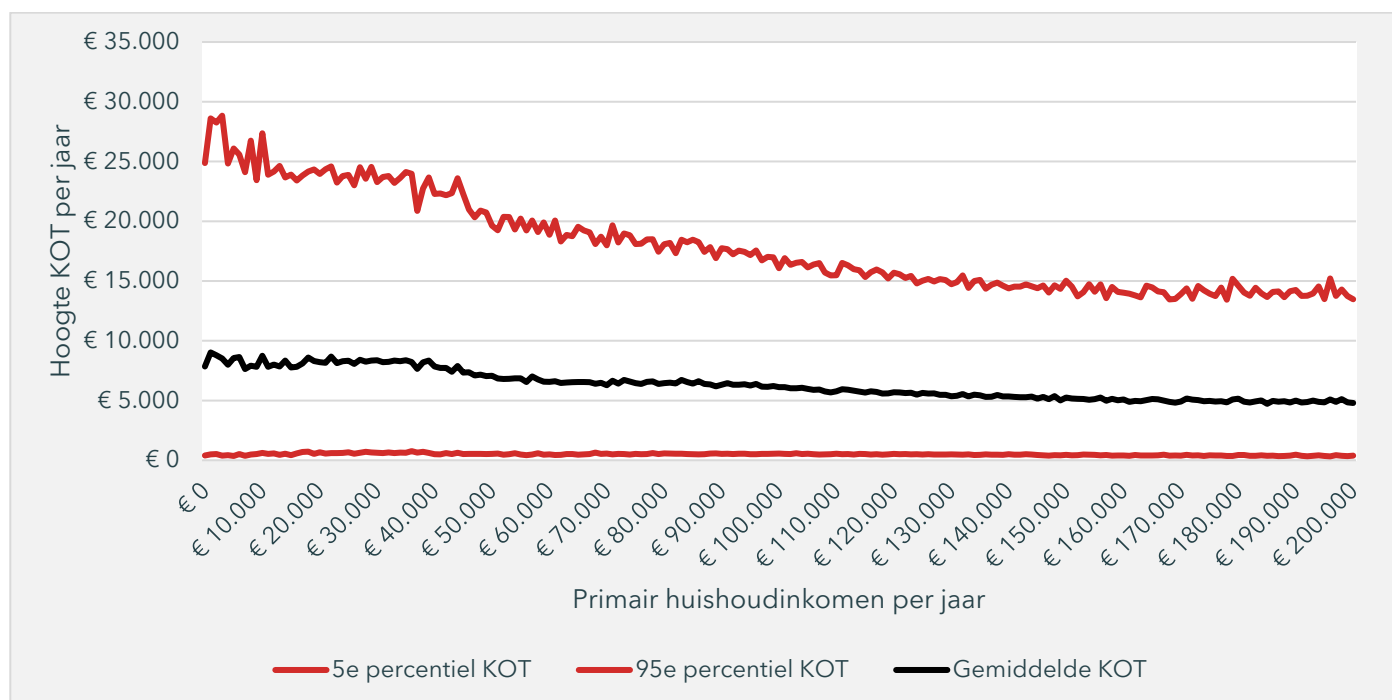

Bron: CBS Microdata, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Noot: Figuur geeft op de linkeras het aandeel van alle huishoudens weer dat in 2023 kinderopvangtoeslag ontving. Op de rechteras staat het gemiddelde bedrag dat gebruikers van kinderopvangtoeslag in 2023 ontvingen.

Er is echter veel variatie tussen huishoudens in het bedrag dat zij aan kinderopvangtoeslag ontvangen. Deze variatie is bovendien het grootst bij lage-inkomenshuishoudens (Figuur C.4). Ongeveer 5 procent van de lage-inkomenshuishoudens ontvangt namelijk meer dan drie keer het gemiddelde bedrag aan kinderopvangtoeslag voor deze groep (meer dan 25 duizend euro per jaar).

Figuur C.4 Spreiding hoogte kinderopvangtoeslag

Bron: CBS Microdata, bewerking SEO Economisch Onderzoek

Noot: Figuur geeft het gemiddelde, 5^e en 95^e percentiel weer van het bedrag aan kinderopvangtoeslag dat gebruikers van kinderopvangtoeslag in 2023 ontvingen.

Bijlage D Aanvullende informatie

Kenmerken van eenpersoonshuishoudens die er meer dan 10 procent op achteruitgaan:

Eenpersoonshuishoudens die er door de beleidswijzigingen meer dan 10 procent op achteruitgaan, vertonen een aantal duidelijke kenmerken:

- Laag primair inkomen: Het gaat vaak om huishoudens met een relatief laag primair inkomen (rond de 10.000 euro per jaar), die geen of zeer weinig uitkeringen ontvangen. Hierdoor kunnen zij hun HH maar gedeeltelijk verzilveren. Deze groep ontvangt daarnaast doorgaans zowel huur- als zorgtoeslag, en in relatief hoge bedragen: gemiddeld circa 3.700 euro per jaar aan huurtoeslag en 1.800 euro per jaar aan zorgtoeslag. Deze toeslagen worden afgeschaft, wat een forse negatief inkomenseffect tot gevolg heeft;
- Beperkt voordeel van verhoging WML: Hoewel deze huishoudens relatief vaak profiteren van de verhoging van het WML (in 20 tot 50 procent van de gevallen) is hun inkomen in veel situaties nog steeds te laag om de volledige HH te kunnen verzilveren. Circa 80 procent in de groep met de meest negatieve inkomenseffecten verzilvert de HH niet volledig;
- Relatief jonge groep, vaker studenten: De huishoudens die het sterkst worden geraakt (inkomensdaling van meer dan 15 procent) zijn gemiddeld jonger dan andere huishoudens, ongeveer vijf jaar jonger. Binnen deze groep is bovendien het aandeel studenten relatief groot: naar schatting is circa één op de tien een student;
- Huurder: Deze groep bestaat voor bijna 100 procent uit huurders.

Kenmerken van eenpersoonshuishoudens die er meer dan 10 procent op vooruitgaan:

Eenpersoonshuishoudens die er door de beleidswijzigingen meer dan 10 procent op vooruitgaan, vertonen de volgende kenmerken:

- Vaker een koopwoning: Doordat in de HH geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen kopers en huurders, gaan kopers er relatief vaker in inkomen op vooruit dan huurders. We zien dan ook dat circa 50 procent van de alleenstaanden die in inkomen erop vooruit gaat een koopwoning heeft;
- Veel inkomen uit overige uitkeringen: Het gaat vaak om huishoudens die een groot deel van hun inkomen uit 'overige' uitkeringen ontvangen. Gemiddeld ontvangt deze groep 13.000 euro per jaar aan overige uitkeringen. Dit zijn bijvoorbeeld WW-, Ziektewet- of arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. Het inkomen van deze groep stijgt doordat een deel van deze uitkeringen meestijgt met het WML. Daarnaast hoeft een huishouden onder de HH minder belasting te betalen over het inkomen uit uitkeringen, omdat onder de HH geen onderscheid gemaakt wordt tussen inkomen uit arbeid en overige bronnen. In het huidige systeem is de belasting hoger, omdat deze huishoudens alleen algemene heffingskorting ontvangen en geen arbeidskorting;
- Inkomen uit tweede pijler pensioen: Circa 50 procent van de alleenstaanden wier inkomen hard stijgt door de HH ontvangt inkomen uit tweede pijler pensioen. Ook zij gaan er ten opzichte van het huidige systeem op vooruit, omdat er onder de HH geen onderscheid meer wordt gemaakt tussen inkomen uit arbeid en overige bronnen;
- Weinig zorg- en huurtoeslag: Gemiddeld ontvangen huishoudens in deze groep 250 euro huurtoeslag per jaar en 650 euro zorgtoeslag. Zij ervaren dus relatief beperkte inkomenseffecten van het afschaffen van de toeslagen, maar profiteren wel van de invoering van de HH en van de verhoging van het WML.

Kenmerken van alleenstaande ouders die er meer dan 10 procent op achteruitgaan:

Alleenstaande ouders die er door de beleidswijzigingen meer dan 10 procent op achteruitgaan, vertonen een aantal duidelijke kenmerken:

- Laag primair inkomen en beperkt verzilveringspotentieel: Deze huishoudens hebben gemiddeld een lager primair inkomen, tussen de 25.000 euro en 30.000 euro per jaar, terwijl andere alleenstaande ouders doorgaans een inkomen van minimaal 50.000 euro hebben. Hoewel ze iets vaker profiteren van de verhoging van het wettelijk minimumloon (in 65 procent van de gevallen tegenover 55 procent bij de rest), is het voor hen vaak niet mogelijk om de volledige HH te verzilveren. Dit hangt mogelijk samen met het feit dat zij vaker in deeltijd werken en/of doordat zij een lager uurloon hebben. Daarnaast ontvangt deze groep weinig inkomen uit uitkeringen;
- Hoog gebruik van kindertoeslagen en jonge kinderen: Het gebruik van de kinderopvangtoeslag (KOT) ligt in deze groep zeer hoog: meer dan 90 procent maakt er gebruik van. Bovendien ontvangen zij gemiddeld aanzienlijk hogere bedragen aan KOT dan alleenstaande ouders met een minder negatieve inkomensontwikkeling. Groepen met (zeer) negatieve effecten ontvingen gemiddeld circa 13.000 euro per jaar, tegenover minder dan 700 euro voor groepen met positievere inkomenseffecten. De huishoudens hebben daarnaast relatief vaak jonge kinderen (0-5 jaar) en minder vaak oudere kinderen (12 jaar of ouder);
- Veel gebruik zorgtoeslag en hoge huurtoeslag: Het gebruik van zorgtoeslag is relatief hoog: ruim 80 procent van deze huishoudens ontvangt deze toeslag, tegenover ongeveer 30 procent in de groepen met positieve effecten. De hoogte van de zorgtoeslag is wel vergelijkbaar tussen groepen met positieve en negatieve inkomenseffecten. Wat betreft het aandeel gebruikers van de huurtoeslag zijn de verschillen minder uitgesproken, maar onder de gebruikers is het gemiddelde bedrag wel hoger (circa 3.000 euro tegenover 1.000 euro in positievere groepen);
- Jonge huishoudens, maar geen studenten: De huishoudens in de meest negatieve inkomensgroep zijn gemiddeld tien jaar jonger dan hun positievere tegenhangers. In tegenstelling tot de groep jonge alleenstaanden betreft het hier echter vrijwel nooit studenten.

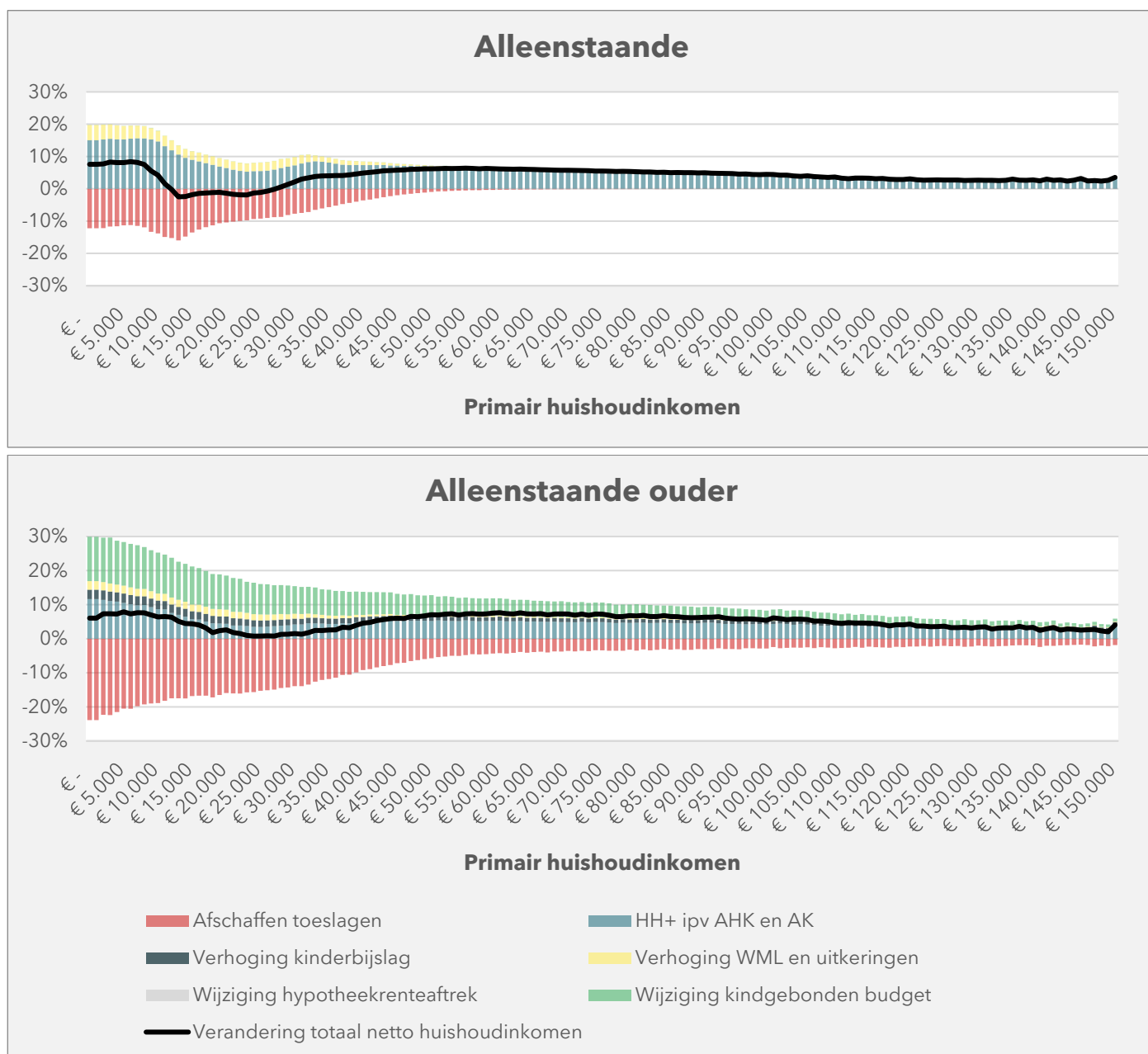
Kenmerken van alleenstaande ouders die er meer dan 10 procent op vooruitgaan:

- Veel en vaak KGB en kinderbijslag: Huishoudens die er door de HH veel in inkomen op vooruit gaan ontvangen vaak (ruim 85 procent van de huishoudens) en veel kindgebonden budget en kinderbijslag (meer dan 4.000 euro KGB en meer dan 1.800 euro kinderbijslag per jaar). Beide toeslagen worden verhoogd om te compenseren voor het afschaffen van de zorg-, huur- en kinderopvangtoeslagen. Huishoudens die weinig van deze toeslagen gebruikmaakten, maar wel van het KGB en de kinderbijslag gaan er daardoor op vooruit;
- Zeer weinig KOT, maar wel recht op de geïntegreerde kop: Deze groep ontvangt gemiddeld zeer weinig kinderopvangtoeslag, gemiddeld 300 euro per jaar, omdat zij weinig gebruikmaken van kinderopvang. Zij krijgen echter wel de kop die als alternatief voor de kinderopvangtoeslag aan het KGB wordt toegevoegd. Deze is namelijk niet afhankelijk van het gebruik van kinderopvang;
- Veel inkomen uit overige uitkeringen: Het gaat vaak om huishoudens die een groot deel van hun inkomen uit 'overige' uitkeringen ontvangen. Gemiddeld ontvangt deze groep 5.000 euro per jaar aan overige uitkeringen. Dit zijn bijvoorbeeld WW-, Ziektewet- of arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. Het inkomen van deze groep stijgt doordat een deel van deze uitkeringen meestijgt met het WML. Daarnaast hoeft een huishouden onder de HH minder belasting te betalen over het inkomen uit uitkeringen, omdat onder de HH geen onderscheid gemaakt wordt tussen inkomen uit arbeid en overige bronnen. In het huidige systeem is de belasting hoger, omdat deze huishoudens alleen algemene heffingskorting ontvangen en geen arbeidskorting.

Bijlage E Aanvullende decompositie effecten

Bijlage E.1 Basisvariant HH

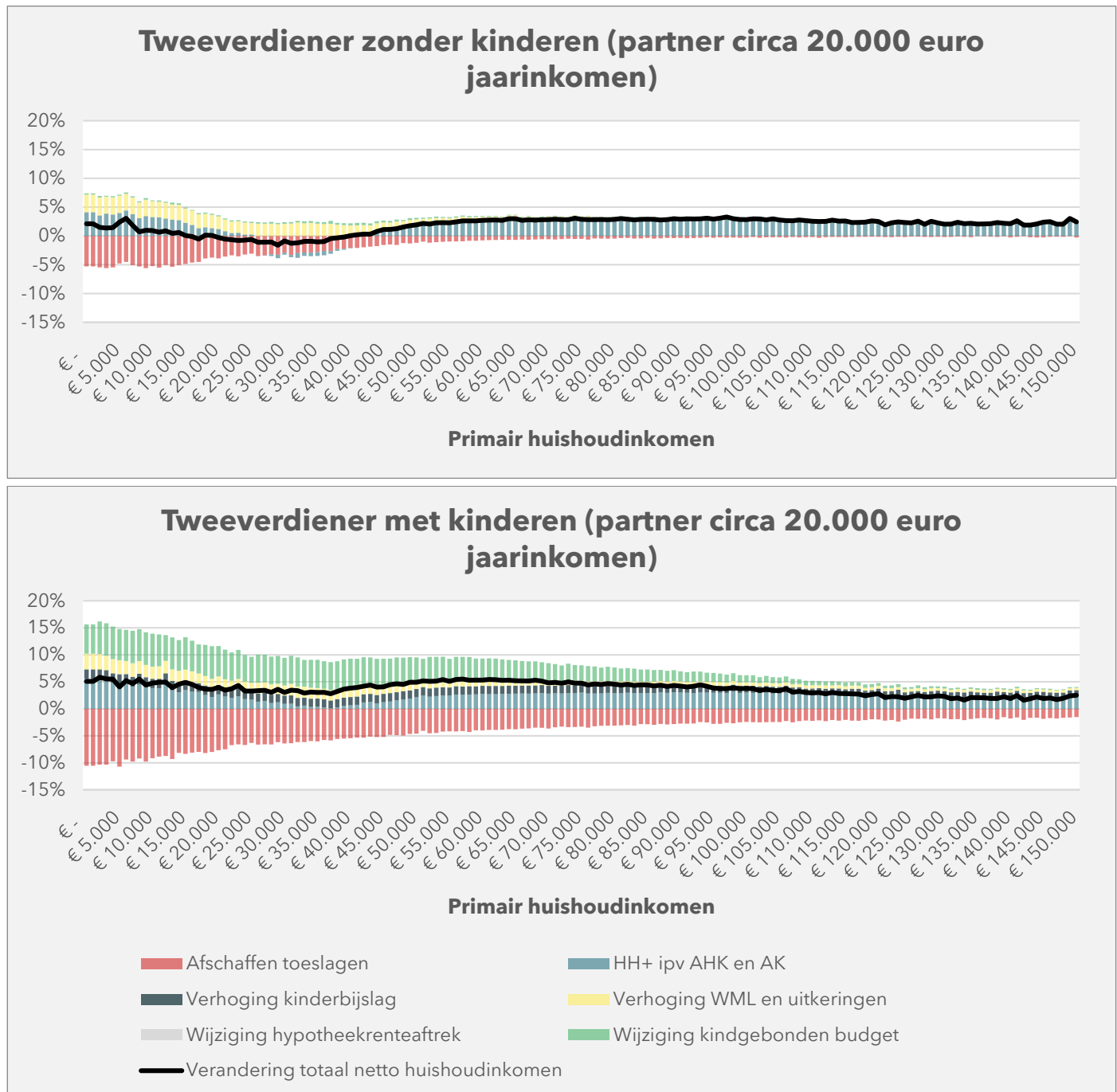
Figuur E.1 Alleenstaanden en alleenstaande ouders

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een HH voor een alleenstaande. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

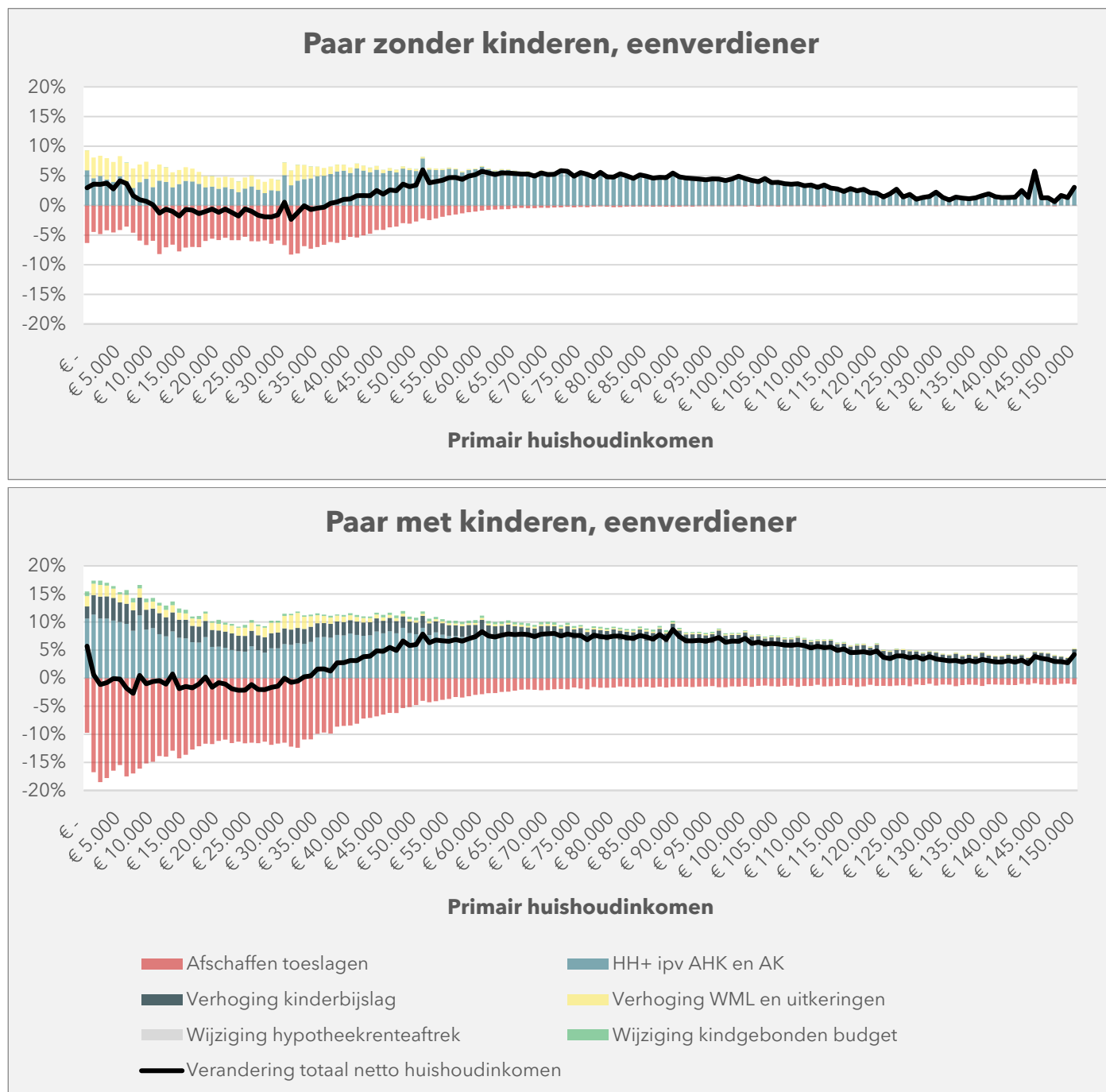
Figuur E.2 Paren waarbij de partner circa 20.000 euro per jaar verdient

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het inkomen van de partner is hier tussen de 15.000 en 25.000 euro per jaar. Het primair inkomen omvat het brutoinkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Het gaat hier dus om tweeverdieners binnen de HH. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

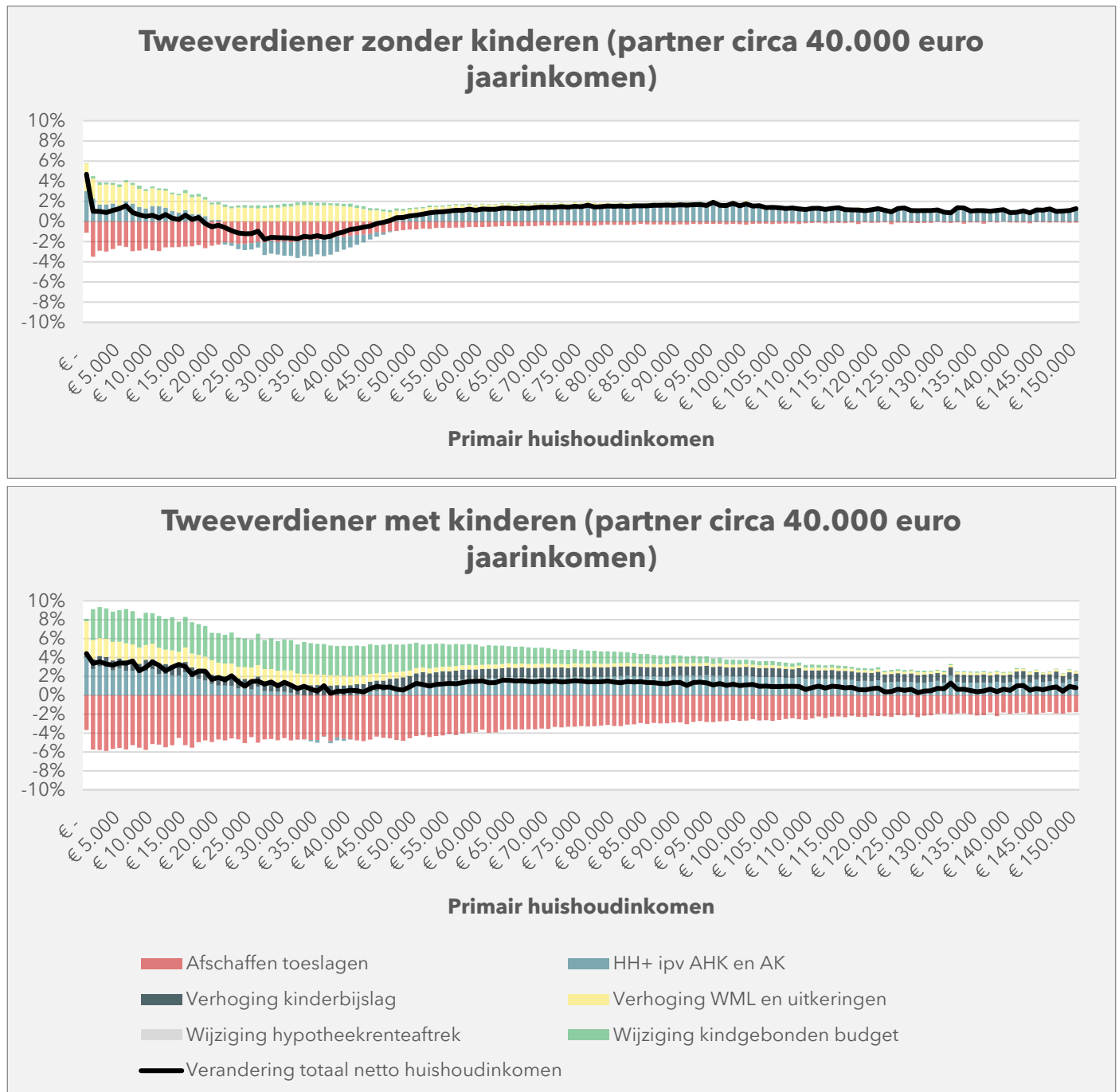
Figuur E.3 Paren met maar één persoon met primair inkomen

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Deze huishoudens ontvangen een HH voor een eenverdiener. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

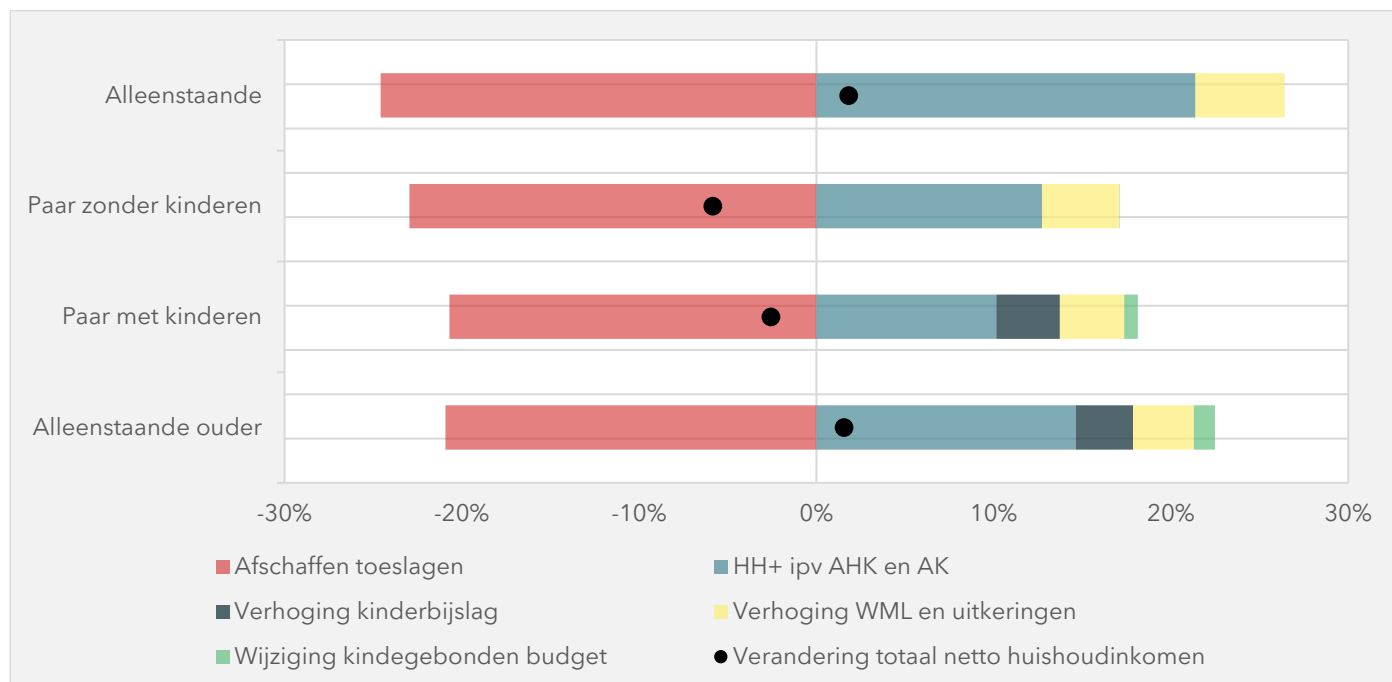
Figuur E.4 Paren waarbij de partner circa 40.000 euro per jaar verdient

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. De partner in dit huishouden verdient tussen de 35.000 en 45.000 euro per jaar. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een HH voor een tweeverdiener. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

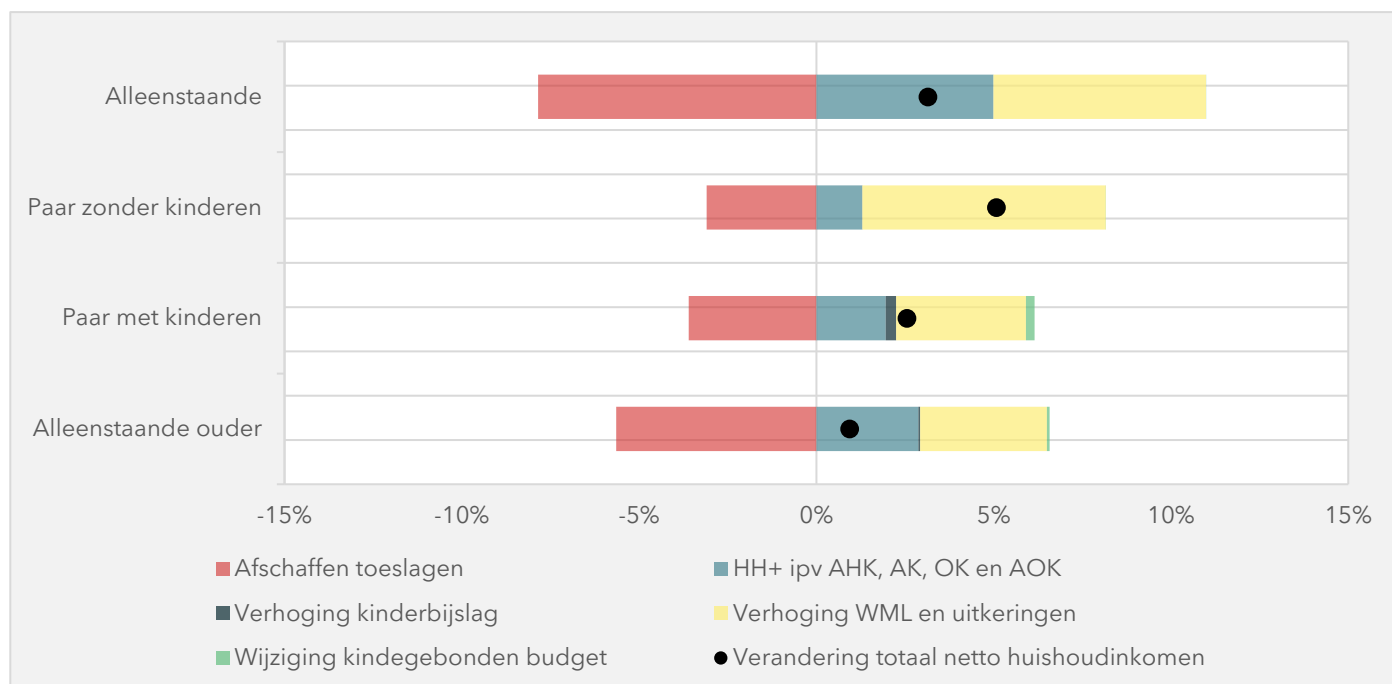
Figuur E.5 Huishoudens zonder primair inkomen en met een bijstandsuitkering

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: De percentages op de x-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Figuur E.6 Huishoudens met een AOW-uitkering

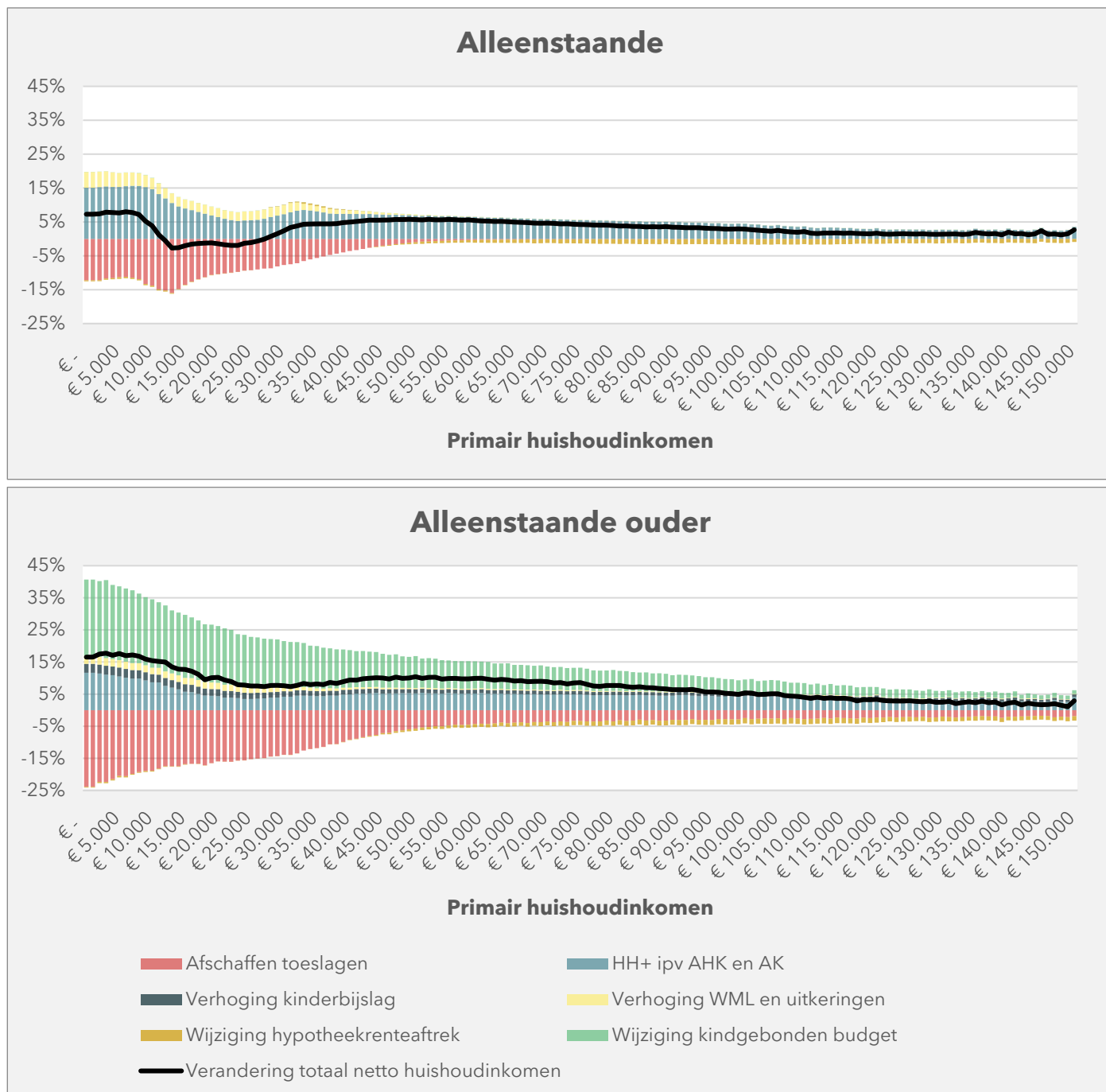

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: De percentages op de x-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Bijlage E.2 HH in combinatie met halveren HRA

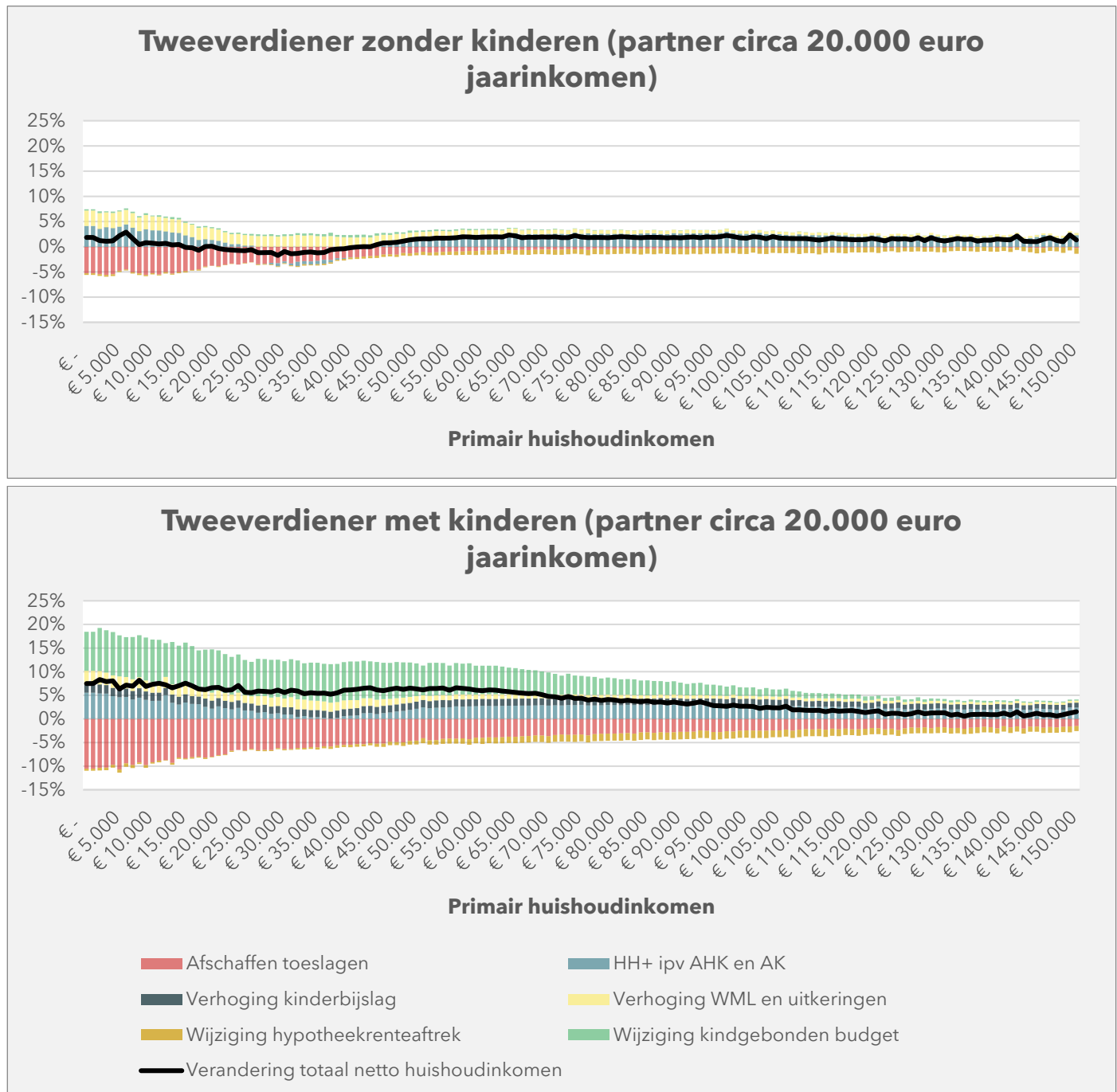
Figuur E.7 Alleenstaanden en alleenstaande ouders

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een HH voor een alleenstaande. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

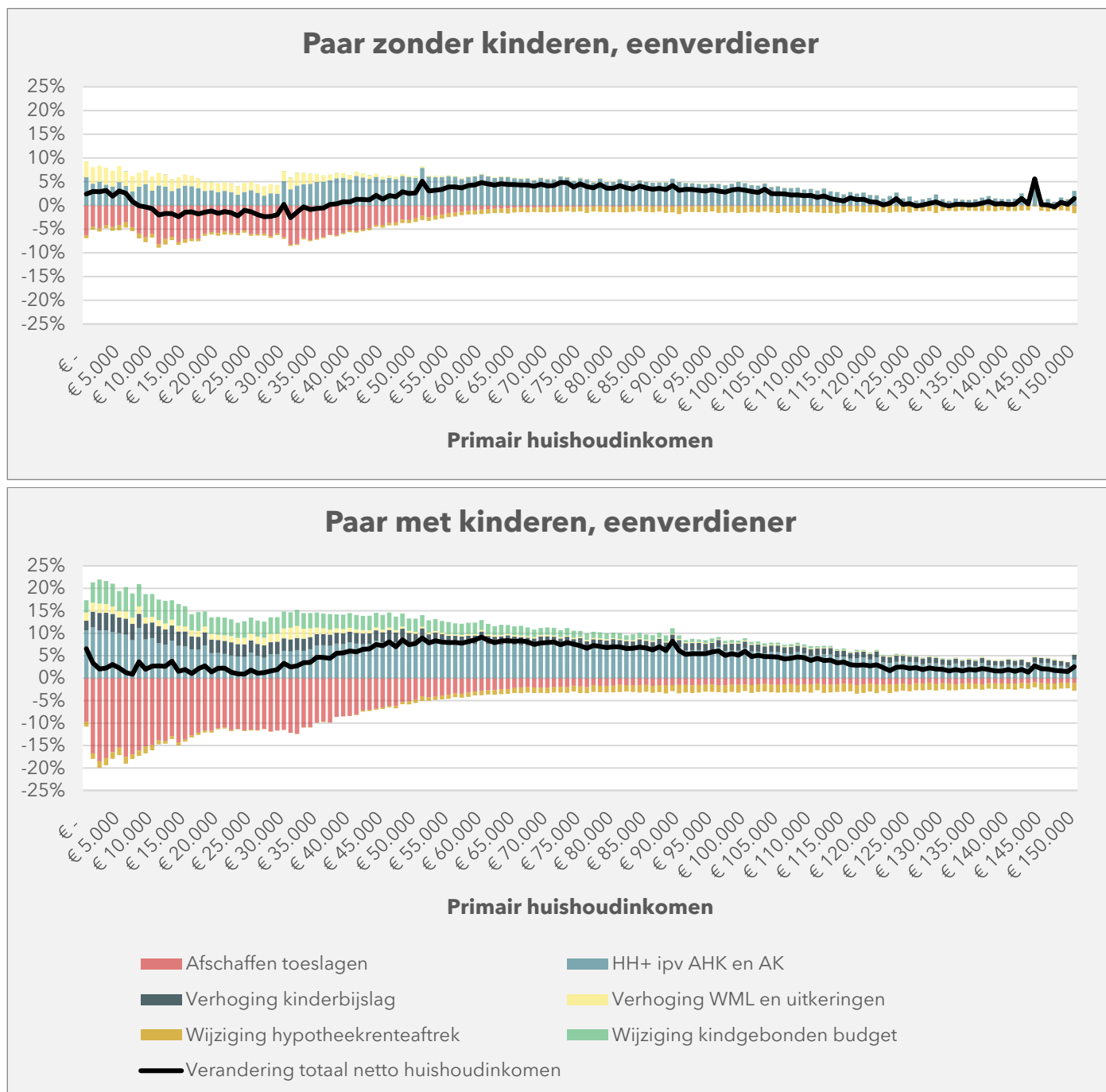
Figuur E.8 Paren waarbij de partner circa 20.000 euro per jaar verdient

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het inkomen van de partner is hier tussen de 15.000 en 25.000 euro per jaar. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Het gaat hier dus om tweeverdieners binnen de HH. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

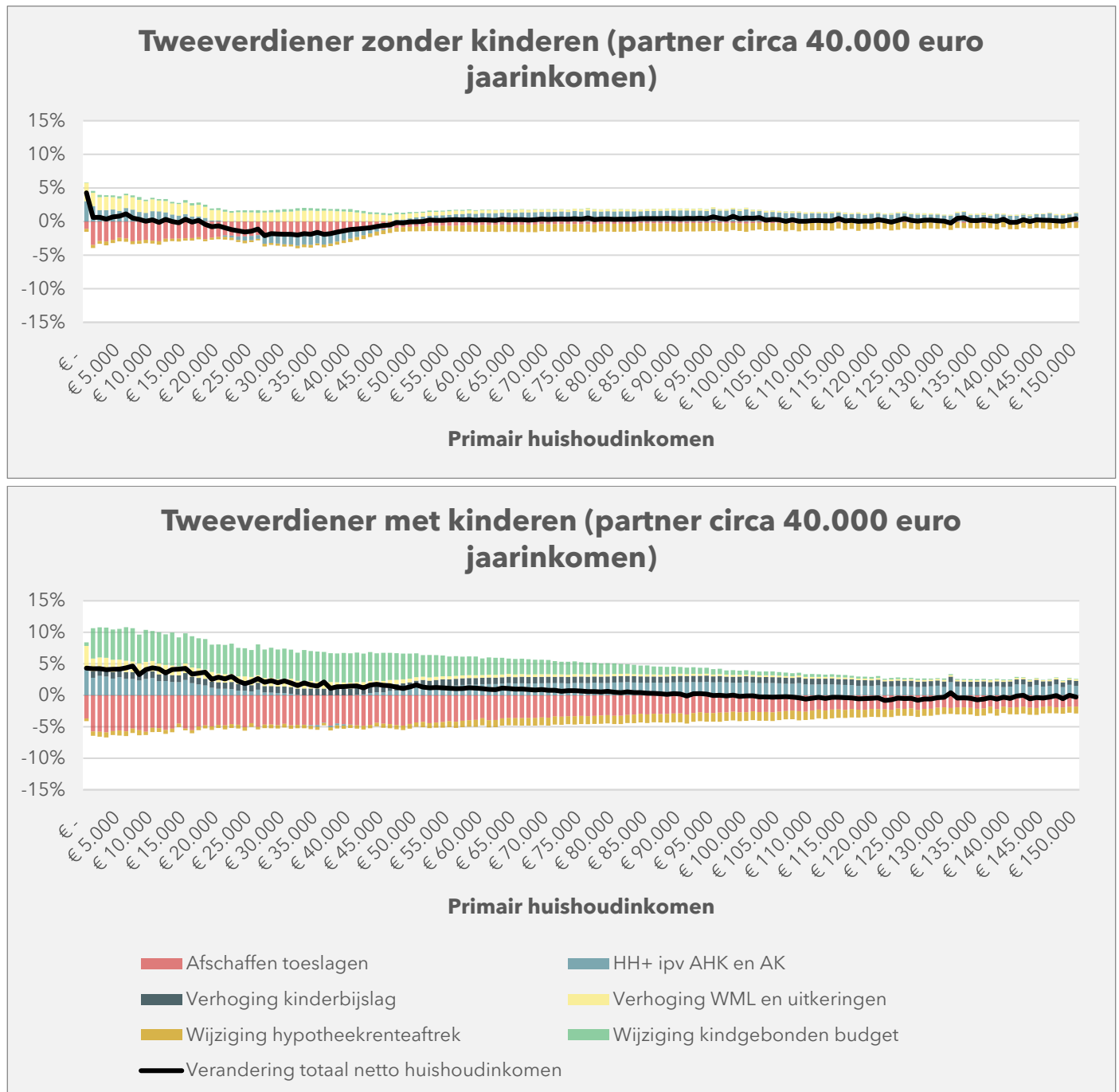
Figuur E.9 Paren met maar één persoon met primair inkomen

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Deze huishoudens ontvangen een eenverdiener HH. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

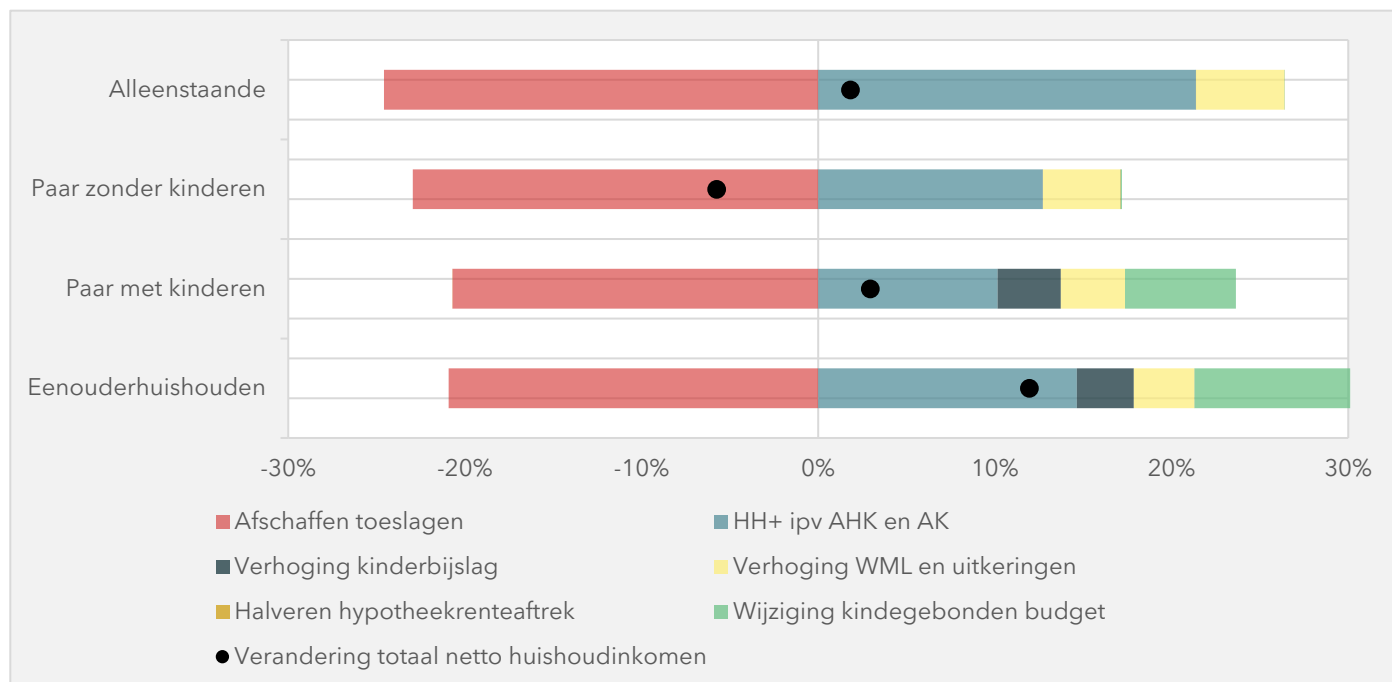
Figuur E.10 Paren waarbij de partner circa 40.000 euro per jaar verdient

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. De partner in dit huishouden verdient tussen de 35.000 en 45.000 euro per jaar. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een HH voor tweeverdieners. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

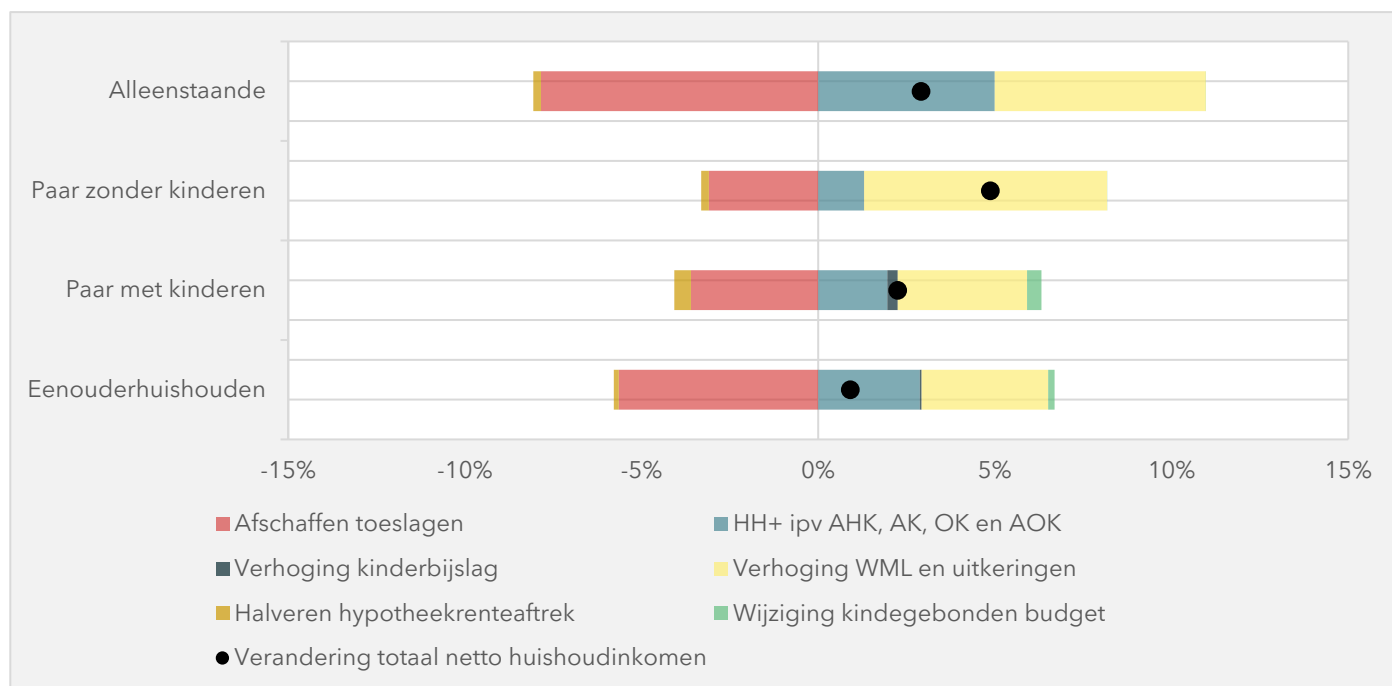
Figuur E.11 Huishoudens zonder primair inkomen en met een bijstandsuitkering

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: De percentages op de x-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Figuur E.12 Huishoudens met een AOW-uitkering

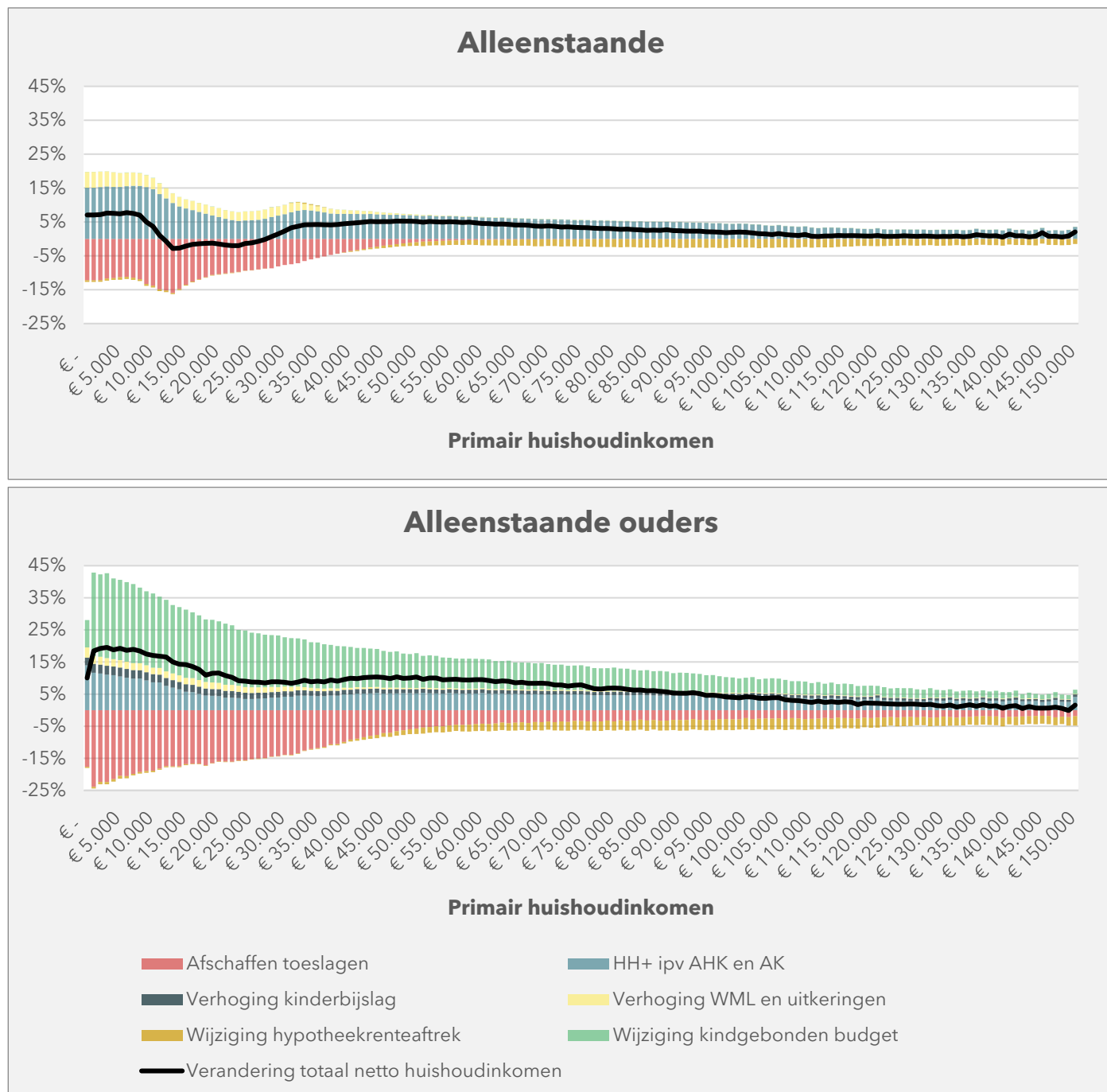

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: De percentages op de x-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Bijlage E.3 HH in combinatie met afschaffen HRA

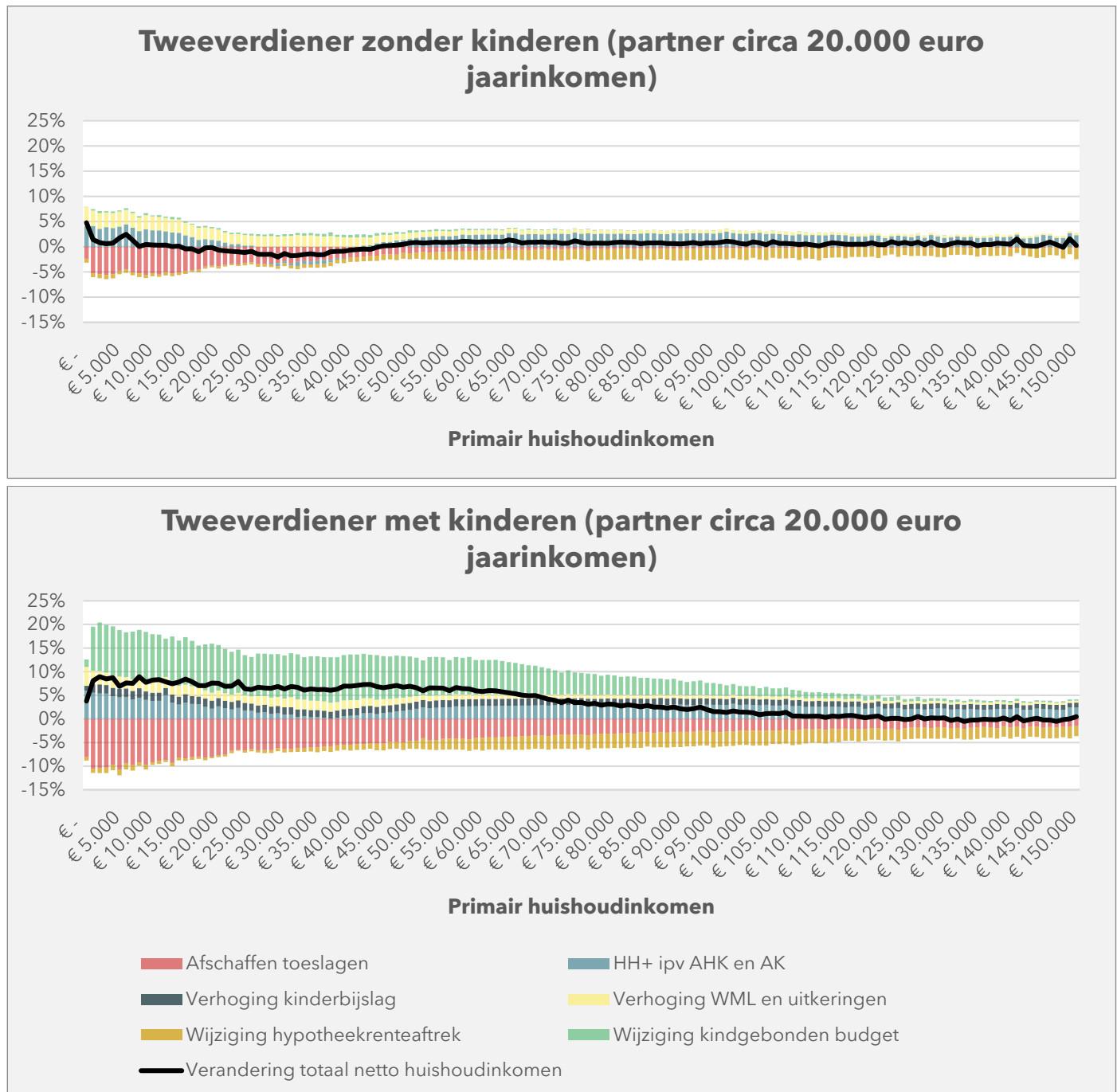
Figuur E.13 Alleenstaanden en alleenstaande ouders

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een HH voor een alleenstaande. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

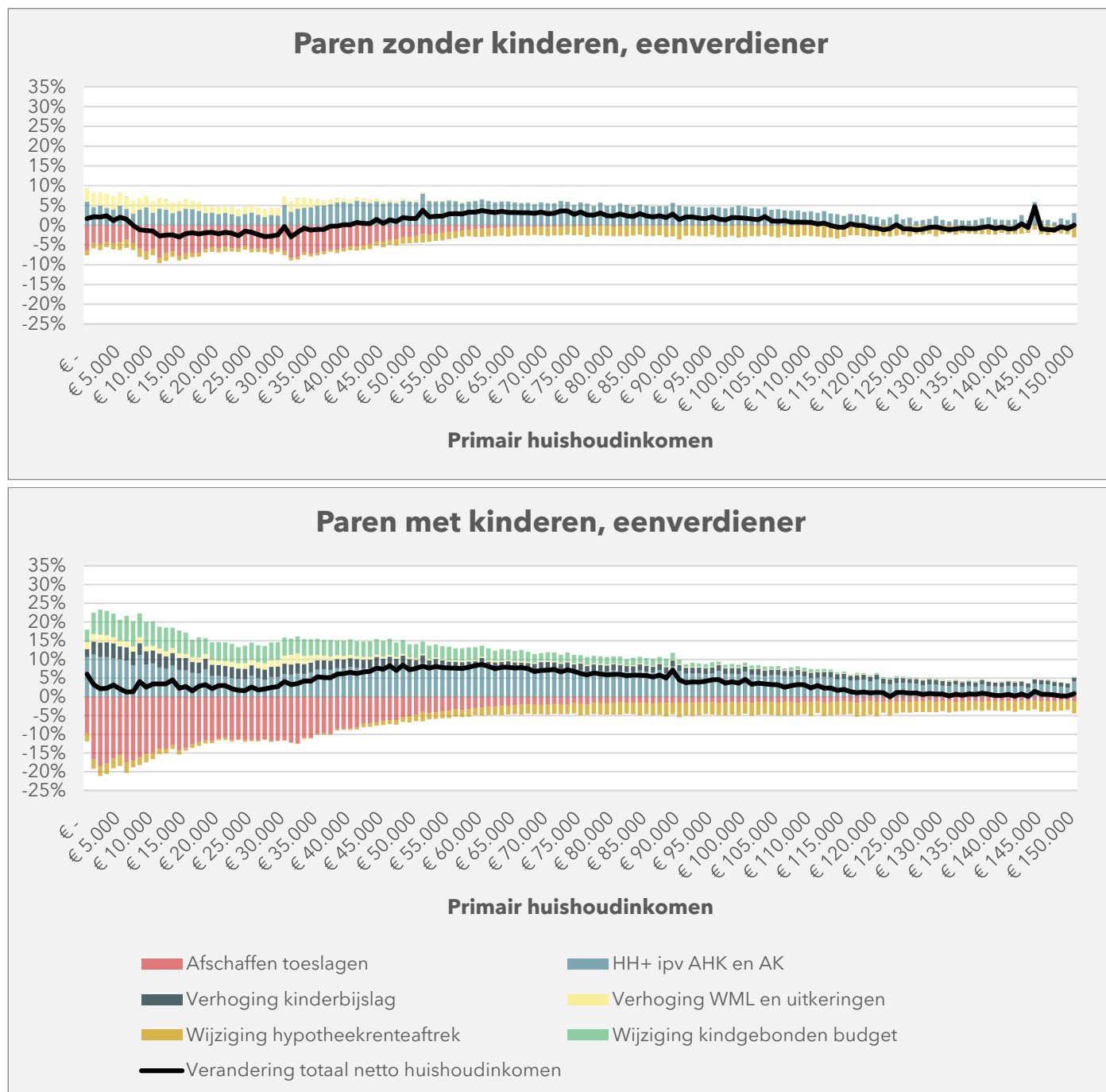
Figuur E.14 Paren waarbij de partner circa 20.000 euro per jaar verdient

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het inkomen van de partner is hier tussen de 15.000 en 25.000 euro per jaar. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Het gaat hier dus om tweeverdieners binnen de HH. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

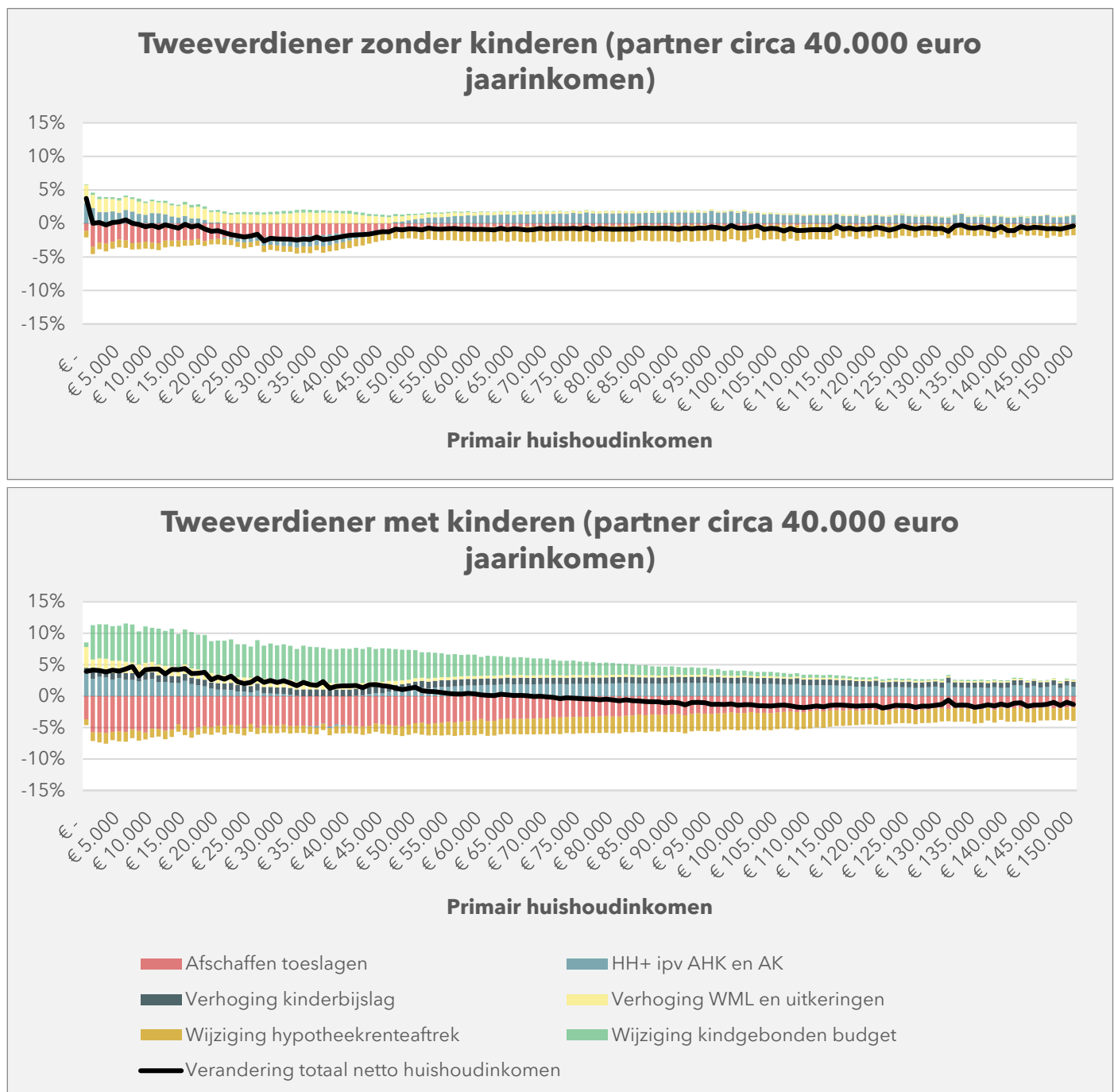
Figuur E.15 Paren met maar één persoon met primair inkomen

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een HH voor een eenverdiener. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

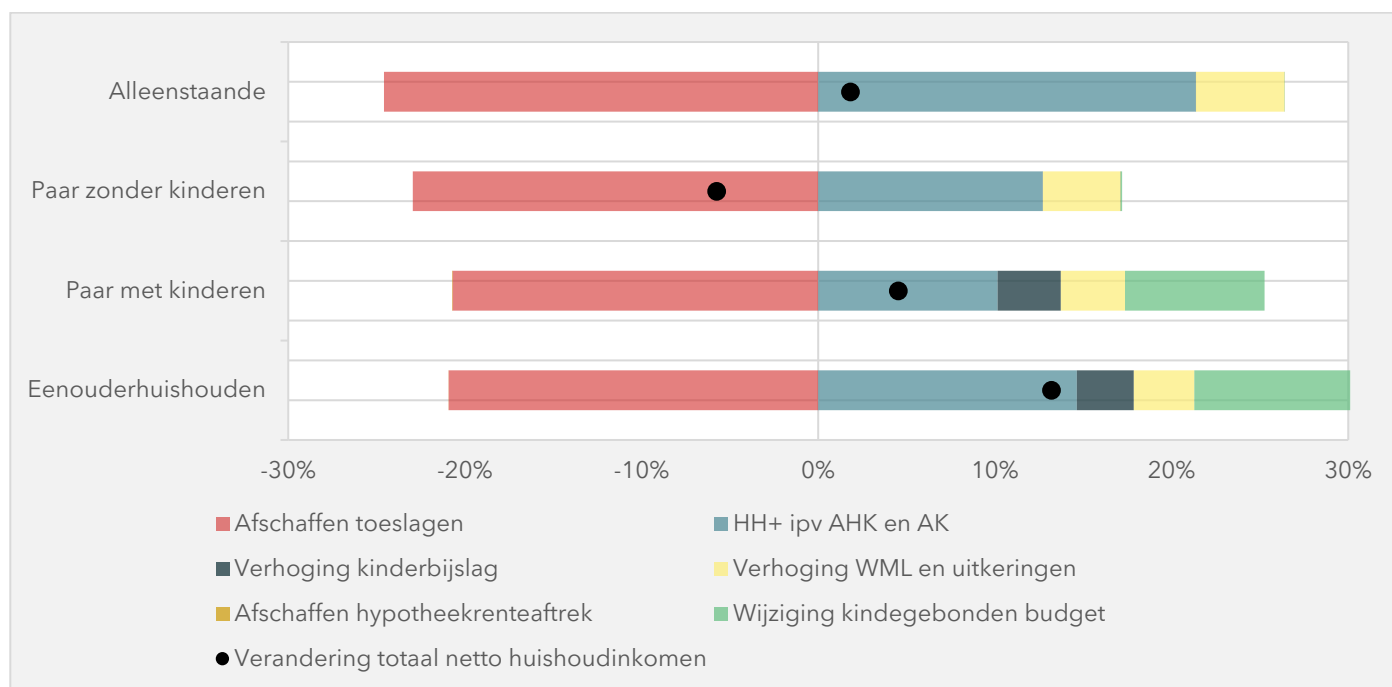
Figuur E.16 Paren waarbij de partner circa 40.000 euro per jaar verdient

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: Het primair inkomen is het primaire inkomen van de referentiepersoon in het huishouden. De partner in dit huishouden verdient tussen de 35.000 en 45.000 euro per jaar. Het primair inkomen omvat het bruto inkomen uit arbeid (inclusief de werknemers- en werkgeverspremies, tantième, beloning van werk buiten dienstverband en loon in natura) en eigen onderneming. Deze huishoudens ontvangen een HH voor tweeverdienres. De percentages op de y-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

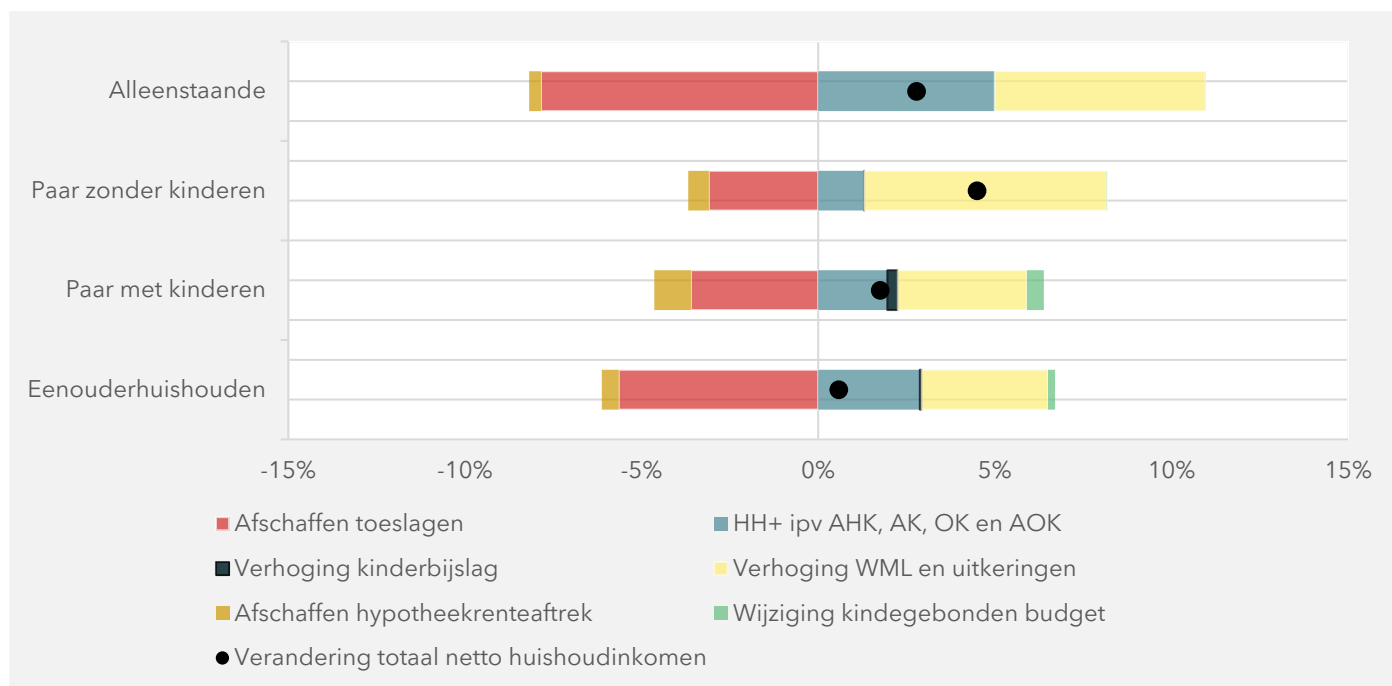
Figuur E.17 Huishoudens zonder primair inkomen en met een bijstandsuitkering

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: De percentages op de x-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Figuur E.18 Huishoudens met een AOW-uitkering

Bron: SEO Economisch Onderzoek, o.b.v. CBS Microdata

Noot: De percentages op de x-as zijn het procentuele verschil in het netto huishoudinkomen ten opzichte van de situatie in 2023.

Bijlage F Methodologische verantwoording

Bijlage F.1 Gebruikte databestanden

In principe worden alle huishoudens en hun kenmerken per 1 januari meegenomen. De koppeling tussen de bestanden vindt plaats op basis van het huishoudnummer, de persoonsnummers (rinpersoon), het rinobjectnummer en de soortobjectnummers. Onderstaande tabel laat per bestand zien welke gegevens zijn gebruikt.

Tabel F.1 Overzicht gebruikte bestanden en variabelen

Bestand	Variabelen
Woonbase Populatie Personen (WoonbasePopulatiePersonen): Alle personen in Nederland met persoonskenmerken en kenmerken van het huishouden waartoe de persoon behoort.	Geboortjaar; Aantal personen in het huishouden; Type eigenaar van de woning; Plaats in het huishouden; Type huishouden
Woonbase Extra Kenmerken Huishoudens Welvaart (WOONBASEEKHuishoudensWv) Informatie over de inkomens-en vermogensgegevens van de huishoudsamenstelling.	Indicator of het oudste lid de AOW-leeftijd heeft bereikt; Inkomen ten opzichte van het beleidsmatig minimum in het verslagjaar; Toetsingsinkomen huurtoeslag op huishoudensniveau; Vermogen (huishouden) exclusief ondernemersvermogen en aanmerkelijk belang; Vermogen (huishouden); Indicator voor studentenhuishouden; Belangrijkste inkomensbron van het huishouden
Woonbase Extra Kenmerken Huishoudens Woonlasten (WOONBASEEKHuishoudensWL) Informatie over woonlasten van het huishouden	Maandelijks betaalde rente over de uitstaande eigenwoningschuld; Maandelijkse lasten van de financieringskosten van de eigen woning; Maandelijks belastingvoordeel vanwege de eigen woning; Maandelijks betaalde erfpacht; Maandelijkse kale huur; Maandelijks ontvangen huurtoeslag; Maandelijkse subsidiabele servicekosten; Fiscale eigenwoningschuld op peildatum; Huurklasse ten opzichte van de liberalisatiegrens
Inkomen van personen (inpatab) Informatie over inkomensbronnen en hoogte voor alle personen boven de 15 jaar	Investeringsaftrek/desinvesteringsbijtelling; Meewerkaftrek; MKB-winstvrijstelling; Startersaftrek bij arbeidsongeschiktheid; Aftrek speur- en ontwikkelingswerk (S&O); Stakingsaftrek; Zelfstandigenaftrek (incl. startersaftrek); Terbeschikkingstellingsvrijstelling; Vrijgestelde winstbestanddelen (bosbouw, landbouw, kwijscheldingswinst, stakingsvrijstelling); Belastbaar inkomen persoon (som box 1, 2 en 3); Percentielgroep persoonlijk inkomen; Percentielgroep persoonlijk primair inkomen; Persoonlijk bruto inkomen; Persoonlijk inkomen (netto); Persoonlijk primair inkomen; Zorgtoeslag; SBI-code hoofdactiviteit zelfstandig ondernemer; Sociaaleconomische categorie; Loon werknemer (particulier bedrijf); Loon ambtenaar; Loon directeur-grootaandeelhouder; Loon in natura (bijtelling auto); Inkomen uit overige arbeid; Inkomen uit eigen onderneming; Inkomsten

	uit eigen woning (huurwaarde); Betaalde hypotheekrente eigen woning; Uitkering WW; Uitkering wachtgeld; Uitkering Ziektewet; Uitkering arbeidsongeschiktheid (WAZ/WAO/WIA); Uitkering particuliere arbeidsongeschiktheidsverzekering; AOW-uitkering; Uitkering nabestaanden (Anw); Pensioen- en lijfrente-uitkering; Bijstandsuitkering (ABW/WWB/Participatiewet); IOAW, IOAZ, Wajong, BBZ, oorlogs-/verzetspensioen; Kinderbijslag (AKW); Kindgebonden budget; Huurtoeslag; Type zelfstandig ondernemer; Inkomstenbelasting (saldo IB na heffingskorting); Premie WW ten laste van werkgever; Premie WAO/WIA ten laste van werkgever; Premie pensioen ten laste van werkgever; Premie ZFW/Zvw ten laste van werkgever; Premie aanvullend arbeidsongeschiktheidspensioen; Premie particuliere pensioenverzekering (lijfrente); Premie volksverzekeringen AOW/Anw; Inleg levensloopregeling; Premie AWBZ; Premie WW ten laste van uitkeringsinstantie; Premie WW ten laste van werknemer; Premie pensioen ten laste van werknemer; Premie ZFW/Zvw ten laste van werknemer; Premie ZFW/Zvw ten laste van ontvanger sociale voorziening; Premie WW over uitkering inkomensverzekering (ten laste van ontvanger); Premie ZFW/Zvw over uitkering inkomensverzekering (ten laste van ontvanger); Ontvangen inkomensoverdrachten (alimentatie ex-partner); Betaalde inkomensoverdrachten (alimentatie ex-partner)
Kinderopvangtoeslag en kosten per ontvanger (rktontvangerstab) Kosten kinderopvang en ontvangen kinderopvangtoeslag per ontvanger	Totale kosten kinderopvang per jaar; Jaarlijks uitgekeerd kinderopvangtoeslagbedrag
Kinderopvangtoeslag kinderen naar soort kinderopvang (rktkinderentab) Aantal uren kinderopvang per kind	Aantal uren kinderopvang op jaarbasis waarvoor toeslag is uitgekeerd
Woonbase Populatiebestand Huishoudens (WoonbasePopulatieHuishoudens) Alle huishoudens in Nederland met kenmerken van het huishouden	Aantal kinderen in het huishouden; Woningtype
Woonbase Kenmerkenbestand Woonruimten (WoonbaseKenmerkenWoonruimten) Kenmerken van alle woonruimten in Nederland	WOZ-waarde van het object in euro's geldig aan het begin van het jaar
Banen en lonen op basis van de Polisadministratie (SPOLISBUS)	Bedrag aan basisloon: loon exclusief bijzondere beloningen, toeslagen en overwerkloon; Het aantal verloonde uren van een inkomstenverhouding minus de overwerkuren.

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Bijlage F.2 Constructie van het analysebestand

Huishoudens

Huishoudens zijn meegenomen op basis van de samenstelling op 1 januari 2023. Huishoudens met de classificatie overige of institutionele huishouden zijn niet meegenomen in de analyse. Daarnaast zijn huishoudens met een netto inkomen onder de 15.444 euro in 2023 niet meegenomen. Dit bedrag komt overeen met de beslagvrije voet (90 procent) van een alleenstaande op het sociaal minimum (70 procent van het netto minimumloon). Dit is ook de standaardkeuze in Mimosi, omdat niet verwacht wordt dat huishoudens langdurig een zeer laag of negatief inkomen hebben zonder aanvullende ondersteuning die niet zichtbaar is in de inkomensstatistiek.

Constructie inkomen in de huidige situatie

Omdat niet alle exacte belastinggegevens in de huidige situatie bekend of volledig logisch zijn, zijn enkele keuzes gemaakt om de analyse zo zorgvuldig mogelijk uit te voeren en het huidige systeem goed met het alternatief te kunnen vergelijken.

- Negatieve primaire inkomens (bijvoorbeeld bij zzp'ers) of negatieve uitkeringen zijn in het basispad op nul gezet. Als deze negatieve bedragen zouden worden meegenomen, zouden verhogingen van uitkeringen ten onrechte worden vermenigvuldigd met een negatief bedrag, waardoor het totaal nóg negatiever zou uitvallen. Omdat negatieve bedragen vaak ontstaan door terugbetalingen, is het niet logisch om deze terugbetalingen te verhogen.
- Voor bijstands-, AOW- en KGB-bedragen in het basispad geldt een maximum van 2,5 keer het huidige maximale bedrag dat past bij de huishoudenssituatie (zoals samenstelling, inkomen en vermogen). Deze beperking voorkomt dat uitzonderlijk hoge bedragen, bijvoorbeeld door nabetalingen, leiden tot onrealistisch hoge uitgaven. Zonder deze correctie zouden er extreme positieve inkomenseffecten in de huishoudenssituatie ontstaan en zouden de totale kosten voor de overheid sterk worden overschat.
- In de data is er geen informatie over fiscaal partnerschap aanwezig, daarom wordt deze geconstrueerd. Er wordt aangenomen dat fiscaal partnerschap bestaat tussen de twee personen in het huishouden die het meest verdienen en die bovendien een partnerpositie binnen het huishouden hebben.
- In de data is geen informatie over de verdeling van het eigenwoningforfait en de correctie wet Hillen. Het eigenwoningforfait en de correctie volgens de wet Hillen worden daarom gelijk verdeeld tussen de fiscale partners.
- In de data is de daadwerkelijk ontvangen heffingskorting niet bekend. Daarom worden de heffingskortingen berekend op basis van het belastbaar inkomen. Het belastbaar inkomen bestaat uit al het inkomen in box 1 (voor zover relevant voor de betreffende heffingskorting) en houdt rekening met vrijwel alle aftrekposten in box 1. Uitzonderingen hierop zijn reisaftrek openbaar vervoer en drie persoonsgebonden aftrekposten (uitgaven voor specifieke zorgkosten, tijdelijk verblijf thuis ernstig gehandicapten en giften, met ontvangen en betaalde partneralimentatie is wél rekening gehouden). De berekening van de heffingskorting gebeurt in onderstaande volgorde:
 - Algemene Heffingskorting;
 - Arbeidskorting;
 - Inkomensafhankelijk Combinatie Korting;
 - Ouderenkorting;
 - Alleenstaande ouderenkorting;
 - Algemene Heffingskorting die de fiscale partner nog kan opnemen.

Deze korting worden alleen toegekend als er ruimte en recht is om deze te verzilveren. Hierbij is rekening gehouden met mogelijke tariefsaanpassingen.

WML verhoging in de HH

Bij het invoeren van de HH wordt het volwassen WML verhoogd van 12,40 euro (uitgaande van 1 januari en een werkweek van 36 uur) naar 13,39 euro per uur. Voor de leeftijden van 15 tot en met 20 jaar is vervolgens berekend hoe het huidige jeugd-WML-uurloon (uitgaande van een werkweek van 36 uur) zich verhoudt tot het volwassen WML. Deze verhouding is daarna toegepast op het nieuwe volwassen WML van 13,39 euro per uur, zodat in de HH ook het nieuwe jeugd-WML op consistente wijze is vastgesteld.

Op basis van de polisadministratie is het uurloon in de huidige situatie berekend. Dit is gedaan door per baan het sbasisloon te delen door de sbasisuren, zodat duidelijk wordt hoeveel iemand per gewerkt uur verdient. Vervolgens is per persoon en per baan het nieuwe uurloon bepaald. Daarbij is rekening gehouden met de leeftijd van de werknemer en met het overloopeffect. Dit overloopeffect zorgt ervoor dat mensen met lonen tot een reikwijdte tot 136 procent van het WML een verhoging van hun uurloon ontvangen. Het nieuwe totale loon per baan per maand is daarna berekend door het nieuwe uurloon per baan te vermenigvuldigen met het aantal gewerkte uren in die baan. Ten slotte zijn de resultaten over alle maanden en banen per persoon gesommeerd.

Tot slot zijn de uitkeringen die direct gekoppeld zijn aan het WML verhoogd volgens de geldende koppeling. Het gaat hierbij om de werkloosheid (WW), Ziektewet (ZW) en arbeidsongeschiktheid (AO). Het wachtgeld en diverse uitkeringen (IOAW, IOAZ, Wajong, BBZ, oorlogs- en verzetspensioen) zijn niet verhoogd, omdat voor deze regelingen de koppeling met het WML onvoldoende duidelijk is of de soorten inkomsten uit de verschillende uitkeringen niet uit elkaar te halen zijn. De effecten op de bijstand en de AOW zijn apart weergeven.

Toekenning HH: alleenstaand, eenverdiener en tweeverdiener

In de HH wordt onderscheid gemaakt tussen drie verschillende hoogtes van de heffingskorting, afhankelijk van de huishoudsituatie: alleenstaand, eenverdiener of tweeverdiener. Om te bepalen welke HH een persoon ontvangt, zijn de volgende regels toegepast:

- Alleenstaand: Deze categorie geldt voor alle alleenstaande huishoudens. Hieronder vallen ook alleenstaande ouders, tenzij er een kind van 27 jaar of ouder in het huishouden woont. Daarnaast geldt deze categorie voor alle thuiswonende kinderen jonger dan 27 jaar;
- Eenverdiener: Deze categorie geldt voor alle overige huishoudens (dus die niet de alleenstaanden HH krijgen), waarbij slechts één persoon een inkomen heeft;
- Tweeverdiener: Deze categorie geldt voor alle overige huishoudens (dus die niet de alleenstaanden HH krijgen), waarbij meer dan één persoon een inkomen heeft.

Recht op KOT-kop

Huishoudens ontvangen de KOT-kop als alle ouders in het huishouden werken (dat wil zeggen: een primair inkomen van meer dan 0 euro hebben) óf als er in de huidige situatie zowel kindgebonden budget als kinderopvangtoeslag wordt ontvangen. Dit sluit aan bij de praktijk dat bij het volgen van een werktraject in sommige gevallen ook recht bestaat op kinderopvangtoeslag, zelfs wanneer er (nog) geen primair inkomen is. Deze huishoudens hebben in de HH daarom eveneens recht op de KOT-kop.

“De wetenschap dat het goed is.”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport 2025-161
ISBN 978-90-5220-592-2

Informatie & Disclaimer

SEO Economisch Onderzoek heeft op de verkregen informatie en data geen onderzoek uitgevoerd dat het karakter draagt van een accountantscontrole of due diligence. SEO is niet verantwoordelijk voor fouten of omissies in de verkregen informatie en data.

Copyright © 2025 SEO Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen, onderzoeken en collegesyllabi, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld. Gegevens uit dit rapport mogen niet voor commerciële doeleinden gebruikt worden zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s). Toestemming kan worden verkregen via secretariaat@seo.nl.

Roetersstraat 29
1018 WB Amsterdam

+31 20 399 1255
secretariaat@seo.nl
www.seo.nl